A' MOLDVAI

MAGYAR TELEPEKRŐL.

A' MAGYAR TUD. ACADEMIA ELÉBE

TERJESZTVE

P. GEGŐ ELEK,

SZ. FERENCZ' SZERZETEBELI MAGYAR HITSZÓNOK, 'S MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁGI LEVELEZŐ TAG ÁLTAL.

KÉT TOLDALÉKKAL 'S MOLDVAORSZÁG' ABROSZÁVAL.

BUDÁN, 1838.

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.

AZ ACADEMIA' KÖLTSÉGEIN.

TUDNIVALÓK.

1. A' magyar tudós társaság ezen munkának csak kiadója levén, nem kezeskedik a' benne követett nyelvszabályokról, sem akármi nemű nyelvet 's irást illető elvekről; egyedűl arra kivánván a' kéziratok' birálatában ügyelni, hogy az elfogadott és sajtó alá bocsátandó munka, mint egész, egy vagy más tekintetből, ajánlható legyen, 's a' literatura' jelen állapotjában kiadásra méltónak tartathassék.

2. A' jelen munkálat azon academiai utasításra terjesztetvén a' t. társaság elébe, melly annak 34. lapján közöltetik; 's a' vizsgálatával megbizott tagok', Jankowich Miklós és Kállay Ferencz' véleménye' következésében nyomatni rendeltet-

vén: mint hivatalos iromány, soron kivül adatott sajtó alá.

3. A' társaság által kiadottak közűl ez XLVI. számu.

Pesten, a' kis gyülésből, aug. 13. 1838.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

TARTALOM.

TARTALOM.

ÉDES MAGYAR HON,

LELKEM' TELJESSÉGÉBŐL SZERETETT KÖZANYA!

Egy kicsin gyermeked, kinek eddigleni léte éjjel volt, 's nappala talán csak a' sir' szélén virrad fel, de a' ki abban a' nagy számban, mellyet emlőid táplálnak, nem akart elülirt semmi maradni, meghajolt lélekkel üdvözöl tégedet! — Egy kicsin gyermeked, ki szeretni tégedet dicsőségének, szolgálni neked mindenkor kötelességének tartotta, és őristened előtt inkább a' te gyarapodásodért mint önléteért könyörgött: díszedet irányzó áldozatjával járul oltárod elébe.

Édes anya! te, kit századok' vészei hánytak, — ki, bel és kül viszály, élet és halál közt, vég tusákat küzdöttél, — te, ki olly örvények' tátongó torkánál állál, mellyek a' világ' kevély asszonyát Romát, harminczkétezer nagyobb kisebb országos és házi istenei mellett is elnyelék, — győztél; győztél, de tiszteletes régiségednek elette az időrozsda kapcsait, 's a' harcz' viharjai elszórták fiaidat. Emberi nyomok mentek el a' századok' sirhalmaiba alunni, 's mélyen aludtak; uj századok bölcsője kezde ringani, kelének ki belőle néhaisá-

godért buzgó fiak; de minden törekvések mellett is a' messze *talánért* a' tős szomszédbani *valót* zsibbaszó feledékenység leplezé. Moldvát értem én itt, szeretett hazám! melly jóllehet rokonság' szempontjából tégedet érdekle, mégis mindeddig előtted titkos pecsétü könyv marada, mellynek csak mesés czimét olvashatád. Imé tehát annak tartalma e' tárt könyvben oltárodra áldozatul szentelve. Fogadd szívesen, 's légy boldog, legyenek szerencsések, kik tégedet szeretnek! ohajtja

hiv fiad
a' szerző.

MAGYAR - ÉS ERDÉLYORSZÁGBANI UTAZÁS.

Hol előbb fogad a' lézzengő képzelődés méhébe, mintsem az okosság hozzá járul: ott idétlen nyomorék tettek születnek. Ez az oka, hogy sok tekintetek' felszámítása, megfontolása és egybekötése után léptem ki azon pályára, mellyet tizenkét év alatt gondolatim olly sokszor beszárnyaltak. Győzött a' hon iránti szeretet az előgördülhető akadályon, mellesleges ösztön gyanánt szolgált a' régóta nem látott édes anya, és én elhatározám magamat a' moldvai utra. Hivatalomnak csak szün-napjait szentelhettem erre; szándékomat még juniusban a' tud. m. academia elébe terjesztém, kinek, a' nemzeti ügy iránt viseltető buzgóságánál fogva, hallani czélomot 's hajlani arra egy dolog volt; sőt csaknem előbb vala megnyerve a' mi kéretett, hogy sem kéretnék: t. i. az academia' julius' 4. és 18. tartott kis gyűlései' határozata szerinti utasítás, — mellyet nem sokára követtek ekkori fő elöljáróm n. t. Wagner Kapiszt. Jánosnak Pozsonyból, 's az academia' méltóságos elnökének Bécsből hozzám intézett leveleik, mind azoknak, kiknek a' tudományos ismeretek' terjedése szivén fekszik, ügyemet ajánlók.

Augustus' 9-kén mondék ideigleni istenveletek-ket az engem elkisérő pesti magyar polgároknak. Ők bús érzelmekben merengettek, talán azért, mert vég búcsuszónak vélték; én eme gondolat közt

fogtam egykét baráti kezet: mint maga az élet, változók és mulandók a' földi egybeköttetések is: 's ezt — alig ügetének ki Pestről — itt egy honába ballagó lengyel, ki harmincz évig lakván Kecskeméten megmagyarosodott, 's mégis nemzete' temetőjébe siete egy két lépésnyi sirvermet nyerni —; ott egy jászvári kereskedő, sőt müncheni utitársam is, eléggé igenlék. Többször jártam be az alföldet, de a' magyar kanaán ezidén sivatag Sahara volt; a' máskor lengedezni szokott fű és sárga kalászok helyett avar és száraz kórók ínogtak; az izzadó földműves az aszályos évszak' sovány képének mását homlokán hordozta: 's ezt a' dühöngő epemirigy még inkább éktelenité. — Réműlve 's rokoni részvéttel szemléltem a' sz. László' koporsója feletti kormos romokot, — a' lekigyózó Körösnek már zöldebb partja mellett a' Király-hegyeknek tartva a' testvér Erdélybe olly gátlanul léptem be, mintha a' forró óhajtás már valósult volna!

Kolosvárt néma csend ölelte, mint a' holtak' házáját, — csend, mellyet csak a' búsan zengő sz. érczek' hangja zavart meg. Augustus' 16, 17, 18-kán nyári rekedt meleg borítá el vidékét; az epemirigy a' halál' félelmének sápadságát űlteté a' lakosok' ábrázatjára, 's ők mint árnyékcsoportok ugytántorogtak, a' test' zárjából a' lelki szabadság' országába átröppent rokonaik után.

Tordát, Keresztes-Mezőt (Prat de la Trajan) Aranyos-széket, melly 6 □ mf. területű, 's mellyet a' vitéz székelyek a' Dalmátországból vissza tért Bélától, mások szerint V-ik Istvántól azért nyertek, mivel Torda vármegye' egy részét a' tatárok ellen megtartották, hátrahagyván, augustus' 20-kán Marosvásárhelyre értem. Siettem a' könyvtárba, mellyet b. e. Teleki Sámuel cancellár († 1822.) *alapitott*, 's talpkövét 1795-ben saját kezével leté-

vén, 1802-ben talajdon költségén bevégzett. Körülbelül 50—60,000 kötetet számlál. Én a' magyar régi kéziratok után láttam, mellyeknek lajstromát már beadtam, 's tartalmát a' t. közönség idővel látandja. A' rokonit látogató derék hazánkfia T. Dr. Viola József moldvai herczegi orvos' itten léte hamarítá lépéseimet.

Mire nézve Morosvásárhelyről egy regényes és termékeny völgyben a' három mföldre távolított Mikháza felé vonultam. Deményházán tul, Nyárád folyam mellett, a' 15 láb szélességű Traján ut egy óranegyedre még ma is járható, mellékében pedig egy római várrom látható *). Édes elandalodásba merült lelkem e' tárgyon. Igy van a' nemzetek' története, gondolám; a' romboló idő' hatalma eltemette ennek is emlékét, 's ma a' mesés hagyományok' sürű homályában él ellőttünk! Elmélkedtem utainkról is, — 's azonban a' halmon épült mikházi kolostor tünék szemeimbe, mellyet egy régi templom, 's ennek tornyában a' füleki várból a' törökök által ide hurczolt nagy harang, a' középszerü, de régi nyomtatványokkal gazdag könyvtár, és az 1703-ban augustus' 3-kán Illyés András erdélyi püspök által benne tartott magyar zsinat, tesznek nevezetessé.

Mint Ulyssest szirti Ithakájához, olly lángozó indulat vonza most engemet is szülő földemre Csikszékbe. Augustus' 27-én pillantám ezt meg; de az édes anya, kit a' nap alatt még egyszer tisztelni akartam, nem volt már többé! Forró könyeimmel áztattam még be nem mohosodott sirját,

*) Ha a' római coloniák alatt *Via Collia* Oláhországba, *Clodia* Kalosvárra, *Annia* Enyedre, *Cassia* Gyulafejérvárra vezettek: ez *Via geminia* lehetett, melly a' tordai sóaknához és Marosvásárhelyre szolgálván, innét az említettem várhoz — mellynek ma is Várhely a' neve — kikanyarodott.

's midőn fiui szeretetem többet nem tehete, békét ohajtva tetemeire, Moldvába készültem, 's üres óráimban figyelmemet magyar kézirati régiségekre fordítottam, és pedig:

a) *A' sz. Ferencz rendi atyák' csiksomlyói klastromának könyvtárában.* Könyvecskét irhatnék e' kolostor' viszontagságairól; de ezeket 's más ezen tárgyon kivüli székely történeteket különös iratban szándékom közönségessé tenni.

Mindazáltal talán a' maga helyén lesz említve, hogy a' Csik szó a' hason nevű *csik* haltól, mellyel e' földnek Olt melleti része ma is bővelkedik, vette nevezetét, mellyről a' latin költő igy énekel:

„Muta quidem a muto gerimus cognomina pisce,
Sunt tamen haec rebus congrua raro suis."

Somlyó pedig a' mellette emelkedő hegytől, mellyre már sz. István a' Gyulán nyert győzedelem' emlékezetére *Salvator* — a' köznép' ajkán Silátor — czím alatt 1002-ben kápolnát épitetett. *Conserv. Kolosmonost.* 1062—3. Csiksomlyó' régiségét eléggé igenlik a' következő adatok:

1164. Timon, és Fab. Ant. Marchio de Colloredo „in parvo Atlante Hung. et Tranniae" benne cistercita kolostort említenek *Cikador* név alatt, mellyet 1242-ben a' tatárok feldultak. A' Cikador nevet „Chronologia Topographico - Chronographica pervetusti monasterii Csiksomlyoviensis" czimű latin kéziratban P. Losteiner Leonárd, mindszenti Czikó Andor nevezetű alapítótól származtatja.

1352-ben sz. Ferencz rendi szerzetesek veszszőből fonott hajlékokban Csiksomlyón helyezvék.

Hunyadi a' vaskapunál nyert győzedelem után, hol a' vitéz székelyek is vele harczolának, 14 öl hosszu, 5 öl széles egyházat epitetett a' somlyói kolostor' számára. Az uj épület' napnyugoti részén eme felirás vala olvasható:

melly jeleket P. Losteiner MCCCCXXXXVIII-nak vél lenni. A' bizonyosb, hogy 1442-dikben a' kolostornak 32 ugy nevezett confrater ajándékoztatott, a' mit idővel Zápolya is megerősített *).

A' reformátiókor is fennállott a' somlói kolostor, 's azt vidékével együtt el nem fogadván, igy énekel:

„Caetera nupserunt peregrinis limina sponsis;
Ast de me laudem nullus adulter habet."

1567-ben János király ellen, vallási tárgyban, e' kolostorból indult, és diadalom után ide tért vissza a' székely nép. Még a' leányok is lefolyó hajjal jelentek meg készek elesni hitökért, vallásokért. Jelesen Apor Ilona Pokahalmánál az unitariusok ellen igy szóla: „Sz. Asszony ugy segéljen! ha ide jősz, meg kell halniod." **) 1667. a' többit elmellőzvén, P. Domonkos Kázmér által (kit későbben Szelepcsényi György' ajánlására IX. Kelemen pápa „Diaecesis Coronensis in Graecia" czím alatt püspöknek nevezett ki) *oskolák*, 1683. pedig P. Kájoni János által *könyvnyomtató intézet*, *alapíttattak*.

Ezen kolostor' régisége — szintugy mint az őskorú helységek, mellyek már a' 14-dik században Erdélynek püspököket adának ***) — és a' somlyói

---

*) A' confráter név alatt világi jobbágyokot kell érteni, kik, jelenleg is ugyanazon számmal egy biró' felügyelése alatt, minden katonai szolgálattól felmentvék, 's a' kolostor' eleségén határozott napokon robotolnak.

**) Geopraphia Mariana Regni Hungariae M S. Illmi D. Volfgangi Caserei.

***) A' székely helységek' régiségét eléggé igazolja például Cs. Sz. Mihály, mellynek tornyában, vala-

mintegy 4000 kötetre terjedő nyomtatványiról jeles, könyvtárban igen sokat reméltettek; de azt is, a' mit találtam — olvasván a' kolostor' viszontagságit, jelessen az 1694-beni tatár - dulást, melly 17 körűl fekvő falukkal együtt az említettem könyvtárt, sőt a' torony' gömbjében rejtett irományokat is összehamvasztá — bámulom. Hasonló sors érte a' nemes székek' és egyes családok' levéltáraikat is, ugy annyira, hogy 150—200 esztendős kő- sőt fa-kereszteket 's kapukat hamarább láthatni, mint irományokat.

E' közt az epemirigy *Gyergyó* székben kiütött, terjedni kezdett *Csikban* is, 's csakhamar 4 őrnagy (major) lett áldozatja. Teleki az egyik, kinek nemes tettei — mint hajdan a' régi római Metellus' keserves szavai, a' hon nagy védje Scipió' utolsó tiszteletére, a' romaiakat — minden székelyt imigy buzdítottak sirhalmához: „Menjetek, teljesítsétek a' végső kötelességet; nagyobb hazafinak temetésén soha nem lesztek." — Nagy volt a' félelem; mert a' dicső lengyel nemzet' temetője fe-

---

meddig a' gondatlanság be nem vakolá, eme bevésett verset lehete olvasni:

PrInCIpIs AngeLICI prIVs aeDIfICabar honorI
HVIVs et aVspICIo nVnC qVoqVe tVta nIteo.

A' mi 1103-ra mutat. *M S. Somlyóv.*

1311. (V) Péter-, 1315. Benedek-, 1403. (III) István-, 1453. körűl (III) Miklós Bodó Gyvorgy-, a' jelenig (11) cath. püspököt, kilencz prot. és öt unitárius superintendenst adott a' Székelyföld.

A' catholicus püspökök sokszor meglátogatták a' cs. somlyói kolostort; sőt 1717. Mártonfi György itt tartott egyházi gyülést, mellynek 13. czikkében a' népre nézve keményen tiltatik a' húsvét-másodnapi vizbe vetés. A' *plebánusok* világos megyszinű, vitézkötéses és szarkalábos öltözetekről feddetnek. Az éneklőknek (kántoroknak) irhátlan bokáig érő kékszinű öltény és a' hivek' buzgóságát serkentő *magyar ének* parancsoltatik.

lett közénkbe vándorlott hivatlan vendéget, most kezdék itt először ismerni. Megszünt minden *kalákai* vigság; 's még azok is, kik Lipcse mellett rendíthetetlenűl vivtak, az 1719-diki ember-másodlástól féltek *).

Al-Csikból két völgy kettős kapu gyanánt szolgál Háromszékre, jobbra hagyván az Olt és Sz. Anna tava (erdélyi tengerszem) közöttit, september' 2-kán a' Kászon völgyen le

b) *A' t. minoriták' kantai kolostorába* indultam. Kanta Kézdivásárhely mellett, melly már 1427-ben előfordul a' mezővárosok' számában, Alsó-Fejérvármegyéhez tartózó falu. Kolostora 1680. körűl alapitatván **), a' talált kéziratokkal nem dicsekedhetem; de az itt nyert, Moldvát érdeklő utasítás, mellyet n. t. Kőrösy Ferencz szerz. elöljárónak, és

---

*) Csikban az 1717-diki szárazságot éhség, melly az anyával magzatját felfalatta Ozsdolán —; 1719-ben pedig olly döghalál követte, melly 25,000 lakosból, 11,000-nél többet ragadott el. *Lukács esperes jegyz.*

**) Esztelneki Nagy Mózes volt alapítója, ki 1674. idősb Apafi Mihály alatt Vas vármegyéből, hol 12 évig lelkészkedett, Háromszékre viszatérvén, több faluknak papja lett. Előbb Esztelneken, aztán Kantában, telkén épitete „Seminarium Clericorum Regularium“ czím alatt emeletes faházakat. Intézetét XI. Incze pápa 1684-ben megerősíté, két tanítónak évenként 40 római scudit ajánlván, mellyek jelenleg is fizettetnek. Figyelemre méltók Nagy Mózesnek a' pápához intézett levelében eme szavak: „Redux in patriam ex parte valde sum laetatus, nimirum quod Concubinarii sive per abusum uxorati sacerdotes, qui nostras ecclesias me puero administrabant, reperi exturbatos.“ *Protoc. Kantens.* Hogy Csikban is hajdan nőszültek a' papok, bizonyítja az aláirásban használt „nőtlen“ (caelebs) ragaszték. 1659-ben Mikes Kelemen, Gyergyai János háromszéki plebánust a' nőszűlésért lenyakaztatta; 's a' Mikó várától ½ órányira eső hely ma is *Pap halála halmának* neveztetik.

nagys. Lukács nyugalmazott őrnagynak — kik az említettem tartomány' nagyobb részét bejárták — köszönök, fáradságomot megjutalmazta. A' nemzeti ügyért igazán buzgó Kőrösy figyelmeztete, hogy használnám a'szép időt, sietnék Moldvába a' közellévő ojtozi kapun, annál inkább, mivel a' hirlapok szerint, Törökországban pestis mutatkozván, huzamasb veszteglést kell kiállnom. E' szempontból ő elkövetett mindent; egy jó ezredes, mint határvonali kormányzó, mindent megigért; — de egy nemtelen *valaki*, olly ajánló levelek mellett is, mellyekre a' legszilajabb gyanúnak el kelle szunnyadnia, mindent megsemmisitett. Ugy járkáltam én ekkor a' látvágyomat ingerlő moldvai határ' tövében, mint a' sas, melly tollainak hiánya miatt a' földön sétálgat. Beballagtam a' szász Brassóba, levéltárát *nem láthatám*! ; de igen az egyházi beszédek-, hirdetmények-, és játékszinből a' magyarosodás' szembetünő jeleit — mellyek Pest' kűlvárosaira emlékeztetének! — ; igen visszatértemkor a' székely földön is éledező ipart, papiros - malmokat, testi és lelki miveltségben előhaladást.

Óráink soha nem unalmasbak, mint midőn nyugtalan kebellel kell valamire várakoznunk. Tőlem, rokonim' körében, az epemirigyben szenvedők melletti szolgálat, roppant gyülekezetekhez intézett vigasztaló beszédek, hirtelen roppenték el az időt mind addig, mig a' hanyatló septemberrel magam is a' sirhoz közelébb állék mint Moldvához.

MOLDVAI ÚTAZÁS.

D. Schedel Ferencz titoknok úrnak sz. Mihály' napján költ becses levelével october' elején a' magyar kir. cancellariátol september' 21-ről adatott *passusom* megérkezvén, felláboltam ágyamból, 's leveleimet Luxetics székely ezredessel látomáztattam, 5-én okvetetlen indulandó. Pihenést javaslának barátim, otthonmaradást testvéreim, sürgős menetet az idő 's minden körülmény. Sokat hallottam Moldváról, 's főleg illy epemirígyes időben nem véltem bátorsâgosnak az egyedűli útazást; azért, miután ideigleni gyűjteményeimet n. t. *Györfi Ferencz*, csiksomlyói elöljárónak, hajdani kedves tanítómnak, azon kérésemmel, hogy történhető halálom' esetében a' m. academiának megküldené, általadám, falumbéli vitéz Miklós Ferencz jub. gyalog káplárt, ki *Jászvásárban* az austriai agentia mellett *tizenhárom évig* szolgált, naponkénti dij mellett, útitársul felvettem, 's már éjjeli 12. órakor kocsiztunk. Ragyogott a' csillagok' tábora — balról a' háromfejü *Hargita*, jobbról a' nagy *Somlyó* törpébb fiával, és a' hét homlokú kopasz *Bordás* hegyei, olly büszkén emelkedének, mintha tetejökről csillagokat lehetne elérni. Lelketlen nagyok! vajha visszatértünkig meg ne őszűlnétek! ezen ohajtással haladánk el mellettök. Több szendergő falukat hátra hagyván, a' *Fejérkőn* tekervényes utunkra a' felderűlt hajnal világíta. *Pogány*, *Szép* 's. t. havasok' csúcsain — hol hajdan Sz. László királyunk a' kunokkal megütközött, 's hol a' tiszteletére épült kápolna romjait ma is

láthatni, sőt kocsisom egy nagy kőben lova' nyomdokát is mutogatá! — átkelvén, délutáni kétórakor a' sánczba (valamikor török elleni árkok) lelejténk. Innét a' Tatros vize kigyózó medrében, a' magyar ajku de oláhos öltözetű *Lakon* keresztül, épen akkor, midőn a' leáldozó nap' sugárai, a' magos hegyekre emelt őrházakról visszaverődtek, a' gyimesi kapúhoz (passus, contumacia) értünk. Leveleimet az illető helyeken tüstént aláirattam; kocsimat, a' történhető huzamosb veszteglés' tekintetéből visszaküldöttem; 's más nap vitéz lovag kapitány Józsa úr kapút nyittatván, úti társammal együtt a' moldvai földre léptem.

Zsidó volt 's pedig Mózses a' legelső, kit a' kapún belül megpillanték. Ő Ferenczemet ismerte, szó szavat válta, 's hajlékába hiva, onnan minket a' moldvai tiszthatósághoz vezérlendő. Igy lett. Egy szapora beszédű, kozák öltözetü, oláh káplár vala itt a' felügyelő, kinek düledező fakunyhójába bebúvánk; oláhul én is valamit csak tudok, de ennek beszédéből egy két szót csak alig érthettem. Előterjesztém latin leveleimet aláirás végett, 's ő mély gondolatokba merülve, általolvasván, talán inkább öltözetem' alakjából, mint azoknak tartalmából itélve: „aha! romanest" szóla; 's ezzel diványára, mert asztala nem vala, kiterítvén, ollymit íra rájok, hogy az oláh nyelvben jártas Ferenczem sem tudta olvasni. Fáradságának díját kezébe nyomtuk, 's ez tehetségemhez képest bárha csekély, részére olly kézkenőcs vala, hogy lábait is meg indítná további szolgálatunkra; ugyanis odahagyván cancellariáját, minket a' vámoshoz sziveskedék vezérleni. Ezt szőnyegen napkeletiesen dohányozva találtuk. Kirakatá maga elébe csekély bútorunkat azt megvizsgálandó. Láthatá jól, mert faházának csak *egyik* oldalán négy öt ablak vala egymás mellé vágva,

az üveg' helyét' lantorna — hólyaghártya — és papiros pótolván. „Mérj szenetosz, kalatorie bune“ mondá a' vámos; „Ku pleketsumje kokojné!“ felele a' holmimet összecsombolító Ferencz, 's ezzel, semmit nem fizetvén, távoztunk. — „Görög vámos! 's mégis neki semmit nem fizetni! (ezzel kezdé Ferencz az uton beszédét); nem de Páter Gegő! ezt sz. Máté sem cselekedte?“ Én illyetén csintalankodását a' *kokojné* szóra fordítám.

Már egy óranegyedig gyalogoltam a' Tatros' martja mellett, melly Moldvába a' gyimesi kapú melletti három bástyák közt foly be. Távulról egy oláh öltözetű asszonycsoport ötlött szemeimbe. Közelíténk egymáshoz, 's az „Ferencz bá! Ferencz bá! *) hol jár itt, hogy az Isten aldja meg“ szavak közt állapodék meg előttünk. Ők, Ferenczemet ismerő csügési magyarnék a' kapúhoz siettek, 's rövid szóváltásunknak e' lőn záradéka, hogy őket rögtön visszatérőket felkeresnők. Mi igennel felelénk, mert itt szándékoztunk alkalmatosságra szert tenni. *Csügés* a' Tatros' jobb partjáról felnyuló völgyecskében fekszik. Alig érkeztem be, már Fülöp, Szentes, Domokos jólelkű családok összeseregletteк vélt papjoknak látogatására. Leballaga az oldalban fejérlő fakápolna mellől, ennek diákja (licenciatusa) Orbán István is. „Isten hozta lelki atyánk!“ ez vala összehangzó szavok, „*esztendők olta nem láttunk papot, mű pap nélkűl ollyanok vagyunk itt, mint a' barmok.*“ Én vigasztaló beszéddel feleltem: 's miután Kozsán boérnál alkalmatosságot nem találtam, már tovább kell vala gyalogolnom, ha az említettem jó szivü diák számomra saját lovát meg nem nyergelé. Ezen a' Tatros kétfelé szegte *Brusztulácza* nevű faluig mentem,

---

*) *Bá* székely kiejtés, mi szerint a' név mellett a' Bátyám szóból csak a' *Bá* gyökét szokják használni.

's itt két lovat Csatlós Istvántól Tirgu-Tatrosig, naponként 5 tallért fizetendő kiszegődtem. Gál Istvánnál történt meg az alkú és áldomás, kinek udvarhelyszéki eredetét *embör*, *gyermök* 's t. e. szavai tudaták.

Délutáni 3. óra tájban indultunk, 's folytattuk útunkat az egymást érő tanyák közt éjjel is. A' hold' lenyugtával mi is pihenést keresénk, 's ezt Fancsali Ferencz' alig három lépésnyi hajléka adá meg. Ugy fogadtattam, mint az isten' angyala, hogy Zöld pap' szavaival éljek. Körül ültük a' tűzhelyt — vatrált — 's a' nő Szabó Maris csűgési hangon panaszlá el szomorú lelki helyeztetésöket, 's kért a' jó isten' nevére, hogy ismerősének egy leánykáját *megönteném*, keresztelném. Alig ígértem szolgálatomat, a' férj sietett Gál József- és Nagy Vérónak az örömhirt megvinni, nője pedig egy két szál czérnára viaszt kezde sodorítani gyertyát készítendő. Most a' padláson valami zörrent, 's asszonyunk elbeszélé: hogy az apja' lelke haza jár; mert életében a' kifésűlt haját a' ház körül elhányta; mert gyónatlan halt meg, stb. Ismét alkalom a' babonák' kigyomlálására, lelki tanításra! — Az idő mult, a' tüz le kezde szakadozni, az arczáját tenyerező kis *minus* macska esőt jövendőlt. Kórós széna vala ágyam; a' fáradt vándor, gondolám, ezen is édesebben nyugszik, mint a' henyeség' párnáján az arany időt átkuczorgó; de alig szenderedtem el, a' velünk egy hajlékban lévő kakas mintegy intett: lóra utas! — Készűltünk, 's miután a' már járkáló leánykát megkereszteltem, 's a' nevelésről rövid tanítást tartottam, hajnal' hasadtakor indultunk.

Ismét a' fűrészek' lármája, mellyeknek eddigleni száma másfélszáz lehete; ismét a' Tatros' zugása, azon folyamé, mellynek medre most útunkká változott, 's mellyben minden kapaszkodás' daczára, sokszor

megmerül az utazó' csizmája' szára. Illy úton, a' bérczeken legelő kecskéknél 's egy két parti kunyhónál egyebet nem látva, déli harangszókor *Kománfalvára*, oláhul Komanest, értünk. Ez egy hosszan elnyult helység a' Tatros' bal partján, mellynek a' magyarok, az oláhoktól egészen megkülönözvék, alsó felét lakják. Alig tudák meg Kovács Ferencz diákjoknál történt leszálltomat, a' szegény, de jó lelkü magyarok, borral, sülttel, sőt pénzzel is siettek hozzám. „Nekem a' nagy apám bujdosott volt be Moldvába" mondá Csáki. „Én a' székely földön születtem" felele György István. „Mindenképen jó volna állapotunk lelki atyánk! csak papunk nincs. Az öregek gyónatlan mulnak ki, a' magzatok keresztel etlenek. Ezen szobába jövünk össze olvasó-mondásra, lytaniára": e' vala az öszhang, 's az egyetlen egy vigasztalások, hogy boérok, földes urok, akkora telket ajándékozott temetőhelyűl, hogy annak közepére egyházat is építhetnek, mellyre már fájok is van. Serkentém őket magam is erre; vendég barátságokat megköszöntem, 's utunkat folytattuk. Ők kérének, hogy visszatértemkor befordulnék hozzájok, 's Csáki egy darabig elkísért rövidebb utat mutatandó.

Kománfalván alul, Tatros a' jobb felűli hegyláncznak tövét kezdi mosni. Mi *Glodur* helység mellett balra ügeténk. Jobbra hagyván *Dormánfalvát*, *Doftanát* (körülbelül 400 magyar lakossal) és *Rekecsént* több útmelletti magyar tanyákkal, végre *Aknához* (Okna) közelíténk. Ez az első mezőváros, mellyet Moldvában láttam, mintegy 4000 lakossal a' Tatros' bal partján. Faházai közt, egy sincs emeletre építve; az újak izletesbek, de a' régiek merő ablakokból 's tornáczokból állanak. Vannak számos templomai görög szokásként olly sürü tornyokkal, hogy ezek képezik a' fedelet. Szembetünő a' jobb parti he-

gyen emelkedő kalugeri lak és templom. A' városban figyelemre méltó az L idomú kereskedői utcza, hol a' faboltokban a' többi árukon kivül, hallerkát és laskát is *) láthatni. Mindenek felett nevezetes a' *só-akna*, melly a' városnak nevet ada. Jelenleg kettő van: *város melletti* és *hegyi*. Abban az adótól felmentett környékbeliek, határozott csekély fizetésért, ebben a' hosszas fogságra itéltetett rabok, kiszabott mennyiségben vágják a' sót. Borzasztó a' föld alatti 60—70 öl mélységű fenyítő lak, 's mégis beszélik, hogy innét is történnek elillantások. Tudniillik az aknában felügyelő tiszteket az egyetértő izmos rabok csákányaikkal agyonverik, só helyett magokat a' bival bőrben felvonatják, 's a' torkolatnál fennlévő fegyvertelen munkásokat megszalasztván, a' rájok várakozó czimborák' segedelmével ismételve társakat szabadítnak ki, mig a' városból katonai erő érkezik. Azonban az aknától nem messze van a' balra fekvő erdő! az oláhok legnagyobb, a' magyarok és örmények legkisebb részét teszik az említett foglyoknak. Itt kezdődnek a' magas hegyek szőlőt mivelhető halmokká törpülni, itt kezd az útazó nagyobb sinkákat, téreket szemlélni.

Az estszürkület szállásra, de Ferenczem *Tirgu-Tatros* felé folytatandó lépteink' kettőztetésére intett. A' Tatros nevezet — nem csak azért, mivel utasításomban előfordult, hanem azért is, mivel P. Körösy' értesítése szerint ezidén magyar a' papja — szépen

---

*) Moldvában a' pálinkafőzőházak *velniczának*, a' pálinka pedig *hallerkának* neveztetik. Azoknak a' zsidók levén haszonbérlői, ezt olly erősnek, vagy inkább égetőnek mesterkélik, hogy idegen utazó, vizzel elegyítés nélkül nem ihatik belőle. Hihetlen, mennyi gabonát és törökbúzát fordítnak erre, 's mégis ½ oka (1 itcze) 10 kr. p. — *Laska*, másképp *makaroni*, tojással gyurt tészta, mellyet, famalmon leőrlenek és viaszgyertyaként összekalácsolva árulnak.

hangzott füleimbe; de egy léptet se ma! ez vala határozott szilárd feleletem, kivált miután a' mappába tekintettem. Most emberem tatrosi magyar lakosok' állításával jelent meg, kivetett feltételem' sarkából, 's ámbár a' hetet elveré, indúlnom kelle. 'S im én ez alkalommal tanulám meg, hogy más a' földabroszon nézni, és más személyesen megmérni a' távolságot: a' rézmetsző ugyanis Tatrost Aknától olly messze helyezé, hogy én mérföldekre képzeltem; azonban a' jó uton, melly a' sóakna miatt itt kezdődik, 's egész Fogsányig tart, félóra alatt tárgyunknál voltunk.

Épen vacsoráját végzé a' helybeli lelkiatya n. t. Pap Sándor erdélyi születésű magyar minoríta, midőn hozzá bekopogtaték. Tiszteltem a' moldvai cath. papok' ősz patriarcháját, ki september' 17-ike óta 33-ik évét tölti itteni küldöttségének. Megcsókoltam azon derék férjfit, kinek még 1824-ben — midőn Pároni moldvai püspökkel mint útitárs a' beszterczei kapún Jászvásárba visszaútazott — Déésen (Erdélyben) jutottam becses ismeretségébe; meg azt a' magyar papot, ki tizenkét év előtt olly érzékenyen rajzolá le moldvai rokoninkat, hogy azóta szünetlen feléjök doboga kebelem, míg nem láthatám — ám kétszeresen ezután is! — „Tehát 15 esztendő után sem egyenlő hosszuságú a' szakáll?" *) megismert ő engem e' jelszavam után, annál inkább mivel 1836-ik' elején írtam vala neki Forrófalvára, honnét az olasz irígység kitűrta, de levelem kezéhez jutott. Ismerte Ferenczemet is, kit nejével Moldvában ő kötött össze, és igy szeretettel fogadott; igérvén mindenekben az útasítást, segédkezeket: 's

*) Jelszavam azon déési elbeszéléséből vette eredetét, mellyben körülményesen lerajzolá, mint tépték ki szakálla' egyik részét forrófalvi administrátor korában a' rabló janicsárok.

valóban ő vezérfonalat nyujtott kezembe, ő fáklyát gyujtott tárgyomra a' vele töltött két nap' lefolyása alatt. *)

Ha n. t. Kőrösy Ferencz kantai szerzetes elöljárónak september' 10-ről hozzám intézett emez utasítását követém: „Bemenvén Moldvába menjen Jasba. — Viola úr, kit különösen tisztelek, eligazít mindent. Innen menjen Huss városba, itt hallhat a' bessarabiai magyarokról valamit. Innen Romába jőjön, ennek vidékén sok magyar faluk vannak. Szabófalván lakik a' Provincialis Orientis et Visitator Missionis. Ezen utból Bákóba kell jőni. Onnan Bogdánfalvára *Fintához*. Ezen a' részen a' magyar falúkat mind járja el, u. m. Kalugert, Pusztinát, Prézestet, Forrófalvát, Klézsét, Barátost stb. Itt tiszta moldvai magyarok vannak. Ezek közt magyar példabeszédeket, vidéki szavakat, dialectust, szóval philologiát tapasztalhat. Állandó szállása legyen P. Fintánál, ő jó székely ember. Végre jőjön kirendeltetett helyére Tatrosra, Tatrosról Gordzafalvára, innen Ojtozba, hol az egészségi veszteglést, melly 5 nap, kiállván, Kantában öleljük egymást." Ha, mondom ezen utasítást követém, akkor Tatroson a' P. Sándor' jobbját megszorítván, csak ezt mondám: Isten velünk édes bátyám! a' viszont látásig; de most az új terv szerint Tatrosra többé vissza nem térendő, végbúcsut mondék annak, kit többé a' nap alatt alig ha látok; 's ezzel útnak indultunk, pedig

*) Mit láttam 's tapasztaltam Tatroson, olvashatni a' m. academiának Tatrosról szóló pontjára adandó feleletemben. Addig is hálával vallom meg, hogy P. Sándor további utazásomra nem csak tervet készíte, mellyhez magamat szerintézném; hanem scopiai P. Bandin martiánopoli érsek, 's hajdani moldvai püspöki helyettesnek, Erdélyben a' kolosvári, Magyarországban a' gyöngyösi Ferenczi atyák' könyvtárában található, tárgyomat érdeklő *kéziratára* is utasított.

Aknára vissza a' Csatlós' lovait Nyikolicza Hamzsinnak (vendég fogadós) átadandók. Ez megtörtént, 's Ferenczem alkalmatosságról gondoskodott. „Mindjárt postára ülünk *Pokolpatakáig*": e' vala a' visszatérőnek vigasztaló szava. Én örvendettem, 's magasztaltam ebbéli szorgalmát; de ő, ki illyetén postán, mint agentia - hivatalbéli, Moldvát, Bukovinának 's Oláhországnak nagyobb részét bejárta, mosolygott azoni örömemen, hogy a' lovagláshoz nem szokott tagjaim pihenni fognak. Alig mult el egy óranegyed, a' város melletti aknától megjelent a' *karutza de posta*. Megpillantván ezt, kedvem elcsüggedt; mert ez nem kocsi, nem szekér, nem hintó, hanem karutza, azaz, egy kisded fa taliga volt, a' betű' szoros értelmében *fa*, mellyen egy tűnyi vasat nem láttam. Legyen hát postakocsi, gondalám magamban; 's ezzel felültem a' keskeny ládába, mellyben ketten alig fértünk, 's mellyből lábaink a' lovak farkát' érték. A' lajtorják mellé deszka helyett szilfa kéreg vala hárssal kötözve; figyelmeztetém tehát Ferenczemet, vigyázna butoromra; ő pedig válaszolá, hogy inkább ügyelnék magamra, mert ha a' faszegek kitörnek, mind a' ketten földön maradunk, 's aztán gyalogolhatunk. Mutogatá a' lovakon a' farhám helyetti kender nyaklókat is, igen azon disznótököt is, mellyel a' lángot vető fatengelyeket szokták megkenni, esős időben a' vizet, sárt használván surrogatumul, pótlékul. E'közt oláh szuruzsiunk (kocsis) felpattant nyergébe, 's mi egykét *hajda* 's ostorpattogatás után a' Perkőhegy'láncza mellett repültünk. „Jó hogy sár nincs, mert béfecskendezne!" ezzel kezdé Ferencz a' beszélgetést, mellynek tartalma t. t. Rath József hajdani agens úr mellett Jászvárosból Lembergig majd Bukarestig tett utazása, 's egyéb moldvai története vala. Azonban a' Perkő' sarkához értünk. Itt balra kanyarodván, *Pokolpa-*

takon (melly kisded oláh falu 70 — 80 magyar lakossal), eddigleni alkalmatosságomat már kényelmesb, vasas talpú, négy egymás mellé fogott lóval ellátott *karaus* (kocsi) váltá fel. Itt kezdék látni a' nőnem' lábán lengyel sarkú sárga csizmát, 's ugyanazon szinű bazsmakiát (czipőt), a' ferfiakén pedig fekete száratlan topánkát. Indultunk, 's mintegy három óranegyed mulva emberem a' nagy-útból *) balra hajtata. Közelről egy középszerü falú mutatkozék, *Klézse* a' neve. Nem csak a' P. Sándor' utasításából 's Ferenczem' figyelmeztetéséből, hanem a' lakosok' *czengő* dialectusából is rögtön észrevevém, hogy *chángó* helységben vagyok. Különösen lepi meg ezeknek beszéde az útast; először az egykét *diczérteszszék Jészus*-ra azt véli, hogy tán selypek; de átmenvén a' falun, 's mindenkit igy tapasztalván beszélni, más gondolatokra kell térnie. Fájdalom! e' magyar chángó fuluban P. *Caeraulo Karmel* a' lelkiatya, kinek nevéhez ragadt *nyelve*. Klézséből Forrófalvának tartánk. P. Zamoyszki Szaniszló polák, ki Kassán magyar Minerva' emlőiről függött valaha, e' második nagyságú chángó falunak papja, 's benne a' magyaroknak első ellensége. Én utasításom szerint Ferencz diákoczkát, 's azon iskolát látogatám meg, melly létét egykori lelkészének P. Sándornak köszöni. Naplómba holmit feljegyzettem, 's földabroszomba tekintvén megpillantám Forrófalva helyett az oláh-olasz *Faraont*. — Faraók, veres tenger, 's a' lelki vigasztalásért fohászkodó magyar hivek' keserű könnyei ötlöttek eszembe! —

Mégis örömtelve ültem fel helyemre; mert lelkem most a' nem ismert, de igen ajánlott derék P. Finta *bogdánfalvi* magyar minorita felé dobo-

---

*) Nagy-út, ország-út, de némelly helyeken olly állapotban, millyenbe a' vén természet ezredek előtt *helyezé*.

gott. A' szomorú „*ninczen honnoczkájában*" Ferenczem' ismerőséhez szállíta. Valóm egész szem és fül volt, hogy szokásaikat, szóejtéseiket stb. felfoghassam. Mit láttam 's hallottam, az utazásom' czikkeire adandó feleletekhez tartozik. Addig is nem tudom nem említeni, hogy a' tatrosi figyelmeztetés valósult; mert a' nevezett három chángó falukban vannak nevendékek, kik kisértő oláh kérdésemre *nem értem*-mel felelének. De az öltözetben is kezdik magokat az oláhoktól megkülönböztetni; mert a' szerfelett himzett oláh divatu ingekkel, 's a' számtalan szálu gyöngyökkel ma holnap a' chángó leányok felhagynak: már is a' pátereczke' tanáczára öt szálnál többel nyakokat nem kerítik.

Más nap eme' szándékkal, hogy visszatértemkor Fintának tiszteletére leendek, balra hagyván a' Pokolpatakától mindeddig szakadatlan emelkedő dombvonalat, mellynek oldalát gyümölcsfák és szőlőtőkék fedik, jobbra tartván merre a' Sereth' viztükre a' nem messze távulból látható, *Bákóba* délelőtt beértünk, hol a' nagy utczai hám (vendégfogadó) szállást ada. Polák születésü vala haszonbérlője, 's a' közönséges vendéglőnek minden butora: egy keskeny de hosszú asztal, ezen sótartók, körülvest gyékénynyel terített piricsek. Mi poftival (tessék) bocsátattunk egy oldal szobába. Nem annyira a' látott asztal mint az idő ebédre emlékeztetett, 's ez nem ostroma = szárított tehénhus, meré murát = alma, zakuszka = csemege, vagy maszlin = olaj gyümölcsbőli salátából, hanem alföldi eredetü, most itt lakó magyar mészáros' kezéből vásárlott jó hús' levéből (mellyet a' moldvánok nem igen kedvelnek) és sültből készült. — Délutáni időmet a' város' megtekintésére használtam; 's tapasztaltam, hogy ez Aknánál, mind emeletes házaira mind fekvésére nézve, mellyet a' sziget nagyon emel, szebb és népesebb

mezőváros. Tudtam, hogy hajdan fejedelemi lakhelylyel és kath. püspöki székkel ékeskedett; de ma romjaikat sem lehet szemlélni. A' hagyomány azt a' város' déli, ezt éjszaki részére tájékozza. Számos templomai közt meglátogatám a' kath. kisded kő templomot, mellyben már az orgonát chorusban látám; mert észre kell venni, hogy sok templomokban az orgonák földszinen helyhezvék. Bákó Kalugerpataknak fiókja lévén, valamelly érdekes kézirattal nem is kecsegtettem magamat. Elmenék mindazáltal e' tárgyból a' főpópához 's ettől egyik kolostor' jegumenjéhez tisztelkedni, 's ha volnának, levéltárokból a' bákói püspökség' történeteit felvilágosító adatokat nyerni. Feleletök' tartalma az volt, mit később Bandin' latin kéziratában is olvasék: „ — — nec ullum Bacoviae Archivum aut Catalogus rerum, temporum ac personarum; ex quo aliquid de prioribus seculis cognoscere licuisset." Azonban ők sem tagadák, hogy Bákót hajdan magyarok lakták. — Most még egyszer körültekintvén a' városban, mellynek kereskedési iparát a' folyamakon uszkáló tölgy talpak, raktárak 's t. e' félék szembe tüntetik, miután egynéhány erdélyi örménynyel 's bákói magyar lakossal — székely származatúak, de nyelvök nagyon eloláhosodott — röviden beszélgettem, szállásomra vonultam. Ferenczem *podoroznát* (oláh iratú postalevélke, ökörfő kapdébó pecséttel) sietett váltani, hogy korán indulhassunk. Visszatértekor bámult, hogy a' mi rézpénzünk, valamint a' Tatros' mellékén, ugy itt is, mi ez előtt nem történt, folyamatban van; csodálta, hogy a' pánczélkapitányságok mindenfelé el vannak törölve, mi a' jancsárok' megszüntetése' és a' közelebbi háboru' jó szülöttje. Most beszélé el, hogy ezelőtt csak 8 esztendővel is egyik huzótól a' másik vonóhoz vitettünk volna, tetszések szerint fizetendők. Ferencz vacsora és utravaló

után látott; mert Román messze van: mondá; addig pedig nem sokat kalandozunk. Vendéglőnk a' rogozsinára (gyékény) ágyat készíte. Én a' falon függő képeket, mellyek közül sz. Miklósé a' moldvánoknál nem maradhat ki, szemlélgetém; 's a' többi között István fejedelemnek egy csatáját látám nem apellesi ecsettel, hanem tarkabarka szinbe mártott moldvai ujjal lemázolva. 'S ime épen ez ada vendéglőmnek a' beszélgetésre tárgyot: elmondá t. i. hogy nagy István, a' moldvaiak' elfeledhetetlen vajdája, egykor a' török ellen vivni szállt, de balszerencsével, 's ezért megmaradott seregével visszatért a' főváros felé. A' szárnyas hír anyjához hamarább eljutván, ez bezáratja a' kapukat, 's egyike felett övéinek körében várja fiát: kit, midőn elérkezett, kezében a' város kulcsait tartván igy szólítá meg: Fiam! menj, előbb verd meg a' törököt, aztán kapukat nyit a' te anyád. Erre az elcsüggedtek neki bátorodván, másodszor rohantak az ellenségre 's győzödelemmel tértek meg. Annyi tapasztalásom szerint is bizonyos, hogy mint nálunk a' halhatatlan emlékezetü Mátyásról: ugy Moldvában a' legutolsó földmivelő is tud valamit regélni nagy István vajdáról. A' beszédet étel 's később nyugalom követte, mellyet azonban a' czigányok' hegedűje és czimbalmával összhangzó kesergő oláh dal késő éjfélig zavara, 's még ezután is az *oka* hangzott 's a' kártya az asztalon csattogott. *)

A' határozott reggeli órában, azon náddal fedett hosszú istálóból, mellyet tegnap láték 's melly-

*) Tudni kell hogy *oka* a' moldvaiaknál mértéket teszen és pedig a' higanyokra nézve, egy oka = egy pint; az anyagokra egy oka, mellyet kantárosnak neveznek = 2¼ ℔; innét száz oka só vagy kőszén = két mázsa és huszonöt font. A' veder, sing, öl, 's a' t. egyenlők az erdélyi mértékekkel. *Kártya* az a' faedény, mellyet üvegek helyett használnak.

ben 5—6 karucza elébe a' lovak mindenkor készen állnak, legelővel vagy szénával ellátva, alkalmatosságunk megjelent. Fizettűnk *) 's távoztunk. A' sebesség szokás szerinti volt, mellyet még a' *baxis* (borpénz is) hamarította, 's mi 7—8 óra alatt *Románba*, vagy moldvai magyarosan *Románvásárba* értünk. Ennél szebb várost Moldvában még nem láttam. Fekvése regényes, a' Moldva' vizének, melly nyugatról és délről körülfolyja, magos partján. Keletről a' Sereth hömpölyög le, 's közel a' városhoz Moldva vizét nevestül együtt medrébe veszi. A' Sereth' tul részén környéke hegyes és erdős, nyugati és éjszaki tájéka termékeny róna föld. Románban több kőből épült emeletes házak, szebb templomok és boltok vannak. Említést érdemel a' görög püspöknek lakhelye és szép kertje. A' körülbelül 10 ezer lakosok közt sok örmények, kik kereskedők—, és mintegy 300 magyarok is, kik többnyire mesteremberek, számláltatnak. Románban rövid időzésem után a' chángó *Szabófalvára* (oláhul Szabán) rándultam ki, melly a' Jászvásárba vivő út mellett balra fekszik. Lakosai, mint a' forrófalviak, selypesen beszélnek, és az e' környéken létező több magyar faluk (u. m. Tamásfalva, Dsidafalva, Domafalva, Lakosfalva, stb.) ellenére is, nyelv, öltözet és minden szokásaikra nézve igen oláhosodnak: minek egyik fő oka a' magyar papok' hiánya; mert jelenleg is a' románi kerületben keblezett magyar plebániákban olasz missionariusok lelkészkednek. Szabófalváról a' küpüs források között, mellyel határa

---

*) Moldvában a' pénz közönségesen talléronként számítatik, de nem a' mi értelmünkben; mert a' mi réz krajczárunk nálok 2 parát tévén, az ezüst tizesünk = 1 tallér 's 10 para, huszasunk = 2 tallér és 20 para. Só, kenyér, hús, bor 's t. efféle mind olcsók; arányban legdrágább a' hallerka, pálinka.

igen bővelkedik, ismét azon országútra léptünk, melly Szépvároson (valóban nevének megfelelő) keresztül jó 15 óra alatt Jászvásárba vezet. Vagyon ugyan Románból egy rövidebb mellékút, mellyen Szépváros balra maradna; de ez nem igen bátorságos az idegen utasnak.

Jászvásár (Jas, Jassi, Jassium, Forum Philistinorum, Forum Jazigum, Jassky, Targ-Tirg), melly templomaival, tornyaival, 's egyes épületeivel többet mutat távolról, mint a' millyen belseje, Moldvának fővárosa. Eredetét és nevezetét homály burkolja. Annyi bizonyos, hogy V. István vajda tette által Suczavából ide, ugymint akkor Moldva' középpontjára, szivébe, a' fejedelemi széket. Ő alapította legelőször is a' sz. Miklósnak még ma is létező főegyházát, ő kezdett palotákat építetni; Radul (számszerint 43-ik) fejedelem kőfallal kerítetni, utódai szépítni, gyarapítni annyira, hogy a' 17-ik század' kezdetével 60 templomot, 12 kolostort 's ezek közt nevezetesen az álbaniai Vazul (sz. sz. 47-ik) fejedelemtől alapítottat, és 15 ezer házat számlálna: mellyeket azonban a'sűrü tűz és ostromok, tatár, török, lengyel, és orosz beütések hamuba, romba döntöttek. Csak 1646-ik évben *negyvenszer* támadt tűz, a' következő esztendőnek pedig első negyedében tizenötször. 1711, 39, 69-ben orosz háboru, 1753-ban, 's közelebbről 1825-dikben ismét láng emészté.

Mindezek mellett is Jászvásár két széles völgyben és ezek közti halmon a' Bahluj' folyama mellett szépen felidült, és ma *Kapu* (ó vár), *Tatarás* (völgyben), *Frumose* (szép téren), és *Podu-ros* (veres hid) nevezeteseb részekre oszlik: mellyeket, keletre Bahluj, éjszakra és délre szőlőhegyek, nyugotra hegyek, erdők 's minden oldalról díszlő kertek — mellyek tánczteremekkel, keringő játékokkal ellátvák, mulatóhelyül szolgálnak — környeznek. Kiter-

jedése összesen körülbelül 4000 □ hold lehet. Ó városa' kőfalainak kivált a' keleti részen, sőt palánkfáinak is más oldalakról, szemlélhetni nyomdokait: mellyel azonban a' napról napra szépülő Újváros építészeti tekintetben nagy ellentiségben áll. Abban ugyanis, még rendetlen fatalpazatu utczák, magasb és alacsonabb fa és kő kertek által egymástól eltávolított, épületek stb, mutatkoznak; ebben a' csinosodási szellem egyenes tömött sorba 's emeletekre rakatta a' kőházakat, mellyekre éjjel is kivilágosítás mellett *kövezetről* pillant fel az utas; 's mivel ez a' többi részekre is sebes léptekkel terjed, igen remélhető, hogy elejét veszi azon fatalpazatok alóli büdös kigőzölgésnek, melly ezelőtt a' léget sokszor megvesztegette. — Egyébiránt vannak Jászvásárnak sok templomai, mellyek között legpompásabb a' *Tri Svetitile* (sz. háromságé) faragott kövekből különféle czifrákkal régi ízlésre épült; kolostorai, köz és magános épületei, előkelőleg a' fejedelmi lak; mitropolia, mellynek gör. érseke suczavai p. czimét jelenleg is megtartja; academia, curia stb; a' fejedelmi udvar körül tartozkodó bárók, csaknem itt összesülő nemesek', előkelők', tehetősek' veres és fejér bádoggal fedett házaik. Azonban miveltségi, közhasznu, jótékony intézetei eddigelő csecsemői korban maradtak; ugyanis az academia, más számos iskolák és könyvek is—kivált miután a' 17-dik század' végével Miron logotheta Duca herczeg, Pápia Jánost; Kantemir, Constantin Cacavela Jeremiást; és ezeknek példájára az egyes bárók is több tudós férfiakat hivának be országokba 's könyvnyomtató intézeteket állítottak fel—nem hiányzottak; de igen ezekben a' jó rendszer, a' nyilvános tanítást a' kényesség szülte házi oktatás váltván fel *). Az idő

*) Erről P. Bandiu' latin kéziratában ezt olvashatni: „*Scholae* Valachorum, Ruthenorum, Graecorum et Ar-

azonban és a' jeles iparu 's miveltségü fejedelem ezt is megorvosolandja, 's már is természetvizsgáló 's t. e' féle tudományos társaságok alapítatnak; sőt a' mulató intézetek (p. o. az oláh játékszin) iránt is, mellyet mindeddig majom alakzatok, francziа majmolások 's a' t. pótoltak, tervek készítetnek. Könyv- és levéltáraikat sokszor lángok fogyaszták; a' t. minorita atyák' szerzete' kolostorában is csak egykét egyházi latin könyvet 's Romában költ leveleket olvashatni. A' kórházak létre jöttek, és sikeres foganattal gyarapodnak. Szóval Jászvásár az idővel mindenben halad, 's a' kereskedői iparnak közép pontján lévén, szemlátomást emelkedik. Én azonban mindezek felett előkelőleg a' benne létező rokoninkra fordítám figyelmemet; 's örvendettem, hogy egy olly városban, mellynek körülbelül 60 ezer lakos-száma nagyobb részint oláhokból, de gyülevész örmények, görögök, bolgárok, albánok, törökök, tatárok, lengyelek, oroszok, németek, ráczokból is alakult össze, mintegy 1600 magyart találtam. Némellyek számosbaknak állítják lenni. Minden esetre való az, hogy ők nem csak a' moldvai magyar telepekből, hanem Erdély- és Magyarországból is szállingáltak be, és sokan megpolgárosodtak: mesteremberek, szőlőmivelők, mások ideigleni szolgálatban lévők. Kimondhatatlan azon rokon vonzódás, mellyel e' maroknyi nép, annyifelé nemzetbeliek közt, egymás iránt viseltetik, összetartván mindenben le egész az utolsó tánczmulatságig, melly, valamint nyelve és öltözete, nemzeti szokott lenni, a' Brassai- vagy

---

menorum universim computando sunt viginti in hac Civitate, sed numerum studiosorum simul iungendo vix ducenti in omnibus. Princeps Basilius multum laboravit et maximam fecit expensam, ut latinas Litteras in Moldaviam induceret, sed irriti fuerunt omnes conatus.“ Mit akart tenni a' magyarokra nézve, erről más helyen.

Székelyföldről bevándorló czigányok' hangászata mellett. Ők önvallomások szerint mindenben elégültek, csak az erkölcsi oktatásokban szenvednek fogyatkozást. Gyéren hangzik templomukban magyar isteni ige; mert a' jászvásári missionariusok olaszok; 's ha az elkerülhetetlen szükség magyar lelkiatyát idéz körükbe, ennek többnyire a' m. falukban kell szolgálnia; 's ha vagy egy erre utazó pap a' m. hiveknek predikálni akarna is (kit bizonyára betü értelemben isten' küldöttjének tisztelnének), ezt az olaszok ugy ellenzik mostan is mint hajdanta*). Szegények! csupán csak hamvazó szerdán szabad énekelniök a' kolostor' egyházában magyarul, 's ekkor összegyülekezve (a' mint értesítettek), emez ismert böjti éneket „Keresztények sirjatok" kesergik el. Igy történnek ezek, 's milly szomoru következésssel: alább, hol Jászvásárról is több adatok fordulnak elő, látni fogjuk. Fájlaltam ezt benlétemkor, még szívesebben akkor, midőn hiteles kútfőből értettem, hogy valaha a' jászvásári plebánia magyar volt.

Dr. Viola még sem érkezvén meg M. Vásárhelyről (l. az Erd. Útazást, 's itt **). Most Tataráson lakó nemzetes Tatár Miklós nyugalmazott székely had-

*) Ezen állitást azon magyar lelki atyák bizonyíták, kik eltiltattak a' predikáló székből; és hogy ezen olasz fogás régóta gyakoroltatik, maga az olasz püspöki helyettes 1640. körül kétség kivül teszi a' propagandához irt azon levelében, mellyet, tartalma' tekintetéből, az I. Toldalékban közlök.

**) Ő, mint későbben a' gyimesi passusnál hallám, két nappal előzte meg bemenetelével az én visszatértemet, 's igy össze sem találkozhattam. Irt azonban nekem a' derék magyar fi Pestre, sajnálkozását jelentvén, hogy Jászvásárban a' nagyoknál személyesen be nem mutathatott. A' m. academia iránti vonzódását l. a' VII. sz. alatt.

nagy, kivel Pestről ugyanazon nap indultam ki (ő a' szebeni hadikormányhoz sietett, 's ügyeit végezvén az ojtozi kapun ment be), még egy sétálást tett velem. A' csaknem nemzeti különbség szerinti *tarka öltözet*; a' minden felül szemeinkbe tünő *kolostorok*, mellyeknek nagyobb száma a' jeruzsálemi, sinai és sz. hegyihez (Athos) tartozik, és mellyekben a' szerzetesek sz. Vazul' szabályát (regula) követik; *a' nemesség*, mellytől a' város pezseg: előkelőleg a' vajda, logothet (cancellar), vornikok (kerületi táblák' elnöki), hettman (főhadivezér, e. i. Bálós Thodor), wisternik (kincstárnok), ennek irnokai (diáki de wiscrii) stb, az austr. agens Weilenburg, Zóta, Sweiger 's a' t. segédtisztek; azon *rendelet*, mellynél fogva Illyés, Magdolna 's t. más görög *ünnepeket* minden valláson lévők köteleztetnek megülni; az oláh *nyelv*, mellynek illy kis tartományban is igen különböző szókiejtése (a' délkeletiek tatár és török, éjszaki részen lengyel, nyugotra fekvők magyar szavakat kevervén belé); a' Batusányon keresztül Czernovicz felé vivő *postaút*; a' Bessarábiába szolgáló *átmenetelek*; elvégre Husson által (melly Jászvásártól 10 mf. távolságra esik) a' galaczi kikötő, honnét gőzhajón időt nyerve kényelmesen térhetnék vissza Pestre! 's több e' félék — valának tárgyai beszélgetésünknek, mellynek azonban záradéka az lőn: hogy bucsut vevén a' fővárostól, a' már ismert legrövidebb uton tartanánk Gyimesnek. Ezért october' 20-kán megindulván, *Podululujon* (melly ez előtt 20—30 évvel csak posta-stáczió volt, ma szép mezőváros) 's Románon keresztül, mind a' ketten hivatal hamarította léptekkel — mert Ferenczemnek, ugy mint falusi jegyzőnek mindenszentek' napján számot kellett adnia, engem pedig minden körülmény, kiváltképen a' szűnnapok' közelített vége, 's igy a' pesti egyh. szónoki szék sürgete — Bákó felé siettünk.

Bákótól lóháton *Kalugerpatakába* jöttünk. Ez egy középszerü magyar falú, plebániával. Lakosai közt már gyéren lehet a' chángó selypességet hallani, talán a' számosb székely eredetüek miatt. A' síkon fekvő templomától képlábok (oszlopok) között vezet fel az út a' szőlőhegyfokon fehérlő kápolnához, melly a' moldvai magyaroknak leghiresebb pünkösdi búcsus helye. Mondják, hogy kedvező időben, keresztek alatt, 5—6000 magyar gyülekezik össze. Most balra hagyván az aknai nagy útat, egy diós erdőt és a' kisded Barátfalvát: jobbra egy völgyben *Sóskútnak* tartánk. Ez magyar és oláhokból alakult falu, hol hajdan só főzetett *uszka* (nádméz süveg) alakokban; innét nyerte nevét is. Tovább haladván egy bükk erdőn keresztül a' sok magyar filiájú *Pusztinába* ereszkedénk, mellynek Bákó felőli részét lakják az oláhok, 's majd a' sóstázló mellett *Moinestbe* értünk. Ennek környékén is sok székelyek telepedtek le 1762—63-ban. Ekkor Moinestben csak 20 kunyhójok vala; ma kisded mezőváros, nevezetes dohotjáról *).

Moinestből, Kománfalvánál, hol ismét lovakról kellett gondoskodnunk, a' Tatros' folyama mellé kijővén, a' már említett helységeken és tanyákon ke-

*) Dohot = földbül ásott szekérkenőcs. A' moldvaiak t. i. a' föld'kövérségét felületéből kitapogatván, gödröt kezdenek ásni 's ezt tüstént vesszőkkel körülfonják. A' gödör' torkolatját keskenyen hagyván, belsejét minél mélyebre ássák annál inkább szélesítik. A' fekete földzsirt elérvén, csigát alkalmaznak a' gödör mellé 's lovak által vedrekben felhuzatják. Az illyetén higany, kosár keresztezte árokba töltetik, hol a' viz kiszivárogván belőle, elvégre a' nyúlékony dohot hordókba jut, Lengyel-, Orosz-, Oláh-, Erdélyországba is kivitetik. Ez a' moldvai kereskedésnek nem megvetendő, 's még a' jobbágyok által is gyakorolható ága; de meg kell jegyezni: hogy, ha jó érre nem találnak, több a' kiadás mint a' bevétel.

resztül másdik nap a' gyimesi kapuhoz közelgeténk. Minden Moldvából kijövőnek az illető tiszthatóságnál meg kell jelenni. Ez történt velünk is. Elmellőzvén, hogy most a' moldován határőrök számosban valának, — Ferenczem a' vámost oda hagyván nem monda oláh köszönetet; mert, - - - - 's most tapasztalá, hogy a' bemenetkor mondott hasonlatosságért meglakolt. Semmi! honunkban a' parák ugysincsenek folyamatban; igen, de a' huszasok! ezen szavak közt elvégre a' kapunál állánk. Leveleinket vasfogókkal előbb elvivék, aztán mi is a' megyén átlépénk. Hány nap a' vezteglés? természetesen ez volt az első kérdés, szokás szerint felel a' határőr. Menjünk, monda a' tiszt; 's megindultunk a' tiz percznyi messzeségre egy oldalban fekvő veszteglő házacskák felé, előttünk 7—8 lépésnyire a' fegyveres őr ballagván, ugyanannyi távolságra a' tiszt és szolgák követvén. Az első szám alattiba szállitának be. A' director holminket darabonként kirakatá 's irnokával feljegyzeté. Az én emberem a' veszteglés' körülményeit igen jól ismervén 's kivált 1829-ben 40 napi tapasztalásból tanulván, még a' kapun belül sült és a' sietés miatt meg nem kopasztott csibékkel tarisznyáját ellátta; de ezeknek tolla bezzeg torkára szálla, mert őrök között vissza kelle vinnie a' moldvai földre. Ezt és a' következő csekély tárgyokat is az erre utazni szándékozóknak kedvökért. Visszatértekor megfüstölének, elvivén minden pénzünket, papirosunkat. Egyébiránt elég tiszta szobánknak butora egy deszka pirics, mellyre szalmát hoztak; szék, kályha, korsó, seprű, fogasok és egy falon függő iromány, mellyben négy nyelven figyelmeztetik az útazókat: hogy, ha a' contumaciai hivatalbeliek ellen valamelly panaszok lenne, azt hat hét alatt a' cs. királyi hadikormányszéknél N. Szebenben megtenni siessenek; mert az érintett

idő' elmultával folyamodások semmisedettnek tekintetik. Kis udvarunkat magos kőfal köríté, 's mi ezek között zárvák. Ágynemü, élelem, papiros, gyertya, fa 's t. e' félék iránt még bemenetkor rendelkeztünk volt; 's valóban, a' contumacia' részéről, minden szükségünkben a' legpontosabb szolgálat tétetett. A' veszteglők 's minden butoraik naponként megfüstöltetnek. Az egészség' állapotjáról megkérdeztetnek. Netalán a' szolgák a' veszteglőkkel érintésbe jőjenek: étel, ital 's minden parancsolt tárgy, az ajtó' küszöbére tétetik le; viszont ide az üres edények is, de a' mellyeket, mi előtt illetnék, vizzel jól leöntnek. Az udvarból templomba (hol külön hely van számokra), vizért vagy fáért csak fegyveres őr kiséretében mehetnek ki; 's mindazok, kik érintésbe jőnének, habár véletlenül is, veszteglő helyre vitetnek. Ennek példáját látám azon kereskedőben, ki Moldvából visszaútazott, 's már-már kiszabadúló testvére után jövén, mivel kezet fogott, maga is öt napi külön veszteglésbe esett.

Illy körülményekben hol irással (ekkor irtam a' moldvai fejedelemhez is levelet, mellyet az I. Toldalékban válaszával együtt olvashatni), hol beszélgetéssel üzém az unalmat, mellyet kivált az october 16—17. szakadni kezdett eső és hó, a' Török - birodalomban dühöngő pestis miatt felemelendő veszteglés' idejéről szállongó hir, nagyított. Meg kell ugyanis jegyezni, hogy néha az, a' ki 5 napra lépe be, 10 20—30— legfölebb 40 nap mulva szabadul ki; ellenben a' ki 10—20—30 napi veszteglést vala kiállandó, egy örvendetes rendelés' következésében már 5 nap mulva utazhatik. A' veszteglés' napjai tehát, Törökország egészség - mérői; de az 5 számon alul soha nem mutatnak. — Rebesgeték, hogy a' moldvaiak is 10 napi ellenveszteglő vonalt szándékoznak húzni, *a' székely földön* csaknem pestissé változott 's szer-

felett duló epemirigy' hirére. „No ekkor inkább itt 40 napig ülök — felelé Ferenczem — mert ők hajlékok' hiányában az ég alatt, vagy föld alá vájt lyukakban sanyargatják az útast." Mi azonban 40 napig nem veszteglénk; mert a' 120-dik órában utószor megfüstölének, 's ezzel, miután tisztelkedésemet elvégeztem, october' 28-kán késő estve megindultunk, 's a' nagy hó'daczára is hajnalkor Szépviz folyama mellé érvén, rövid és szerencsés távollétem után testvéreim körében voltam, de gondolataim és érzeteim Pest felé fordultak; mert ámbár szülőföldem a' földtekén előttem mindig a' legkedvesebb volt, 's annak is marad: most nem gyöngíthette, lelkem kedvelte hivatalomhoz ragaszkodásomot; nem, annálinkább, mivel hiába függesztém szemeimet azon nem gazdag ugyan, de békés lakra, mellyel éltem' tavaszának emlékei vannak összeforrva; hiába állék fel még egyszer a' szónoki székbe beszélni ott, hol a' beszéd' első hangját tanultam: a' roppant néptömegből sok jól ismert ábrázatok tüntek szemeimbe; de az anyám ezek közt, ő az elfeledhetetlen, az egész földön, nem volt többé! — Intett az idő, ütött az elválás' órája, szives búcsuvétel után november' 4-kén útnak indultam; 's Kolosvártt gyorsszekérre ülvén, a' rosz utak miatt nem hamarább mint 23-kán, a' szinte négy hónap óta nem látott Pestet köszöntöttem; P. Gasparich szónoktársamnak helyettem tett buzgó fáradságát meghálálván, advent' harmadik vasárnapján, hallgatásom' szugolyából előléptem, 's elkezdém azon egyházi hivatalomat: melly, ha nem hideg kötelességből, hanem szívből és lélekből teljesítetik, sok időt 's fáradságot kiván; 's im ez az oka, hogy csak junius' elejére készíthetém el, a' t. m. academia' utasítására, a' moldvai magyar telepeket ismertető tudósításomat.

Utasítás,

Moldvába utazni szándékozó Gegő Elek lev. tagnak.

Moldvában vagy másutt azon környéken megtelepedett magyar feleink' bővebb ismeretéhez vezető hiteles és kimerítő adataink nem lévén: ohajtja a' magyar tudós társaság, hogy a' tisztelt tag teendő útjában minden e' czélra szolgálókat feljegyezne. Név szerint pedig következőkre fordítaná előkelőleg figyelmét:

Azon telepek' jelen statisticai állapotjára.

Erkölcsi tulajdonságaikra, szokásaikra.

A' nemzetiség' mibenlétére, 's a' netalántáni elnemzetlenedés' okaira.

Mindazokra, mik ezen telepek' oda költözését, 's minden időkbeli viszontagságait felvilágosíthatják.

Az ott netalán találtató, nyelv' és historia' tekintetében érdekes kéziratokra, oklevelekre: mellyek közt ha némellyek lemásolandók lennének, ennek eszközlése is kéretik. Melly czélra a' tisztelt tagnak elnöki megbizó, és ajánló levél fog adatni, költségül pedig 100 ft. conv. p. rendeltetik ki, teendő számadás mellett.

Figyelmezzen a' tájszavakra, és szerkezetök által a' miénktől netalán különböző egész mondatokra.

A' szóejtésre: melly tekintetben leginkább a' ragok és szóképzőkben elő forduló különbözésekre; nem kevesbbé azonban az egyes betük' kiejtésére, az igék' hajlítására, a' szókötésre 's t. e' f.

A' példabeszédekre.

A' népmondákra és dalokra, mellyek között az érdekesbek' összeirása kivánatos.

Igyekezzék megtudni, ha valljon Tatros' városában, melly a' milkovai püspökséghez tartozott, 's hol az ugy nevezett müncheni kézirat készült 1466-ban, találtatnak-e még némelly Magyarországot érdeklő kéziratok, vagy olly nyomok, mellyek az érdeklett codexre nézve felvilágosításúl szolgálhatnak.

Milly összeköttetéseket szőhetne a' társaság, az ottani magyar telepek' viszonyainak további megismerhetése végett; és találtatik-e ott olly tudományos férfiu, kit a' társaság e' czélra használhatna, talán tagjai közé is felvehetne.

Pesten a' magyar tudós társaság' julius 4-kén és 18-kán 1836. tartott kisgyülési határozata szerint

kiadta

D. Schedel Ferencz s. k.
m. t. t. titoknok.

I.

A' moldvai magyar telepek' jelen statisticai állapotja.

Moldváról mindeddig igen kevés és rendszeretlen iratok jelentek meg; talán azért, mert benne aludt a' hon iránti buzgóság, a' külföld pedig mint hátramaradtat figyelemre nem méltatta. Annál kevésbbé fáradozott mind a' két rész a' keskeny határai köztlétező magyar telepek' megismertetésében. Ezeknek jelen statisticai álapotja szükségessé teszi amannak előre bocsátandó rövid leirását.

Moldvának határai, változó körülményeihez képest, különbözők valának Délre minden időkben a' Dunáig, keletre hajdan a' Fekete-tengerig, éjszakra a' Dniesterig (tör. Turla), napnyugotra az Erdélyt övedző hegyekig *) terjedt. Ötödik (nagy) Ist-

*) Rengeteg erdők, havasok, választván el Moldvát Erdélytől, éjszaki határvonala nem volt mindenkor egyenlő. Bizonyítja ezt a' történet: „Auch gegen Abend ist heutiges Tages die Moldau viel grösser als ehemals, denn vor Stephan des Grossen Zeiten gehörten alle die Gebirge, womit sie eingeschlossen ist, mit zu Siebenbürgen; und das Land war auf dieser Seite schmal. Aber da durch dieses Fürsten Tapferkeit, Mathias König von Ungarn, zu verschiedenen Malen überwunden und die Siebenbürger zurückgetrieben wurden, so waren sie genöthiget, durch Vertrage weitern Verlust und Schaden abzuwenden. Sie traten nach den ihnen vorgeschriebenen Friedensbedingungen das ganze Gebirge, wodurch diese beiden Provinzen abgesondert werden, an ihn ab, und befahlen denjenigen Districten, welche mitten zwischen den Flüssen, die sich in die Moldau ergiessen, belegen sind, die Moldauische Herrschaft zu erkennen." Demetrii Kantemirs Beschreibung der Moldau 40. 41. l. Ebből nem csak a' határvonal' terjedését, hanem a' moldvai székely magyar telepek' gyarapodását láthatni. Mi a' szóban forgó határt illeti, változott az azután is mint a' békekötések' láncza kiméré. Sőt a' b. e. halhatatlan II. Josef cs. uralkodása alatt némelly moldvaiak,

ván vajda alatt Felső- és Alsó-Moldvára és bessarábiai részre osztatott; hossza éjszakról délre 80, szélessége nyugatról keletre 70 magy. mérföld volt. Ma éjszakról Bukovina, nyugatról Erdély, délről Oláhország, keletről a' Pruth folyama, határozzák.

Vizei és tavai: keletdéli sarka mellett a' lehömpölygő Duna; kebelében a' Pruth, Sereth, Moldva, Beszttercze, Tatros; nagyobb és szinte annyi kisebb azon nevezetű folyamai, a' hány mezővárosai. Nevezetesb tavai: Barátostava a' Pruth és Sereth köztt Galacz mellett; hossza 2, széle 1½ olasz mf. Dorohoi 's a' t. Hajdan Bessarábiában Ovidtava (Lacul Oviduluj) Fejérvár (Akerman, Alba Julia) mellett, melly keskeny ugyan de ingovány (selymék) környezte 2 olasz mérföldre nyuló medréből vizét a' Dniesterbe önti. Kantemir 's vele több oláhok, sőt lengyelek is nevét a' Sarmatiába számüzött nagy költőtől számaztatják. Bár mint legyen, Ovid maga kesergé:

„Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum."

Sarnicius, Annal. Lib. 2. cap. 4. et ult. szerint pedig Izák faluban egy sirkőbe eme versek voltak bevésve:

„Hic situs est vates, quem diri Caesaris ira
Augusti patria cadere iussit humo.
Saepe miser voluit patriis occumbere terris,
Sed frustra, hunc illi fata dedere locum."

Savanyu vizei (a' szalonczait kivévén), érczes forrásai stb — nem azért, mintha a' természet ez áldott tartományhoz fösvény lett volna, hanem mivel a' körülmények miatt a' figyelmet kikerülték — nem ismértetnek.

---

kivált a' közelebbi orosz-török haborúban, tulharapozván, épen Moldvába mentemkor mind a' két részről egy küldöttség a' határ' békés elintézésében foglalatoskodott. Idv ezért a' kormánynak; mert a' keskeny határok között szaporodó nemes vitéz székely nemzetet e' tárgy igen érdekli.

Levegője, fekvéséhez képest, változó; de általánoson egészséges és mérsékelt; 's jóllehet hajdan a' pestis a' mellékelt tartományokból beütvén, Moldvát is sokszor dulta: ma ezt a' veszteglő intézetek és jobbb rend elhárítják. — Veszedelmesebb benne egy *láz*, melly három nap alatt sirba ragadja az embert.

Termékenysége a' föld' szinén özönlik, de kebelében a' természetnek sok szép adományai elrejtvék. Az *állatok' országából* ugyanis kiváltkép jegyzésre méltók: ökrei, lovai, sertései, juhai *), kecskéi, fehérbivalai, méhei, 's a' t. A' *növényországból* vagyon gabonája, hires arnot buzája, bőven termeszteni szokott kukoriczája (málé), bora, dohánya, 's gyümölcse. A' füvészetet azonban, fájdalom! itt is — ha az oláh és czigány asszonyokot kiveszszük — mindeddig elmellőzték. *Ásványországa* silányabb; ott emelkednek Erdély és Bukovina felé a' réteges hegyek, mellyekbe aranyért, ezüstért, 's t. más érczekért még csak ezután fog a' földbuvár' keze befúrni. Most bányák' hiányában, a' folyamok' homokjából czigányok szemlik ki az arany morzsalékokat, 's kimeríthetlen só-, kőszén-, és dohotbányái gazdagítják kincstárát.

Népessége, olly területű és termékeny földön mint Moldva (körülbelül *félmillió* jeleni népszáma), igen csekély; de ezt a' polgári szerződés okozza. Közelebbről is 6 — 7000 moldvai lakos vándorlott Besarábiába azon igérettől kecsegtetve, hogy ott éven-

---

*) Igaz, hogy juhai különös nagyságuak; 's ha az erdélyiekkel, mellyek a' haszonbérlett kövér legelőre hajtatnak, összehasonlítjuk, szembetünőleg testesbek; de mégis nagyító üveggel szemlélte P. Bandin azokat igy rajzolván: „Oves vero tam grandes, ut advenae remotius intuendo boves aut vaccas esse putent. Sola cauda ovis moldavicae medietatem ovis germanicae ponderat". *MS. annotatio moldavicarum rerum*.

ként csak 24 napot robotolandnak; mert ambár mostanában az alattvalók földesuraikkal conventiót kötnek, mégis sokan eme Kantemir jegyzette tulságot „Es ist ihnen kein gewisses Maass der Arbeit vorgeschrieben, sondern es stehet in dem Belieben ihres Herrn wie viel Tage lang er sie will arbeiten lassen" igen szeretik. Mindezek mellett is csaknem hihetlen ezen csekély lakos- számnak különféle nemzetekbéli összealakulása. Az oláhok- vagy moldvánokon kivül ugyanis, lakják: magyarok és oroszok, emlékezet óta földmivelők (glebae adscripti). „Wahre moldauische Bauern giebt es gar nicht; die man findet sind Russischen, oder, wie man sei bey uns zu nennen pflegt, *Hungarischen* Ursprungs", Kantemir 273. l.; örmények kik III. Leo nemzeti királyuk' halála után Moldvába vándorlottak, 's innét nagyobb részint Apafi Mihály fejedelem alatt Erdélybe költöztek, letelepedtek, 's megmagyarosodtak; görögök, zsidók, németek és lengyelek kevesebb számmal; végre számos czigányok, boérok' udvaraiban különféle szolgálatot tevők.

Míveltsége szellemi és testi nézetből is hosszas idő óta lemákonyozott pólyás gyermek volt; de serdülése — mellyet a' tudományos és jótevő intézetek, a' müvészet utáni komoly törekvés, a' kereskedés utáni forró vágy mellett sava, kőszene, dohotja, fája, barmai 's a' t. naponként emelnek —szembetünővé kezd lenni. Mi

Polgári alkományát illeti hajdan jó és bal szerencse között, független és függve, saját nemzetbéli vajdáktól kormányoztatott. A' derék István vajdának Bogdán nevü gyáva fia alkonyítá le a' moldvai uralkodás' fényes napját (melly atyja' fejedelemsége alatt olly szépen ragyogott), midőn négy ezer tallér évenkénti adó' igéretével szövetségre lépett a' XVI. század' elején a' törökkel, 's magát és honát annak

ótalma alá ajánlá. Félszázadig még visszaverődött a' napfény, végre a' Drágosch nembőli Karesch Péternek VIII. István fia' elhunytával 1560. körül egészen leáldozott, sötét lett: megszünt a' szabad választás. Ma is ugyan külön, de mégis a' török udvartól függő tartomány. Ez hospodárokot önkényt nevez 's teszen le; de kik, lefizetvén 100,000 tallér adót (haradsch), saját törvénye szerint kormányozzák Moldvát. *)

---

*) Valamint a' közönséges igazgatásban, ugy az igazság' kiszolgáltatásában is a' különféle rendű bojárok (bárók, nemesek) a' portának minden befolyása nélkül részt vesznek. A' fő törvényszék (diván) Jassiban van; csak ettől szabad a' stambulihoz vagy — mint ők Konstantinápolyt nevezik — a' czehgradihoz hivatkozni. Van még két itélőszéke, az ország' felső és alsó részében, két vornik (elnök) alatt, 's ezeknek minden kisebb és nagyobb mezővárasokban porkilábjaik. Nem kis dicséretére válik e' polgári alkotmánynak, hogy a' pörök minden időzés nélkül a' vádló' és vádlott' jelenlétében a' visterieben (tanács-terem) eldöntetik; és hogy az alsóbb törvényszékek' itéletével meg nem elégedő személyesen fejedelme' szine elébe juthat, a' legutolsó paraszt ugy, mint az ország' bárója. — A' katonák hetmanjoktól (generalis) függnek; de a' melly ország hajdan 70—100,000-t kiállított, ma csak a' belső csend' 's rend' fentartására, és határőrzésekre tart katonákat. Ennek már századdal ezelőtt emez okát adá Kantemir: „Wenn aber der Fürst aus seiner Casse mehrere halten will, so verhindert ihn niemand daran. Allein die Fürsten unterstehen sich nicht, ihre Truppen zu vermehren, als wenn sie mit einer Empőrung umgehen. Denn sie halten es für vortheilhafter das Geld in den Kasten zu legen als es für unnütze Soldaten auszugeben.“ 214. l. Háboru' esetében közönséges a' felfegyverkezés. — A' mostani rendszabályozott határőrök mintegy 1800—2000 lehetnek; 's mivel Moldvának nincsenek postahivatalai, ezen hiányt is mint hivatalos levélhordozók ők fedezik. Az egyházi dolgokot minden vallásnak illető főpapjai kormányozzák; jelesen a' moldvánok' ügyeit: a' jászvásári metropolita, románi és hussi két püspök, kik az eddig birt jószágok helyett, jelenleg határozott kész pénzben fizettetnek. Ez a' kormány' czélja a' 150—200 monos-

Felosztása. Miután Bessarábiának Budschaki, Akermani, Kilii és Izmaili 4 kerületei—; a' Pruthon túl Lapusani, Orhei és Soroki—; Bukovina felé Chotschini, Csernoviczi és Szucsavai kerületek 's ebben Kimpolung 15 szabad falukkal — Moldvától lassankint elszakadtak: ma *felső* és *alsó Moldvára* (Tschárá de szusz, de dschios) felosztva az éjszaki szélesség 45°—48°, napkel. hossz. 42°—46° grad., 800 □ mf. ter., a' következő 15 kerületből (czinutból) és 2 szabad vidékből áll: u. m. Bákói, Barladi (hajdan Tutovai), Dorohoi, Falcsi, Galaczi (h. Kohurluyi), Harlewi, Hussi, Jászvásári, Karligáturi (máskép Tirgul-Formosi, Szépvárosi), Niamczi, Piatrai, Putnai, Románi, Tekuczi, Waslui kerülekekből; 's Urancs (Brancs) és Kiegietsch szabad vidékekből.

Láthatni mindezeket az ide mellékelt Moldva' földképén, mellyben, különösen a' magyar telepek' helyezete megismertetésére lévén az intézve, a' kerületek' fő városain kivül, csak ez iratban említett jelesebb magyar helységek' nevei vannak feljegyezve. Itt még egy két szót mindenik kerületről betűrendben:

1) *Bákói* kerület felső Moldvában, földterületi tekintetben szintugy, mint a' magyar telepekre nézve is (mert hét magyar plebánia 's igen számos filiák vannak kebelében), a' moldvai czinutok között első helyet foglal. Nevezetesb mezővárosai: *Bákó* v. *Bakow*, a' Besztercze és Sereth folyók képezte,

torokban létező kalugerokra nézve is: kik mostanig, csaknem az ország' ¼ jövedelmét birták, 's hét kolostort kivévén, mint kül országi archimandritákhoz tartozók, a' kincset kiküldötték. Értesítettem, hogy a' jeleni herczeg őket számra kevesítni, arányos javakkal ellátni kivánja, a' többi javakat tanító és jótevő intézetekre fordítandó. A' katholikusoknak *serethi* és *tatrosi* egyházi kerületekre osztott plebániáikra a' jászvásári missio' elnöke vigyáz.

's a' természetnek minden ajándékival megáldott sziget' sarkán. Régi időkben székes város volt, virágzó kivált magyar Margit' (István vajdáné') korában, ki itt, és Tergoviszten Oláhországban, a' sz. Ferencz rendi szerzetesek' számára kolostorokat alapított. *P. Bandin MS.* és *Sacr. Conc. P. II. pag.* 279. *P. Carolus Péterffy.* Ismeretes e' mezőváros katholikus püspökségéről is, mellyről Kantemir könyve' 68-dik lapján ezeket irja: „Es hat auch *einen Bischof* der abendländischen Kirche, welcher der *Bakowische* genannt wird. Denn es giebt in den unter dem Gebirge liegenden Distrikten viele moldauische Unterthanen, welche sich sowohl wegen ihrer Nation als Religion Katholiken nennen", 's mellynek viszontagságairól a' moldvai püspökségről szóló toldalék-czikkben bővebb jegyzeteket adandunk. *Akna* mezőváros hires sóbányákkal. Erdélynek Gyimes és Ojtoz két nevezetes passusa (kapuja) ezen kerületen keresztül vezet be Moldvába.

2) *Barladi* ker. al. Mold., melly az ezt kétfelé hasító folyamtól *Tutovainak* is neveztetett. Említésre méltó mezővárosa *Barlad*, egykor az alsó Moldva' vornikjának tulajdon lakhelye. Lakosai oláhok és örmények, nem annyira földmiveléssel mint kereskedéssel foglalatoskodók, mellyre e' városnak Jászvásár és Galacz közti fekvése ád alkalmat. Nem messze Barladtól egy várrom szemlélhető, mellyről a' hagyomány azt tartja, hogy László királyunk győzödelme előtt oda vonult kúnok' (P. Bandin scythákat jegyzett) épitménye volt.

3) *Dorohoi* ker. fel. Moldv., *Dorohoi* és *Stephanesti* m. városokkal. Az első egykor a' felső moldvai vornik' széke —, a' másik Chotschin' ostromakor (1713) a' törökök' raktára volt. Ebben és a' Bukovina felé fekvő Németi, Karligáturi 's t. m. kerületekben jelenleg kevés magyarok laknak: mit

Bukovinának Moldvától elszakadása okozott; ugyanis (mint alább látni fogjuk) hét magyar falu oda telepedett le.

4) *Falcsi* ker. alsó Mold. a' Pruth mellett, mellynek középszerű városa *Falcsi*. Kantemir' nyomozása szerint a' Herodotból ismert vitéz *Taiphalok* hajdani nagy városa' omladékán emelkedik. Nevezetes ezen kerület a' benne történt tábori ütközetekről.

5) *Galaczi* ker. al. Moldv. Hajdan *Kohurluyi*-nak is neveztetett a' benne 8 órányi hosszúságra terjedő *hasonnevü ároktól*. *Galacz* városa híres kikötő helylyel a' Duna mellett. Nem messze ettől egy régi várrom látszik, mellyet a' lakosok *Gjerginá*nak neveznek, 's a' talált pénzek 's kőemlékek Traján idejebelinek bizonyítnak.

6) *Herlowi* (Harlew) ker. fel. Moldv. *Herlow*, *Kutnahr* (P. Sándor szerint *Kutvár*; mert Bandin' kéziratában Gutnahrról a' régi alaptalan) és *Botosány* m. városokkal. A' középső hires, Mátyás király alatt Magyarországból átültetett szőlőiről; az utolsó a' fejedelemné' birtoka.

7) *Hussi* ker. al. Moldv., *Huss* m. várossal, melly a' második görög püspöknek széke.

8) *Jászvársári* ker. al. Moldv. Bahluj folyam mellett *Jászvásár* (Jassi) az ország' fővárosa fejedelmi lakhelylyel. Ezt Sutschavából István (nagy) vajda tette által Jassiba, ugymint a' törökök és tatárok berohanása elleni közép pontra. Kantemir' állítása könyve' 52. lapján a' *Jassi* név' eredetéről, mintha ez a' Molnár Jánoska (diminutiv., oláhul Jassi) származott volna, csak mese; mert Jászvásár, Forum Philistinorum, Forum Jazygum, Jaszky, Targ-Tirg nevezet már István vajda' ideje előtt ismeretes az oklevelekben és történetekben. Hihetőbb, hogy nevét az ezen vidéken, vagy környékében, szállásolt jász gyarmatoktól kölcsönözte, mellyekről már Ovid éneklé:

„Ipse vides onerata ferox ut ducat Iasyx
Per medias Istri plaustra bubulcus aquas —

ismét:

Jazyges et Colchi Metereaque turba Getaque
Danubii mediis vix prohibentur aquis."

(Lásd Tud. Gyüjt. VIII. IX. k. 1830. Horvát Istv).

9) *Karligaturi* ker. al. moldv. *Tirgul-Formosi* (Szép-Város) nevének megfelelő várossal, és kénköves forrásiról nevezetes *Strunga* helységgel.

10) *Niamczi* ker. fel. Moldv. Ennek dombon fekvő *Niamcz* (Németi) középszerű városa hajdan kettős kőkerítéssel 's árkokkal volt erősítve, és háboruk' alkalmával menedék gyanánt szolgált a' moldvaiaknak. Nevezetét a' Magyarországból számüzött és itt letelepedetett német hussitáktól vette, kik hajdan minden isteni tiszteletet, valamint a' magyar hussiták is (kikről az illető helyen szólandunk), még a' misét is, nemzeti nyelven végezték. P. Bandin 1647-ben látta 's talán el is vitte német nyelven nyomtatott misés könyvöket. Emlílést érdemel ezen kerületnek éjszaki hegyes részében keblezett azon völgy, melly kilencz szót visszahangoztat, 's mellyet még az oláhok is *Hang' völgyének* neveznek.

11) *Piatrai* ker. fel. Moldv., magyarul *Karácsonkői*, ugyanezen nevű m. várossal, melly egykor magyar volt („Olim erat mere ungaricum" P. Bandin), ma ellenkezőleg csaknem egészen oláh.

12) *Putnai* ker. al. Moldv., mellyben *Foksány* és *Adzsiud* (Sereth mellett) fekvő városok figyelemre méltók. Foksány (a' Milkó folyam mellett, melly a' várost két részre hasítja, 's ennek egyike Oláhországban fekszik) nevezetes a' mellette történt ütközetekről, mellyeknek szomorú emlék-jelei a' környékében még ma is szemlélhető sirhalmak. *Mira* falu a' hajdani milkói püspökségre emlékeztet.

13) *Románi* (Románvásári) ker. fel. Moldv., a' Moldva vizének Serethtel összefolyásánál fekvő *Román* szép várossal, melly az első görög püspöknek széke; nevezetes ránk nézve arról is, hogy 1476-dikban Mátyás királyunk megszállotta 's bevette. Ezen kerületben öt magyar plebánia létezik.

14) *Tekuczi* ker. al. Moldv., mellynek róna földjén *Tekucz*, említésre méltó városa.

15) *Waslui* ker. al. Moldv., hason nevű várossal.

a) *Urancsi* szabad vidék, a' putnai kerületnek Oláhország' határa melletti hegyesebb részeiben fekszik. Helységeinek lakosai a' fejedelemség' vajdájának határozott adót fizetnek, és saját törvény 's tiszthatóság által kormányoztatnak. Épen illyen alkotmányu a' Falcsi kerületben kebelezett

b) *Kiegietschi* szabad vidék is, mellynek falui az előidőkben hires lovagokat állítottak ki a' tatár és török berohanás ellen.

Már az itt előszámlált kerületekben
a' magyar telepek jelen statisticai állapotja a' következendő :

Sorszám.	Plebániák' és kerületek' nevei.	Lélek-szám.	Papok' nevei.	A' plebániákhoz tartozó nevezetesb filiálisok, és rövid észrevételek.
I.	Bogdánfalva (Bákói kerület).	800	P. Finta Pancr. János.	*Hidegkut*, *Fund* stb. Ezen plebánia két század előtt Forrófalvának filiája volt 115 lakossal. Vannak benne csekély számu oláhok is. Filiáiban a' lélekszám körülbelül 2000.
II.	Csutafalva (Románi ker.).	500	Olasz missionarius.	Filiái többnyire oláh faluk, mellyekben laknak magyarok is mintegy 800-an.
III.	Forrófalva (hason nevü ker.).	1400	P. Zamoyszki Zakariás.	*Nagypatak*, *Paskán* 's a' t. Ezen fiókok' népszáma körülbelül 3000-re mehet; 's igy 4400 lelket számlál a' plebánia.

Sorszám.	Plebániak' és kerületek' nevei.	Lélek-szám.	Papok' nevei.	A' plebániákhoz tartozó nevezetesb filiálisok, és rövid eszrevételek.
IV.	Domafalva (Rom. ker.).	800	P. Konya Cornel.	*Dsidafalva*, *Tamásfalva*, *Talpa* (hajdan, plebánia tizenkét filiával) stb, melylyek mintegy 4000 m. lakossal Román körül helyezvék. Domafalva is, 1600. körül, 380 lélekkel Szabófalvához tartozott.
V.	Galacz (hason nev. (ker.).	100	Miss.	Ezen parochiában legkevesebb magyarok vannak; de találtatnak Foksány stb városokban is.
VI.	Gorzafalva (Báóki ker.).	800	P. Hidegh Boldizsár.	*Bogáta*, *Borzest*, *Doftánfalva*, *Dománfalva*, *Fürész*, *Guravuj*, *Herza*, *Káson*, *Pralla*, *Szaloncz*, *Szöllőhegy*, *Ujfalu*, *Vizanta*, *Völcsök* 's a' t. Ezen plebánia egyik nevezetes a' székelyekből hamar népesedettek közzül. 1600-ban mint filia Tatroshoz tartozott és csak tizenhat házat számlált, 's innét mondatott Godzesnek, a' mi majort (villa) teszen. Filiáinak népszáma többre men 4000-nél.
VII.	Halocsest (Rom. ker.).	400	Miss.	*Miklósfalva* 's a' t., melylyekben körülbelül 1000 magyar számlálható. Halocses talán = *Halas*; mert a' Sereth képezte halas tavak mellett fekszik.
VIII.	Huss (has. nev. ker.).	130	A' jászvársári missió által láttatik el.	*Waslui* nyugotra 4 mf. Husstól, 300 hajdan magyar családdal. *Falcsi*, 's a't. A' plebánia' temploma most épül, mellyre édes honunkban is adakozások történtek. A' magyarok szaporodnak Bessarabiából, 's körülbelül ezen plebániához 1000 léleknél több tartozik.

Sorszám.	Plebániák' és kerületek' nevei.	Lélek-szám.	Papok' nevei.	A' plebániákhoz tartózó nevezetesb filiálisok, és rövid eszrevételek.
IX.	Jászvásár (has. ker.).	1060	A' min. szerzetes lak, ebben Filisztik Mihály magy. pap.	*Kutvár*, *Serata* 's a' t. Jászvásárban a' magyar nép' számát a' szolgai osztály miatt bizonyosan nem határozhatván meg, itt csak hozzávetőleg említetik. P. Patai György 's Zöld szerint is annyi bizonyos, hogy „Jassiban legtöbb a' magyar katholikus." Filiálisaira is szinte annyi magyar lakost tehetni.
X.	Kalugerpatak (Bákói ker.).	600	P. Magrina Ferencz.	*Bákó*, *Barátfalva* (ma is szabad helység), *Skine*, *Sóspatak*, *Terebes*, (hajdan a' bákói püspökség' jószága), stb. körülbelül 300 lélekkel.
XI.	Klézse (Bákói ker.).	550	P. Caeraulo Carmél.	*Csikfalú*, *Pokolpataka* stb, mellyeknek összes népszáma 3000 lehet.
XII	Prézest (Rom. ker.).	600	P. Lukotya Mansvét.	*Pojána*, *Drosest* stb, 2000 m. l.
XIII.	Pusztina (Bákói ker.).	700	P. Pack Amade.	Alsó-, felső *Sziró*, *Berzunst*, *Bosoten*, *Brustulácza*, *Csügés*, *Glodur*, *Moinest*, *Kománfalva*, *Orosa*, *Sóstázló*, *Vidráz* stb, 5000 lélekkel.
XIV.	Szabófalva (Románi ker.).	1600	P. Magni a' missio' elnöke.	*Ankucza*, *Huszárfalva*, *Kakasfalva*, *Kelgyes*, *Kiczkofalva*, *Lakosfalva*, *Gyéresd*, *Steczkófalva* sbt, mellyekben körülbelül 5000. m. l.
XV.	Tatros (Bákói ker.).	700	P. Pap Sándor.	*Akna*, *Diószeg*, mintegy 7000 lélekkel.

Összesen: 15 plebániában (mellyek 5 kerületben helyezvék) 's 70 filiában, 7 magyar minorita lelkiatya' felügyelése alatt, körülbelül 45—50 ezer magyar lélek.

Moldvának földleirása' és statisticája' hiányában stb (a' napkeleti conscriptio ismeretes mindenki előtt; Kantemir moldvai fejedelem létére sem említi, a' három részben 341 lapra terjedt iratában, hazája' népszámát), az egyházi praefecturának is Schematismusa nem lévén, a' filialisok' magyar népszámát egyenként és matemathice kifürkészni lehetetlen volt. Azonban mindent elkövettem a' moldvai magyar népességnek a' lehetőségig való kitudására. — P. Sándor' 's Dr. Viola' vezérvonalai, de saját tapasztalásom után is, hozzávetőleg így lehet meghatározni: ha minden plebániára általánoson 3000 lelket számlálunk, 15-ben 45000 létezik: 's ez annál bizonyosabb számítás, minél valóbb, hogy nincs egy plebánia is, mellyhez legalább 1000 lélek nem tartoznék; némellyekhez pedig nem három, hanem hat ezer is. Erre mutatványúl szolgálhat *Gorzafalva* plebánia, mellynek ha husz és több filialisai' mindegyikében 200 magyar lakost képzelünk (pedig lehet is; mert vannak 3 — 500 magyar lelket számláló filiái is, u. m. Doftana, Szaloncz, Völcsök, Vizanta 's a' t.), az egészben 4800 magyar lelket találunk. Vagy másodszor a' *pusztinai* plebánia is, mellynek székely származatú népesb 15 — 20 filiáiban 400-zal 6000-nél több az öszszes száma. Ezt a' chángó falukra is bátran alkalmazhatjuk; mert már P. Zöld' jegyzete szerint Forrófalva 12 filiálisaival 7 — 8000 magyar lakost foglal magában. 'S így ha figyelemre veszszük az éjszakra és nyugatra emelkedő hegyek alatt elszórt egyes kunyhókat, tanyákat, és Moldva' minden mezővárosait (mellyekben mindenütt nagyobb vagy kisebb számban magyarok lakoznak, 's még a' legoláhosabban is mint mesteremberek működnek); de főleg azt is, hogy itt csak a' népesebb filiák említetnek: Moldvában 45 — 55, 000 magyar nyelvű lakos létezik. — Ha pedig eredetöket tekintő szempontból nyomozzuk 's megem-

lékezünk, hogy a' Bukovina felé eső hajdani mezővárosok és többnyire népes plebániák is (u. m. Mugillo, Harlew, Baja, Németi 's a' t.; sőt Bákó, Román, Karácsonkő, Talpa is) ezer meg ezer magyar lakost számláltak; de lassanként, valamint a' déli része is Moldvának, a' bessarabiaiakkal együtt (lásd az elnemzetlenedés' okait) elkorcsosodtak: illy szempontból, mondom, Moldva' népességének ¼ része magyar. P. Bandin 1647-ben 30 helységben püspöki látagatásakor 10 papot, 13 diakot és 1020 családot, (familiát) talált. De nem kell elfeledni, hogy ő csak 30 helységben fordult meg; Moldvában pedig 70 jelesebb filialisnál több van, ide nem számlálván azokat az oláh falukat, mellyekben 10 — 15 magyar gazda telepedett le. Aztán figyelni kell arra is, hogy a' füsttől járó adó miatt egy házban 3 — 4 familia lakik. Ezt nem csak Zöld Mátyás vallá 1764-dik junius' 15-kén a' nyomozó biztosság előtt, hanem magam is tapasztalám, főleg a' székely telepekben.

II.

Erkölcsi tulajdonságaik, szokásaik.

Midőn a' moldvánok', előkelőleg a' Moldvában kebelezett magyarok' tulajdonságait és szokásait akarom röviden rajzolni: az igazság és szeretet, létünk' ezen két ellenőre, vezérli lelkemet; netalán eme nélkül a' moldvánok —, ama' hiányával magyar rokonink iránt tulságra vetemedjem. 'S illy elvből eredve

a) *A' moldvánokról*

bátran állíthatom, hogy ők — vendégszeretetöket kivévén — semmi jeles tulajdonságokkal, erkölcsökkel, szokásokkal nem birnak. Természetére nézve a' moldván indulatos, szenvedélyes, késedelmes, nem könnyen

engesztelhető haragu. Erkölcsére még az alrendű is kevély, iszákos, enyves körmű, 's mindenek felett lomha, ugy anyira, hogy csekély ruházatjához és eledeléhez jutván, nevezetesen a' férjfinem teljes boldogságát, földi mennyországát a' henye életben keresi és találja *). Nemzeti charecterében kitünő fő vonás a' magyarok elleni gyülölség, melly bennök nem nemzeti, hanem vallásbeli szempontból gyökerezett és ágozott el. Érinté ezt Kantemir, könyve' 310. lapján: „Keine Religion verabscheuen die Moldauer mehr als die papischtische; ob sie gleich ihre Unterthanen von der hungarischen Nation fast alle zu derselben bekennen, und ihren Bischof zu Bakov haben." Pedig ők vallásokban babonaságig tulságosak **). De mindezeket, ha az erkölcsi tulajdonságokat a' nevelés és miveltségből kell mérnünk, a' neveletlenségnek és tudomá-

*) Öltözetök csaknem hasonló az erdélyi és magyarországi oláhokéhoz azon észrevétellel, hogy bármi rongyos is az, a' sárga, veres, vagy két gyapju szövet övnek mind a' két nemnél hozzá kell járulnia. A' fő rend, kereskedők és tehetősbek az ismert napkeleti bokáig lefolyó selyem öltönyt viselik. Nőneme gyöngy, arany lánczok, függők, 's karpereczekkel magát ékesítni igen szereti. De mind e' mellett is a' nagyobb városokban a' párizsi divat öltöztet, vetkőztet, fedez és kopaszít 's a' t.

**) Ezt szertartásaik (mellyek közül csak azt említem: hogy a' holt tetemeket is megkeresztelik; hogy a' gazdagabb emberek' holt testeköt három év mulva a' sirból kiássák, 's, ha rohadni nem kezdettek, kárhozat' jelének tartják, imádsággal, pénzzel 's a' t. járulnak hozzá)—; ezt különbféle költeményeik, 's kivált népdalaik (mellyekben lado. mano, heoile, 's nálunk a' Banátban is ismert papaluga 's t. efféle, talán még a' régi dákoktól kölcsönözött nevezetek előfordulnak) — bizonyítják. L. Kantemir Dem. „Von dem kirchlichen und gelehrten Zustande der Moldau. 308. l. Ezt a' kalugerok által a' szent földről hozott szűz Mária' öve, és — hogy a' többit elmellőzzem — a' Szvinta Páreszkiva' teteme, mellyeket Jászvásárban tisztelnek, kétség kivül teszik.

nyok iránti hanyagságnak kell tulajdonítanunk; mert ki tagadja azt, hogy a' moldvai nevendékek' elméje is fehér tábla, mellyre a' legszebb erkölcsök' vonásait lehetne rajzolni. Remélem is én, a' jelenkor' jótévő szellemétől és a' mostani uralkodó herczegnek az emberiség' oltára körül lebegő nagy lelkétől, az örvendetesb fordulatot.

Hogy az egymással társalkodás nem kis erővel hat az emberek' erkölcseire, ezt a' tapasztalás régen megmutatta. Azonban, akár a' vallásnak akár másnak tulajdonítsuk, a' viszonyos mindennapi közlekedés mellett is vannak

b) *A' moldvai magyaroknak*

a' moldvánoktúl eltérő saját tulajdonságaik, szokásaik; jelesen:

1. *A' munkásság:* mellynél fogva, midőn a' lomha oláhok pitát, málét, rágnak; ezek buza kenyeret is esznek. Midőn azok még alruháikat is gyapjuból hordozzák; ezek kender, len, pamut vagy gyapot önszövetet viselnek. Midőn azok porban üldögelve esznek 's alusznak is; ezek székeket, asztalt 's divánt (ágyat) használnak kényelmökre. Szóval: midőn azokon beteljesedik Horat. III. 24. mondta emez igazság:

Magnum pauperies opprobrium iubet
Quidvis et facere, et pati — ;

ezek mindenben tehetősbek. Innét vehette a' következendő bojár közmondás is eredetét: „Egy magyar tiz moldván"; értsd: feletti.

2. *A' vendégszeretet.* Ezt a' moldvánokban sem tagadhatni; mert saját tapasztalásomból tudom, hogy az utazóval az oláh is kész megosztani falat máléját. Kantemir a' vasluiakat kiveszi, allítván, hogy ezek

inkább az utazóktól koldulnak alamizsnát *). De őket sokkal felülmulják a' székely származatu telepek (lásd „Moldvai utazás“ czím alatt); ezeket pedig a' chángók, kik, kivált a' magyar vándort az útról is behivják hajlékokba, mondván: „Jőjön bé lelkezkém! megebédelem“, 's miután megvendéglették, magok köszönik meg „Az Isten fizeszsze meg a' Krisztuszkának“ szavakkal, hogy a' vendég őkét meglátogatni sziveskedett.

3. *A' nemzeti összetartás:* mellynél fogva, ha valaki közűlök törvénytelen tettei miatt fogságba jut, ők azért az illető elöljáróság előtt kezeskednek, 's a' vétkest magok fenyítik. A' kivetett adót egymás közt elintézik. Egymást segítik, látogatják, vigasztalják 's a' t.

4. *A' külső és belsö tisztaság.* Ez olly tulajdonuk a' moldvai magyaroknak, hogy ha az utazó egy házkörbe betekint 's azt csinosan találja, ha lakosit nem látja 's hallja is, bátran magyarokra számolhat; kivált, ha már oláhok' körében is vala. A' belsőre nézve elég legyen azt mondanom, hogy a' magyarok nem ismerik az oláh *tschugubinát* (kerítő); sőt nevendékeiknek a' szülői jelenlét kivűli társalkodást is tiltják.

Egyebiránt a' naponkénti együtt társalkodás, a' moldvánoknál szintugy mint a' magyaroknál, közönséges és egyetlenegy mulatsággá tette a' minden vendégfogadó előtt, kevesebb vagy nagyobb számmal

*) „Ihre Gastfreiheit, welche sie gegen Fremde und Reisende ausüben, ist höchst lobenswürdig —“; hol, miután hosszasan magasztalta, így ir: „Blos die Wasluier haben diesen Ruhm nicht; diese schliessen nicht nur vor ihrem Gast Haus und Vorrathskammer zu, sondern wenn sie einen ankommen sehen, machen sie sich heimlich weg, legen lumpichte Kleider an, kommen in Gestalt der Bettler zurück, und fordern selbst von den Fremden ein Almosen.“ *Von den Sitten der Moldauer.* 17. *Capitel.* 289. *l. Kant. Dem.*

létező, ülésekkel ellálott, de sokszor nyakat törő, hintót. A' táncz, öltözet és más egyéb szokásokban is a' moldvánokat utánozzák. A' moldvánoknak két nevezetesebb tánczok van: *körbeni*, mellyben balról jobbra és viszont forognak, 's ezt chorának nevezik; és *sorbani*, mellyben rendben tánczol mindenki a' maga nemével, és ezt datschnak mondják Mind a' kettőt gyakorolják a' magyarok is egykét czigány' hangászata mellett; de azon különbséggel, hogy nálok a' nőszülést megelőző udvari és utczai táncz, melly az oláhoknál történni szokott, nincs divatban, sőt a' korcsmák hellyett a' papok' udvarán mulatnak. Van a' moldvai oláhoknak még egy babonás nemü tánczok, mellyben a' feletlen számból álló ifjak (*kalucsénii*) asszonyi öltözetben 's álorczában jelennek meg. Erre az áldozó csötörtök és pünkösd közti 10 napot vesztegetik el, melly idő alatt bejárják a' közelebb fekvő mezővárosokat és falukat, alunni mindenkor a' templom' fedele alá vonulván, netalán, mint mondják, a' boszorkányok megszállják. Ha illyetén két tánczos- csapat az uton szemközt találkozik, ekkor viadalra kel a' dolog, 's a' gyengébb részt a' győző, jövő évig, alattvalójának tekinti. A' sok visszaélések miatt tilalmaztatik; a' magyaroknál nem is volt szokásban. — Nem követik az oláhokat a' menyaszony' megkérésében is. A' kérők az oláhoknál *pecsitoriknak* neveztetnek. Ezek többnyire a' Dragosch' vadászatjáróli hagyományból kezdik beszédöket: ők is vadat keresnek, mellyet a' leány lakhelyéig nyomoztak; 's habár, szokás szerint, a' szomszédba utasítatnak is, sürgetik megmutatását. Most a' szülők egy foszlány öltözetű vén dorottyát vezetnek elő: kit azonban elismerni a' kérők vonakodnak; mert az övék arany hajú, sólyom szemű, gyöngy fogú, cseresznye ajkú, hattyú nyakú, a' nap és holdnál *tündöklőbb* arczájú 's a' t. Végre előhozatik a' lehe-

tőségig felpiperézett vad, megtörténik a' gyürü-csere: 's ezt követi a' sok, de semmi nevezetes szertartásu nőszülés. — A' magyar ifjak szülőiknek és rokoniknak tanácsadását követik a' nőszülésben. A' szülők mintegy előre kiszemlélik nekik a' jövendő nőt, de mindenkor magyart. A' székely eredetüek sokszor házasodnak még ma is a' székely földről, igen a' chángók is moldvai székelyek közül; 's midőn a' menyasszonyt haza vitték, akkor verselik:

„Hozz ki anyám székeczkét,
Hadd vegyük le székelykét."

Ragadt a' moldvai magyarokra a' halotti oláh szertartásokból is. Koporsajok t. i. négy szegletű láda, 's ebben a' tetemet fedetlen, 's az úton több izben megállapodva, viszik a' sírveremig. Halottak' napján kenyeret, bort, pénzt 's gyertyákat visznek a' sirhalmakhoz: mindezek azután a' papoké. Azonban az oláh pórnép' gyászát — melly félévi kalap és süveg nélküli hajadonság (habár csikorgó tél van is), szakál növesztés, az elhunyt' hajfürtjének keresztre kötése, a' sirhalom mellett vasárnaponkénti pityergés 's t. e' félékben áll — nem utánozzák; sőt a' miket eddig balul követtek, azokkal is idővel, magyar papjaik' tanácsára, felhagynak. Például: a' chángó gazdasszonyok eddiglen az oláhokot követvén, némelly böjti napokon „tojászszal meg nem pogányították a' tésztáczkát", vagy a' székely telepekben az asszony csürkét meg nem ölt hanem a' férj. Nem igy jelenleg, mint „A' moldvai utazás" czím alatt bővebben olvashatni.

III.
A' nemzetiség' miben léte, 's a' történt elnemzetlenedés' okai.

Milly befolyással birt a' polgári alkotvány a' nemzetiség' fönmaradására, hirdetik a' történetek. Ölt ő és elevenített, mint egy földi isten. Ezt a' derék Solon vagy egy kislelkü Kleon alatt szemlélt Athéne eléggé igenli. Ezt a' küzdve előhaladó nemzetek' lelke ma is érti. Hát istenem! egy olly népben, melly idegen földön szétszórva szállásol, 's ehhez kevés érdekek által bilincseltetik, valljon mi élteti a' nemzetiséget? A' vallás és iskolák. Olly légmérők ezek ugyanis: hogy, a' mint ezek emelkednek, ugy szokott növekedni vagy csökkeni a' nemzetiség is, — az erre ható elem *nyelv* lévén. Felhozhatnám itt például a' régi samaritánusokat, kiknek ámbár az utolsó zsidó háboruban tartományok elpusztult, még ma is a' Sichem' romjai fölött emelkedő Naplusban léteznek maradékaik, mert imádkazó házokban anya nyelven végzik az isteni tiszteletet. Mondhatnám, hogy soha nemzet nemzetisége' elenyésztét ne féltse, ha atyáinak sz. istenét saját nyelvén imáhatja, ha nemzeti iskolái be nem záratnak. De legyenek a' moldvai magyar telepek közül némellyek, 's ezekben az egész; például: Bákót tizenkét magyar barát lakja *), 's magyar a' mezőváros; 1646-ik évben egy magyar papja van, 600 —

*) Inter alios sunt tres senissimi (t. i. a' bákói hivek közül) qui optime recordantur *duodecim* in Bakoviensi Monosterio supervixisse *Monachos*. Ultimus Gvardianus fuit quidam P. *Franciscus Ungarus*, qui Ferencz barát vulgo nominabatur, eratque omnibus charus ob singulares virtutum dotes. Alii quoque ad unum erant ungari." *P. Bandin.*

700 magyar lakost számlál; — végre nem lön helybeli papja, változott a' vallás, elhunyt a' nemzetiség, 's ma csak a' Disznó' ösvénye, Vajdáné' kutja 's t. e' f. nevezetek maradtak fön az idegen ajkakon. Ellenben egy Szabófalva, Forrófalva, Gorzafalva 's több más helységek hajdan törpék, idővel papra 's oskolára szert tévén a' vallásban és ezzel járó nyelvben gyarapodtak, 's nem megvetendő helyre emelkedtek. — Igy volt ez az egészre nézve is. Halavány képpel jelent meg a' moldvai kat. anyaszentegyház, midőn lengyel, dalmat, bolgár 's isten tudja minő lelkiőrök kormányozák; de ismét felvidult egy Ferencz barát, Taplotzai István 's t. m. lelki előljáróinak. Azok alatt t. i. (P. Bandin' bizonyítása szerint) leagyaltatott az evangyeliumot a' magyaroknak magyar nyelven hirdető; ezek alatt Jászvároson is magyarúl prédikáltak. Ezért buzog még a' skopiai Bandin is a' magyar papok mellett, ezeknek szükséges létekről imigy értesítvén a' propagandát: „Quia Jassium est principalis sedes in Moldavia, ideo prima cura nostra esset ecclesiam in hac florentem reddere; modus non deesset, at vires desunt. Optimus autem videtur iste modus, parochum ungaricae lingvae, exemplaris vitae, bonae eruditionis, modestae conversationis procurare, deinde societatis Jesu scholas promovere, unde veluti e nido apitissimi prodirent operarii.“ Raiky Gáspár az erdélyi missiók' jesuita elnöke e' szempontból beküldé P. Beke Pált Jászvásárba, Vasul az akkori fejedelem kegyesen fogadta 's már iskolai telket ismérete ki számokra; de a' többi gyülevész barátok őt és társait alattomos cselekkel a' moldván földről kiküszöbölték. A' nemzetiségnek eddigleni mibenlétét, fenmaradását egyedül tehát a' vallásnak 's a' tisztelendő magyar minorita atyák' befolyásának köszönhetjük. Ezt bizonyítja Kantemir is említett könyvében: „Die, welche aus Pohlen mittten in die

Moldau verzetzet worden, haben durch die Moldauische angenommen. Weil die Hungarn an ihrer römisch-katholischen Religion steifer halten, so behielten sie auch ihre Landessprache"; ezt Szegedy János is: „Non deest iam hodie hungarus quoque missionarius ex P. P. Conventualibus sive Minoritis", 1744. a' magyar királyok' életéről Kolosvártt kiadott munkájában.

A' mondottakból az elnemzetlenedés' oka csaknem kézzel tapogatható. De mégis egykét szót felvilagosításul:

a) A' moldvai magyar anyaszentegyház egyenesen Rómától függ. Tiszletet ennek, melly a' hét dombokrúl hajdan kevélyen néző 's három világrészre könyöklő pogány birodalom' helyén becsülendő k. egységnek középpontja. Akarám én hinni, hogy ő mint édes anya sz. czélból küldi fiait a' szóban lévő árva leányához; de tudom, tapasztalásból és hiteles adatokból tudom, hogy ezek rövid ideigleni ház-tüzlátásra 's pénz-kitapogatásra jelennek meg. Bevándorolnak t. i. a' latin ritus' nyelvét sem értő olasz missionariusok Jászvásárba; itt, ha nem volt, szakált növesztenek; 's a' magyar nyelv' tanulását, melly a' moldvai katholikusokra nézve elmellőzhetlen szükséges, a' pünkösdi sz. lélekre bizzák, 's mégis egykét holnap mulva a' betü' szoros értelmében magyar falukba rendeltetnek papoknak: hol ámbár predikálni, tanítni, nem tudnak, a' misézéssel beérvén, a' pungáért (erszény) egykét évig időznek a' vallás' megsirathatlan hanyatlásával, 's az ezt követő nemzetiség' korcsosodásával. Ezen visszaélést scopiai Bandin már két száz addal ezelőtt megsiratta: 's illy huzamos idő nem volt képes a' sebet behegeszteni; mert még jelenleg is sok magyar helységekben, például Szabófalván, Forrófalván, P. Magni Caeruleo 's a' t. magyar nyelvet nem-értő olasz barátok lelkészkednek; pedig

Moldvában vagynak olly magyar plebániák is, hol — a' hivek a' moldván nyelvet értvén — olaszok szolgálhatnának; igen! de ezekben silányabb a' jövedelem. 'S im ez az oka, hogy sok moldvai magyar faluk elnemzetlenednek. — Ismét példa: Tekuczban hajdan kétszáz magyar család létezett, 's ma kevés katholikust számlál *). Erről jegyzé fel Bandin: „Ab ipsis missionariis incogniti, eo quod pauperes pagani egenam vitam ducant." És ismét: „Alii ad graecorum schisma transire, eo quod pagus iste a nullo unquam perlustratus aut curatus fuit. Neque hic missionarii suam operam locarunt." Mi annál sajnosb, mivel a' szegény moldvai magyarságnak vallása és nyelve iránti buzgóságát a' sokszor említett iratban előforduló több jegyzetek bizonyítják. Nem tudom itt elmellőzni a' galacziakat, kik noha **1647.** esztendőben csak *hetvenen* voltak, mégis a' püspöki helyettestől magyar papot kértek, általok illőleg eltartandót: „Cum parochus lingvae ungaricae sit ignarus, ungari abnixe me rogarunt, ut parochum suae lingvae ipsis curarem, licet tamen pauci sint, attamen promiserunt se pro honesta parochi sustentatione provisionem habituros, et corrutam parochiam restauraturos. Hic optimus esset parochus, qui ungaricam et turcicam et valachicam novisset linguam." *De Galacz P. Bandin.* Igy van ez jelenleg is; oh mert beh sok helységben marasztalának, hogy lennék papjok!; ők megfizetnek az olasznak, és mindennel ellátnak engem is: csak hogy magyarul oktassam!

Az említettem missionariusoknak nyelvbeli járatlanságával párosul azon vétkes tett, mellyel a'

---

*) Észre kell venni, hogy Moldvában magyar = katholikus; moldván = nem-egyesült görög értelemben vétetik.

magyar egyházi énekeket gátolják. A' moldvai magyar helységek t. i. a' csiksomlyói (Erdélyben a' székely földön) könyvnyomtató-intézetben b. e. Kájoni Jánosnak Andrási Rafael által nyomatott énekes könyvét szokták régi idők óta használni. Milly sikerrel? Alfalu, Szaloncza 's több más papnélküli helységek igazolják: mellyekben az ugy nevezett diákok csupán énekeikkel századakon által fön tudták a' vallást és nemzetiséget tartani. És ma az olasz papok — azon ürügy alatt, hogy benne a' hit' titkai nincsenek egészen kimerítve, jóllehet hogy ők a' nyelvet nem értik — ezen egyetlen egy vigasztalástól is meg akarják fosztani: helyette, kétség kivül, nyelvökre oláh énekeket tolandók. *P. Sándor*, *Kőrösi*, stb. Ebből kiviláglik az is: miért hoztam meg a' csiki énekes könyv' egy példányát, a' m. academia' könyvtára' számára. Azt, hogy főleg a' Sereth melletti olasz missionariusok bucsúk' alkalmával a' sz. mise' szolgálatját árverésre bocsátják; hiveiket a' keresztség', nőszülés' és temetés' alkalmával a' határozott áron feljül csigázzák; a' halállal küszködőket — talán azért, hogy a' karucza' döczögése a' lelket belőlök hamarább kirázza — tíz mérföldről is utolsó feloldazásra magokhoz parancsolják; és így baltetteikkel a' vallástól elidegenítik: nem is említném, ha Paroni moldvai püspök' *) körlevelei, mellyekben az érintett visszaéléseket keményen tiltja, 's mellyek a'

---

*) Paroni püspököt 1824. augustus hónapban Déésen (Erdélyben) kezdém ismerni. Ő ekkor is a' moldvai magyarok' ügyében fáradozott, 's olly lelkesen, hogy még azon évben négy magyar minoritát eszközlött ki Moldvába. Mint magyarok' kedvelője az olaszoktól üldöztetvén, vissza vonult Romába, hol cardinal testvér bátyját 1830. május' 24-kén eltemetvén, ő ma is él. Moldvai utódjai többé püspöki nevet nem viselhetnek, hanem missio' elnökeinek (praefectus) neveztetnek.

plebániák' jegyzőkönyveikben beirvák, kétségen kivül nem helyeznék; 's fájdalom! ha mindezek ma is nem divatoznának. Ide mellékül elvégre a' jól rendelkezett tanító-intézetek', falusi népiskolák' hiánya. Mit azoban annál kevésbbé bámulhatni, mivel roszabb karban szemléljük a' tartomány' fővárosának nemzeti iskoláit is. Jászvásárban például: egy „Mihál vajda academiája" czímet visel, 's mégis benne a' philosophiát saját nyelven alig tudják tanítani; oka, a' nyelv' miveletlensége, rendszer' nem léte, a' tanítóknak szüntelen változása 's a' t.

De vannak a' történt és történhető elnemzetlenedésnek még egyéb okai is. Mert

b) A' moldvai magyar plebániák' messze kiterjedő filiáit a' missionáriusok gyéren látogatván meg *), körüljárják most az oláh pópák; 's igéret, szép szó és kecsegtetés által az őrnélküli nyájból igen sokat átvisznek egy más akolba, hol szőr és nyelv változtatva mekegniök kell. Ez akkor történik leginkább, midőn a' földes úr keresztatyának ajánlkozik. Illy esetekben a' kat. keresztség elégtelennek tartatván, a' szegény áttérő egy nagy kád vizbe háromszor bedöböcsköltetik (batiso); 's miután előbbeni vallását és rokonit megátkozta, felöltöztetik. Ezzel meg van a' vallás, meg — habár néha egy szót sem tud is oláhul — a' nyelv - változtatás. Szomorú csere! mellyben minden igéretek helyett többnyire egy új gatya és ing szokott lenni a' felüladás, egy pohár bor vagy hallerka a' beigtatási áldomás. Azonban ezen különcz

*) Lásd „Moldvai utazás" czím alatt; és vedd észre, hogy a' közelebbi filiákat vizkereszt' napján szokták meglátogatni, ekkor a' papbért (minden lélektől 20 kr. p.) beszedők; a' messzetávolított helységekből a' tartozást, még a' temetések' árát is, beküldeni, a' diákok, kenyérvesztés alatt, köteleztetnek.

térítők nélkül is történik elnemzetlenedés; ugyanis, a' Székely-földön megmagyarosodott egyesült görög-szertartásu hiveket, ha Moldvába bevándorlanak 's letelepednek, a' ritus átédesíti. Sok, büntetés vagy fegyver elől menekvő székelyeket pedig az oláhok közt vallás' leple rejt el. Magam láttam illyetén személyt, ki beillantása óta haját megnöveszteni 's az oláh nyelvet megtanulni nem vala képes; mégis moldvánnak nyilatkozék. Végre megjegyezhetni, hogy a' chángó magyarok, u. m. moldvai kun-ivadékok, vallásokat 's következőleg nyelvöket nem könyen változtatják.

'S ime ezt akarám csak a' fönebb czímzett kérdésre feleletül adni, mellyet emez ohajtással zárok be: vajha! miután Moldva 's benne magyar rokonink, a' történetirók szerint, annyi századokon keresztül a' magyar koronához tartoztak —; miután Moldvában a' hajdani magyar alapítványoknak annyi nyomai szembe tünnek *) 's egykor több magyarok léteztek **), de a' kiknek száma, mint láttuk,

*) Lásd a' moldvai magyar telepek' viszontagságainál a' bákói klastromról; — ugyanezen Margit magyar herczegné alapított hajdan Tatroson 40 láb hosszú 14 láb széles kőtemplomot sz. Miklos' tiszteletére; és ismét Baján az egész Moldvában legnagyobb és ékesb, magas toronynyal 's öt oltárral ellátott, Nagy-Asszony' egyházát. Ennek közepén a' keresztelő kut alatt pihennek a' tisztelt alapítóné' pormaradványai. A' nagy óltár' jobbján még 1467-ben a' következő sirverset lehetett olvasni: „Anno 1400. hoc Templum in honorem beatae Mariae Virginis dedicatum ab Illustrissimo Principe Alexandro Vajda aedificatum est, una cum monasterio moldaviensi. Cujus piae memoriae Conjux Margaretha sub fonte Baptizmatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae Resurrectionem amen." *MS. P. Bandin.*

**) Két század előtt a' Bákó kerületi magyarság a' moldvai fejedelemet, ha olasz papok helyett magyarokat nem rendelend, azzal fenyegeté: hogy kivándorland

naponkint kevesbedik —; vajha! mondom, a' dicső keresztény magyar annyaszentegyház annak magyar papjait szaporítsa 's minden hiv magyar rokoninak vallási és nemzeti további fönmaradását, kivált egy magyar származásu fejedelmök alatt, tettlegesen is eszközölje!

IV.

Felvilágosítás a' moldvai magyar telepek' oda költözése 's minden időkbeli viszontagságai iránt.

Ez vala utasításom' egyik pontja, mellyre fordítanám előkelőleg figyelmemet. E' vala előttem a' kérdések' kérdése; mert tudtam b. e. Zsombori szerint: hogy, valamint egy régi váslott könyvet felnyitván annak első lapját többnyire kiszakadva, vagy iratlanul találjuk: szinte ugy van sorsa a' nemzetek' történeteinek is. Ha irva voltak azok, a' mostoha idő' vad kezei kiszaggatták az emlékezet' könyvéből; ha nem, a' mesés hagyományok' sürü homályában az ismeretlenség' és képzelet' alakos költeményeiben beburkolva állanak előttünk: a' mi ismét anyit tészen a' vizsgálódó előtt, mint egy iratlan lap valamelly régi könyvnek kezdetén! — „Nézzük csak körül magunkat egy kevéssé, 's kérdezzük meg, hol vannak ezen áldott tartománynak hajdani lakosi? hol a' sok beköltözött vándorló nemzeteknek késő unokai?“ Ruszeknek ezen sza-

---

országából, 's akkor érezni fogja jövedelme' csökkenését. Tagadhatlan jele számos voltoknak. *P. Bandin.*

vai forogván elmémben, a' történetiróknak tárgyomat illető munkáit felüttöttem; 's megjelentem a' Tatros és Pruth folyamok közti földön, magyar rokoninkkal társalkodtam: mi nekem nagyobb örömem, mint az ó világnak feltalált minden mumiái. Gyüjthető ismeretekre fordítám figyelmemet: hogy ezeket a' történeti adatokkal összekapcsolván, világot gyujthassak ott, hol aluszékonyságunk a' *talán*' ködében szenderge.

Azonban ingyen se vélje senki, hogy a' moldvai magyar telepeket ázsiai lakokban is felkeresvén, onnét gyenge fáklyámmal sátoraikat kikisérendem. Sok nyomozások történtek már e' szempontból; de a' vélemények ugy különböznek, mint a' zseb-órák' járása, 's — tudósainknak megbántása nélhül legyen mondva — mint mindenki a' maga gyanítását követi.

A' melly föld Duna és Dniester folyamok küzött a' Fekete-tengerig terjed, a' tőrténetiróknál különféle nevek alatt ismeretes. Most europai Scythiának, majd a' római birodalom alatt Dáciának neveztetett. Miután Hadrian a' római gyarmatokat Moesiába átszállította, 's akkor a' Traján hidját is elrontotta: nemzetek nemzeteket váltának fel az említett földön. Nevezetre méltók: a' gothok, hunnok, avarok, magyarok, kunok, pecsenyegek, úzok 's a' t. Az Ázsiából kivándorlott magyarok kiovi győzedelmök után a' kunokot, jóllehet az oroszok mellett harczolának, hadi erényeikért társaságokba *cabar* név alatt felvették 's Atelközben vagy Pacinatiában letelepetek *); honnét, tiz évi

*) Hogy Atelköznek egy részét Moldva tette, bizonyítja Constantin Porph. C. 27. „Pacinatia universa in octo Themata dividitur, quae magnos quoque Principes *totidem habet.* Et quatuor etc. Alterum Gylae Turcicae

tartózkodás alatt (884—894.), három táborozásba szálltak: egyszer bölcs Leo mellett Simon bolgár fejedelem; kétszer a' morvák ellen. Ez utolsó alkalommal Morvát 's Gallitiát meghódoltatván, a' Kárpátokon által Pannoniába is behatottak. Innét azonban még visszatértek moldvai lakhelyökbe, melylyet a' pecsenyegek által feldulva találván, hős Arpád' vezérsége alatt ismét visszajöttek, 's a' Temes, Körös' és Tisza' partjain, mostani honunkban, letelepedtek. A' kunoknak mindazonáltal nagyobb része Moldvában maradott, hol számra és erőre, főleg az uzoknak Duca Constantin görög császár által történt megveretése után 1065. körül, Moldva' urai lettek, és ezt a' mellék tartományok' nagy részével együtt Fekete-Kunságnak, Comanianak, nevezték *).

A' tizennegyedik században Moldvábani létöket bizonyítják: Niceph. Gregoras. L. XI. C. V. p. 17; Anna Comnena L. VII. Igen honi történeteink is.

1086-ban a' moldvai kunokot, Kutesk vezérök alatt, László királyunk ellen kihivja Salamon; de megveretnek. Ismét szerencsét kisért, Tzéglu vezérli a' kunokat Bolgárország felül be; de a' vezér elesvén, a' kun tábor haza vonul.

1089-ben Kopulch és Akus kun vezérek egész Biharig dulnak.

1099-ik körül az oroszokkal egyesült moldvai kunokat Milkod vezérli, 's Kálmán királyunk' seregét tetemesen megveri **).

(Transilvanicae) proximum." *Engel* szerint is C. I. p. 56 Atelköze alatt Moldvát Oláhország' egy részével és a' mai Bessarábiát kell értenünk.

*) Annal. Thurocii P. I. C. 10. „In Nigram Cumaniam, quae nunc Moldavia forte creditur, devenerunt etc."

**) Thurocz. Chron. C. 60.; Bon. Decad. II., L. V.

1181-ben III. Béla ellen Andronicus görög császárral szövetségre lépnek, és pedig nagy áldomási szertartással *).

1217-ben Robert esztergomi érsek a' kunokat kereszténységre téríti, sz. Domokos-szerzetbéli Theodorik atyát rendelvén püspökjöknek **).

II. István és IV. Béla király' idejében a' kunok, azokon kivűl, kik Magyarországba költöztek, tatár iga alatt nyögtek. Béla őket adófizetőkké tette, 's tartományokat a' magyar koronához kapcsolván kun királyi czímet vett fel; de azok, kik Moldvában maradtak, Oldamur vezérök alatt honunkat ismét nyugtalanítjak, mignem IV. Lászlótúl a' Hódos tavánál Erdélyben megtöretnek ***).

I. Lajos' uralkodása kezdetével Comania feldúlatott; Bogdán, a' marmarusi oláhok' vajdája, mások szerint Drágosch nevezetű fia, Lajos tudta nélkül a' Havasokon átkelvén, oláhait Kunországban letelepíté: hol övéitől fejedelemnek választatván,

*) Dániel Cornid. in Comment. de vet. Ung rel. — Pray. Diss. VII. p. 134.

**) Alberic. Monach. trium fontium ad annum 1228. „Archiepiscopus Robertus Strigoniensis de Hungaria novum fecit Episcopatum in Cumania Theodoricum nomine.“ Ezt bizonyítja III. Honorius pápa' levele is. „Extant in Tabulario Camerae“. MS. posthumum Georgii Pray, eruit SS.

***) Thuroczi Part. II. Cap. 78. pag. 247. „Ad lacum Hood, qui in Transilvania ultra Claudiopolim in loco campesri situs formam corniculatae latae lunae refert, Hungarisque *Hoodos-tó* dicitur, eos aggressus prodigiose victoria profligavit.“ Keza is Edit. Horanyiana p. 108.—; sőt maga László király is Tamás mesternek 1288-ban engedett adományos (donátiós) levelében — említi. Katona *Hist. Crit.* Tom. VI. p. 960.

Moldvának kezdé nevezni *). Azonban Lajos fegyverrel kényszeríté engedelmességre és adófizetésre: a' millyen maradt egész II. Lajosig. A' mohácsi szerencsétlen ütközet elvégre ezt is a' törökök' hatalmába ejtette **).

---

*) L. Commentatio de Initiis ac Majoribus Jaszigum et Cumanorum. Auth. Petro Horváth. Pestini 1801. Az oláhoknak Moldvába történt ezen bevándorlásokat Büsching a' tizenkettedik század' végére, Kantemir pedig a' tizenharmadik század' közepére — ez nem mint Marmarosból, hanem a' Marus folyam mellől történtet — jegyzék fel. *Moldva* név, hihető, az erdélyi Havasokból eredő, sok mérföldekre egyedül folyó 's Román mezővároshoz közel a' Seréthbe ömlő Moldva vizétől kölcsönöztetett. De honnét vette nevét a' folyam, meghatározó történeti adataink nincsenek. Kantemir Demeter — eme' czímü irományában: „Demetrii Kantemirs ehemaligen Fürsten in der Moldau, historisch - geographisch-, und politische Beschreibung der Moldau. Leipzig 1771." — beszéli, hogy Bogdán fiának Dragoschnak Molda nevű vadász ebétől vette volna nevezetét: melly, midőn a' vadászatban egy vad ökröt kergetne, az említett folyamtól elsodortatott; innét emlékezet' okáért a' víznek Moldva, a' helynek vadász társairól Román nevet, a' tartománynak pedig a' lenyilaztatott ökörnek fejét adta czímerül. A' törökök, kik e' tartományban 1380. körül mutatkoztak legelőször, a' mai Moldvát: Ak - Wlach-, vagy -Iflaknak—; Oláhországot pedig: Kara-Wlach-, vagy -Iflaknak — nevezték el; azt fehér, ezt barnább oláh lakosi miatt. Miután V-ik (nagy) István számszerint *huszadik* moldvai fejedelemnek III-ik Bogdán fia 1500. táján török ótalom alá kezdé ajánlani hazáját, a' Bogdán nevezet is Moldva helyett a' töröknél szokásban volt. Annyi bizonyos, hogy *Moldva* név IV-dik Károly császár és cseh királynak 1372-dik esztendőben költ oklevelében említetik először: mellyben igéri Lajos királyunknak, hogy tartományaira (ezeknek sorában *Moldva* is előfordul) nem vágyand. *Pray MS. posth.*

**) Joannes Archi - Diaconus Cap. XLIX. „Vajvodae Valachorum, qui per olahos ipsius regni eliguntur - - - - - se esse Vasallos Regis Ungariae profitentur, ad homagium

A' felidézett történeti adatokból tehát I. Lajos' koráig a' Moldvában létező kunok' nyomdokira találunk; sőt még későbbi időkben is: ha igaz, hogy nagy Mátyás királyunk alatt 1470-dik évben történt Moldvából az ötödik, vagyis utolsó, kunkivándorlás *). Nem is gyögyíti a' IV-dik Béla alatti Kuthen király vezérlette negyvenezernyi családból állott nagy kun-kiköltözés; mert, azonkivűl hogy ez és a' többiek is, sehol sem iratnak általánosoknak, idővel közűlök sokan visszatértek Comaniába **). Erről kezeskedik a' bákói kolostor

---

praestandum obligantur, cum censu persolvere consveto." Ezt bizonyítja b. e. Pray is illy czimű latin kéziratában: „Commentarius de Jure Regum Hungariae in Valachiam, Moldaviam et Bessarabiam conscriptus anno 1787. a P. G." *MS.*

*) Bonfin. Dec. I. L. VII. pag. 6. „Ultra Axiacem fluvium Peneini Carpiani Basternae sunt et Chuni, qui natali solo ejecti in Ungariam venerunt et a Divo Mathia Danubii insulam impetrarunt, pauco post tempore sponte se orthodoxa fide initiarunt."

**) Kéza (Horányi kiad. 108. l.) IV-dik Lászlónak a' kunok elleni táborozását rajzolván a' többi közt igy ir: „ — — Taliter processit contra illos (Cumanos) bellaturus, ut in praelio acriter debellati, plurimi intercepti, quidam vero ex ipsis relictis uxoribus pueris et rebus omnibus *ad populos barbaros profugerunt*"; és ámbár visszahozatásokban fáradozott a' király (mert 1288-ban költ donationális levelében ebbeli szolgálatát említi Tamás mesternek: „ — Propterea etiam quod pro reducendis Comanis, qui clandestine de regno aufugerunt, de finibus et terminis Tartarorum, quos nemo Praedecessorum peragravit — — fidelia exhibuit servitia"): ebből fejenkénti viszatértök nem következik. Épen igy történt IV-dik Béla alatt is: „Cum enim inter Proceres Hungaros et Primores Cumanorum aemulatio et simultas oborta esset, ac ipsi propterea latrociniis, incendio caedeq. sacra ac profana omnia perturbarent: *bona eorum pars*, sive metu suppliciorum sive natalis soli amore ducta, *in Moldaviam clam secessit* regemque

vagy püspökség is, melly a' XIV. század körül alapitatott: de kiknek számára, ha nem a' kunokénak?; mert ezen időig a' magyar székely telepek ennyire nem szaporodhatának, legalább a' történetek mélyen hallgatnak bevándorlásokról. A' török hatalom alatti belső és külső viszontagságok fogyasztották ugyan, de egészen ki nem irtották *): ezt tapasztalásom után következőleg tudom bebizonyítani:

a) Moldvának még ma is azon vidékeit, mellyeken a' kun maradványok chángó-magyar név alatt léteznek, az oláhok Comanianak nevezik **).

---

sibi instaurare parabat; nec multum aberat, quin eorum exemplo reliqui quoque Hungaria excederent armisque viam sibi aperirent; sed victi a rege, et profugi ex Moldavia reducti, initis conditionibus a recuperanda et juri regio eripienda Moldavia, quievere." *MS. posth. Georgii Pray, eruit S. S.* És ismét: „ — Et est Comania terra maxima et longa, cujus populos scilicet Cumanos Tartari occiderunt, quidam tamen a facie eorum fugerunt, et quidam in eorum servitutem redacti sunt. *Plurimi* autem ex eis, qui fugerunt, *ad ipsos redierunt.* Ascellinus C. 33. pag. 433. Tom. IV. Vol. I.

*) Hist. Orien. edit. Helmstadti anno MDCXXXV. p. 5—6. „Chunos Turcarum in partibus illis Dominio multum imminutos, advenis potissimum Hungaris abrogatos aevo subsequo esse, censeo ignotum nemini."

**) Erről nagys. tudós *Fejér* prépost úr „De Avitis Magyarorum ac Chunorum Jasonumque Hungariae Accolarum sedibus et initiis" czimű értekezésének 61-dik lapján ezt irja: „Erat ergo hic (I. Lajos király alatt) Chunorum in Hungaria descensus tertius et ultimus; subsequis jam temporibus Cumani sub Rege Sigismundo et Principibus Transilvaniae e Magyaris adepti sunt colonias, qui nomine Chango-magyarorum in 13 Moldaviae ac nonnullis Tartariae Crimeae pagis supersunt." Lásd Tud. Gyüjt. anno 1825. VI. köt. Melly helyre megjegyezhetni, hogy több történetiróink szerint a' harmadik kivándorlások nem volt utolsó; 's aztán saját tapasztalásom után azt is, hogy az utóbbi korban bevándorlott magyarok a' chángókkal nem vegyültek

b) Kun, 's a' többi magyaroktól különzött osztályra mutatnak a' régi bojár levelekben előforduló *vezetéknevek* is: Armoncus, Hideg, Szarka, Róka, Sánta, Körmös, Csalán, Sipos, Kancsal, Kádár, Güze, Agaras 's efféllék; midőn ellenben a' későbbi székely magyar telepek' vezetéknevei többnyire keresztnevekből vétettek; például: István-József, Gergely-János, 'stb.

c) Kun eredetre mutatnak a' Bákó mellett ma is látható *kun halmak*, mellyekről szóbeli hagyomány után a' chángók beszélik: hogy ott elődeik az isteneknek lovakat áldoztak fel.

d) Mindenek felett törzsökös kun származást igazol az, hogy a' chángó magyar helységek közül némelyek (u. m. Bákó, Klézse) még ma is örökös joggal birják ingatlan javaikat, a' többi magyar és moldván alattvalók — kivévén egykét falút, mellyeket hihetőleg hajdan kunok laktak, de idővel megoláhosodtak — sehol sem.

Mindezekből szembetünő, hogy Moldva' magyar nevü lakosinak egyik ámbár kisebb (15,000) része kun maradvány; 's tévednek Sulzerral — Gesichte des transalpinischen Daciens. Zweiter Band. Wien, 1781. 113–123. S. — mind azok, kik egész bizonysággal a' moldvai magyar telepeket székely eredetüeknek mondták lenni. — Ennyit a' kunokról.

össze, hanem jelenleg is külön gyarmatokat képeznek. Azonban hogyan ragadott a' kunokra a' chángó nevezet (mert a' többi moldvai magyarokat igy nem hivják), minden nyomozásom után is rá nem jöhettem. Constantin császár a' paczinaczitákat, kik akkor Moldvát lakták 's némellyektől kun nemzetségnek tartatnak, *changaroknak* nevezte. Mongol nyelven *chango* = erős. A' sinaiak Tibetet *Changnak* mondják. P. Pap Sándor tatrosi lelkiatya a' czengő (csángó v. chángó) szó-kiejtéstől véli; mert chángó-magyar (l. a' nyelvről i czikket) *cs* helyett mindenütt *cz*-ét szokott használni.

Mi a' moldvai magyar székely telepek' viszontagságait illeti, ezekre is vannak hiteles kutfőbűli adatok. És pedig a' Magyarországból Moldvába bebujdosott magyarokról P. Bandin' latin kéziratában ezeket olvashatni: „Mátyás király 1460. körül a' törökkel hadakozván, miután győzödelemmel Budára visszatért, Soprony' és Pozsony' tájékán sok hussita vallásu magyarokra és németekre talált. A' papokat megbüntette; és, netalán a' rosz tovább terjedjen, a' Huss' tanítását követőket Moldvába száműzte. Ezek közül a' magyarok a' Pruth vizétől fél mérföldnyi távolságra letelepedtek 's szállásokat tanítójok' emlékezetére Hussnak nevezték; és minden isteni tiszteletet, még a' misét is, 1647-ig 's így 186 évig magyar nyelven végezték." Az említett esztendőben Rapczon Mihály székelyfi volt a' 682 léleknek papja, kikhez tartozott még a' Pruth' partján fekvő 12 házból álló kis szállás is, mellynek lakosi részint Bessarábiának Czebarczik (Csöbörcsök) mezővárosába, részint Hussba költöztek. Ugyanazon évben P. Bandin volt az, ki a' magyar misét, az énekeket meghagyván, latin nyelvre változtatta; 's hihető, a' magyar misés könyvet vagy kéziratot magával elvivé?! Hussnak még ekkor is nagyobb része magyarokból állott, jóllehet lakosi a' birói hivatalt az oláhokkal váltogatva viselék. Ma alig számlál 80—90 magyar lelket, kiknek számára most építetik az ujonan alapítatott plebániában a' templom, 's annál nagyobb buzgósággal, minél inkább számasodnak a' Bessarabiából ide költöző katholikusokkal. *)

---

*) Erről a' sokszor érintett magyar kézirat *Huss* czím alatt ezt jegyzé: „Incolae hujus oppidi (Huss) sunt Ungari et Valachi, sed multo *plures* Ungari et in omnibus priores; unde infimam etiam partem oppidi Valachis inhabitandam concessere. Nihilominus sic inter illos officia

A' Moldvában létező magyar székely telepekről t. Nagy Ajtai Kovács István úr, kihez útazásomból visszatértemkor Kolosvártt a' mult és november hónap' 13. napján volt szerencsém, az erdélyi Nemzeti Társalkadó ugyanazon esztendei két utolsó számában közlé jegyzeteit. Ezeknek tartalmát én is gyüjtött ismereteim és tapasztalásaim közé beszövöm. „Székelynek szabad hazájából kiköltözni („siculus libere emigrat"): 1555-dik évben Dobó István és Kendi Ferencz által megerősített székely törvényczikk ez, mellyből a' korábbi időszakokban történt székely kiköltözéseket bátran következtethetjük; mert itt szabadság van határozva a' kiköltözésre: arra pedig, mit senki nem teszen 's tenni nem

---

currunt, ut si uno anno Judicem Ungarus agit, altero Valachus eodem fungatur: sic mutatis vicibus alternatim munia obeunt — —. Huss Oppidum denominatur a famoso haeresiarcha Joanne Huss. Cujus historia talis: Mathias Corvinus Rex Hungariae, circa annum Domini 1460. bellis turcicis occupatus in finibus Traciae dum Budam victor rediret, multos Ungaros et Germanos in suo Regno circa Sopronium et Posonium hussiana labe infectos deprehendit. Praedicantes vivos in terram infodi curavit, et ne amplius pestilentia serperet, quotquot hac contagione correpti erant in Moldaviam exules e limitibus Hungariae ejecit. Quorum praecipue Ungari hoc loco resederunt, et in memoriam sui ducis habitationis vicum Huss apellarunt. Fermentum illius temporis est, quod Hussiani ungarica lingva *Sacrum* et Vesperas hucusque cantent. Quod nos cum populi satisfactione sic attemperavimus, ut omnia ad sacrum appertinentia latine fierent, et aliquae piae cantiones ungaricae ante et post Sacrum pro devotione populi audirentur." Említi a' magyar vendégszeretetet és kobakokat is: „Est in hoc oppido singularis affectus et honorificentiae indicium cucurbitam vino plenam offerre; cucurbitae vero illae apud ipsos longum collum cubiti unius habent, capiuntq. octo aut decem sextarios vini. Ut ergo populus Hussensis suam de nostro adventu laetitiam testaretur, unusquisque cucurbitam vini obtulit."

is akar, szabadságot engedni nevetséges cselekedet lett volna." Így a' tisztelt iró; 's én az előbbeni beköltözést a' milkói vagy argi püspökség' történetéből (lásd: Milkovia. Benkő Jos. p. 55—56.) sejdítem, és Kantemir' irománya' II-ik része szerint *épen nem kétlem*.

Második Ulászló magyar király alatt Báthori István erdélyi vajda, nagyobb hős mint ember, a' nemes székely nemzet' személyi és vagyoni szabadságát zsarnoki lábakkal összetiporván, némellyek közűlök Oláhországba átköltöztek, mások pedig a' kibujdosásra határozták el magokat *).

Szegedi János (Decreta et Vitae Regum Ungariae. Claudiopoli MDCCLXIII.) a' XVI. és XVII. századokban is nyomozza a' székely kivándorlást; 's ezen annál kevésbbé kétségeskedhetik valaki, minél jártasb Erdélynek viszontagságokkal teljes historiájában. 'S valóban századokon által annyira szaparodtak Moldvában a' székelyek, hogy a' határvonali veszteglés' daczára is, csak a' Szép havason keresztül — mellynek kápolnáját meglátogatván imigy énekeltek: „Zeng az erdő zeng, zug a' levele, Mária' tiszteletére" — a' csiksomlyói bucsúra 1744-ik évben *ötezeren* jelenének meg. *Németi*

*) Lásd. „Supplex libellus septemsedium siculicalium ad Ulad. II. cum annotationibus Petri Bod ex ejusem Siculia Hunnodacica excerptus" nyomatva e' czimű könyvben: Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner nebenländer, von Joan Christian von Engel. Dritter Theil. Halle. 1601. „Tot enim indicibilibus molestiis turbamur (per Vajvodam), ut nec valeamus omnia referre; nam nonnulli Majestatis V. terrae in Moldavia et partibus Transalpinis araverunt et seminaverunt, seque Vajvodis dictorum Regnorum in jobbagionem dederunt, terram Majestatis V. relinquentes, et in dominium dictorum Vajvodatuum fugere, propter maximas oppressiones Vajvodae — multi decreverunt."

székely pap' kéziratából. Azonban a' 18-dik századnak azon szakasza, mellyben a' székely nemzet' egy' része állandó katonai lábra tétetett, népesíté leginkább Moldvát székelyekkel. A' történet következő:

B. Bukow Adolf Miklós 1761-ben augustus' 22-kén hadi elnöknek neveztetett, 's a' nem-egyesűlt oláhok' cselét elnyomja. A' következő évben tartatott országgyülésen majus' 6-kán ő Excellentiája honosítást nyert; 's már ugyanazon hónap' 17-kén gróf Kemény László, a' derék, leköszönvén kormányzói hivataláról, Erdély' gubernatorának neveztetett ki. A' fejedelemség' nagyobb részét bejárván eltökéli magában a' határőrző katonaság' fölállítását: „In qua lustratione fertur dixisse: octodecim regimina se ex valachis et siculis velle erigere, salvo manente eorum tributo annuatim pendendo". *MS. Conv. Somly.* 'S valóban a' Besztercze vidéki oláhoknál szándéka sikerül; ők még ezidén felfegyverkeztettek. Nem volt illy rögtöni foganatja tervének a' nemes székely nemzetnél; miért királyi biztosok jelentek meg Gyergyó-Szentmiklóson, ezek — b. Schőder ezredes, Zombler százados, b. Bornemisza Pál fő királybiró stb. — latin beszéddel magasztalák a' szittyai vitézséget, 's a' fegyver' fölvételére következő okokkal lelkesíték: 1) A' szokott adózás alóli fölmentéssel: „Quod si plebs nutui Regis obsecundaret, a consveto tributi onere esset eximenda et nonnisi decem ad summum grossos in signum subjectionis tributariae solvendos haberet". 2) Hogy csak a' határokat őrzendik, és a' veszedelemben forogható haza' legsürgetősb eseteiben is ennek kebelében szolgálandnak: „Non alibi nisi in limitibus custodiendis servitia militaria et in casu urgentissimo periclinantis patriae intra *limites* Principatus Transilvaniae praestare obliga-

retur." 3) Hogy 21 hónapból az említett szolgálatban csak háromig gyakaroltatnék: „Quod per decursum unius et viginti mensium tribus duntaxat mensibus militari servitio stare deberent". *Az említett kézirat.* — Ehhez járult b. Bajtai akkori püspöknek a' csiki papsághoz intézett körlevele, mellyben inti őket: hogy a' népet a' szóban forgó katonai intézet' felvállalására szelid és barátságos közbejárások által lelkesítsék. „Hortabatur clerum, quatenus ipse populum sibi subjectum inducere adniteretur ad amplectendum militare hoc institutum, lenibus tamen et amicis mediis, sine vi, dolo, fraudibus et mendaciis; ne fors vituperari posset eorundem ministerium: ita, ut qui eorum opera amplecteretur illud institutum, ultronee quasi et sponte amplecti videretur." Mozdító okok ezek valának: „Hac ratione insistent vestigiis majorum suorum ab armis clarorum. Ipsi sc. suaque non extranei, ut hactenus, tutabuntur. Ex obventuro praestiti militaris servitii stipendio totius anni contributionem solvere poterunt." *Ugyan ott.* De mindezek mellett is, mivel a' királyi rendelés' czikkei másolatban nem adattak ki, minden remény ingadozott 's (ámbár october' 24-kén Bukow személyesen jelent meg, és Szárhegyi Ambrus Ferencz szószóló által a' néppel alkudozott) ez úttal elhunyt. Bukow Bécsbe sietett; oda Lázár Imre is, az egyes akarattal és közköltségen küldött követ, nemzete' állapotját a' trón elébe terjesztendő. Az 1763. januarius' 6-kán adott kegyes válasz e' lőn: „Mü a' már egyszer kiadott rendeléseinket, hogy t. i. senki is az katonák közé (hanem ha önkint való jó kedvéből adná arra magát) bé nem vétetik, változhatlanul megtartani akarjuk; és semmiképen nem is igyekeztünk, hogy ezen katonaság' állapotjáról szabott rendelésünkben valami változást megengedjünk."

Mire sokan fegyveröket visszaadták, 's igy szinte egy egy esztendeig levél levelet, biztosság biztosságot válta fel ; mignem 1764. e. januarius' 6–kán a' dolog eldöndetett; 's nem soká eme' chronosticont: „SICVLICIDIVM" fölfegyverkezés és hét zászlón lobogó „SICVLIae VIres MartIs DeCor" jelszó követé. — Igy történt, hogy két év alatt vándor csapat vándor csapatot érvén, több ezeren család és butoraikkal együtt Moldvába beköltöztek *), 's annak nevezetesen Tatros és Tászló partjain, sőt a' büntető itélet elől menekvők belsőbb részeiben is, letelepedtek. Az ekkori bevándorlottak' nagy számát igazolják a' visszatérendőkhez több izben intézett kegyelmet igérő k. levelek is. Történtek tudtomra 1817–ben éhség okozta, igen láttomra a' mult évben is más ok szülte kisebb odaköltözések.

*) Említi ezt maga a' székely közönség is emez szivbe mártott tollal ő felségéhez irt könyörgő levelében: „Gens nostra ex Hungarorum populorum orta, terras quas incolimus armis quaesivit, bona et haereditates hoc jure in nos devolutas, per Tribus et Generationes et lineas Generationum partiri consvevimus. Leges, quibus viximus, eo et nobis quo Hungaris cognatis nostris obvenerunt modo, manseruntque tunc etiam salvae, quando Transilvania relicta Turcarum societate sibi et juribus suis in Augusta Majestatis vestrae Domus protectione quesivit securitatem; harum vinculo juncti tam Regi et Patriae, quam Reipublicae tranquilitatem observavimus fide, quae populum Principi obsequi cupientem decebat. Dum haec commemoramus casus et discrimina, quae nos — — — Majestatis Vestrae conspectui et pientissimis oculis subjicimus in advoluta — — — Illi qui arma non sumsisent — — — exacerbati *partim jam emigrarunt* partim stant in procinctu *sedes deserendi* — — — medelam a Majestate Vestra flagitamus per Matris Divinissimae amorem quae gentis nostrae tutelare numen est, per sacrae Coronae dignitatem cujus membra sumus. — Universitas Nobilium et Officiales Csik utriusq. Gyergyó et Kászon.

Jegyzet: Pater Zöld Péternek, ki az említett székely kivándorláskor nevezetes szerepet játszott, annálinkább, mivel ő volt hazánkfiai közül az első, ki a' moldvai magyarokról értesített (lásd Molnár János' Könyv-házát), rövid életrajzát a' maga helyén vélem itt előadni.

Született ő Madéfalván Fel-Csik székben nemes székely szüléktől. Iskolai pályája után papi státusba lépvén, épen a' történt felfegyverkezéskor Sz.-Léleken plebánuskodott. A' nemzet meghasonlott, az önkényt vállalkozók dulni kezdék az állandó katonáskodástól idegenkedőket. Zöld ekkor sok helységeket körüljárt, nem a' fegyver (mint elvégre igazsága kiviláglott), hanem a' kicsapongás ellen szegülvén. Van mindennek maga ideje, ezt mondotta egy bölcs király; 's ennél igazabbat emberi nyelv soha nem mondott. Van ideje a' lelkes buzgóságnak, van a' csendes mérséklésnek; 's e' rendszabály nélkűl kárt tehet a' legjobb akarat is. Kétség kivűl számítva tette Zöld is lépteit, de irigyei más szempontból nyomozták azokot, honnét 1763-ban a' Ferenczi atyák' szebeni kolostorában tiz napig kelle időznie. Tanácslák, hogy plebániát cserélne; de ő szeplőtelen kebellel sietett hivei' körébe, nem sejtvén azon jövendőt, mellyben egykét hónap mulva más négy pap-társaival (kik között Beke, Németi, 's a' delnei és sz.-mihályi plebánus) Károlyfehérvárra hivaték. Miért? a' püspöknek Szász János csiki espereshez intézett levele illy okát adja: „Quia perniciosi ... post habitis paternis admonitionibus meis iteratis non dubitarunt intentioni . . . contravenire, idcirco praesentibus praecipio dominationi vestrae, ut eosdem peremtorie citari faciat; et si per sese sponte sua intra spatium viginti quatuor horarum e Siculia exire renuerint, adhibito brachio militari in compedibus ferantur.“ 1764-ben fejet hajtának az elöljárói megszentelt tekintetnek. Németi csakhamar szabadon bocsátatott; de nem igy Zöld, ki, sikeretlenül esengett tettei' megvizsgáltatásaért. Ezért május' első napjaiban Moldvával váltá fel szállását. Követte Beke is. Zöld azonban csak junius' közepéig mulata ott: ekkor, nem tudni mi czélból, levelet ira madéfalvi Zöld János édes apjának és történendő visszajövetelének határozott idejéről értesíté. Ő valóban megérkezett; de elhült, midőn a' képzelt menedékhely lett kelepczéje. Levelét ugyanis a' hivtelen vivő nem szülőjének, hanem Carattonak juttatá kezébe. Szállása ismét Károlyfehérvár lett; és ismét Moldva, hol ez alkalommal pápai jováhagyás mellett öt évig apostalkodott. Ekkor járta be Moldvát 's Bessarabia' egy részét. Nap derült elvégre számára, ártatlanságát délszinre hozta; 's elöbb a' delnei, aztán sz.-imrei, ké-

sõbb a' rákosi plebániával és esperességgel jutalmaztatott. Itt hunyt el 1794-dik eszt., neve tiszteletben maradván a' székely nemzetnél.

V.

A' moldvai magyar telepek' nyelvéről, népmondái- és daljairól.

Ha a' földteke ugyanazon nyelvü marada, mégis történtek volna a' szaporodás szülte széledés miatt különböző szóejtések. A' nagy mindenség' kezdetekor a' saturnusi aranykorban még az állatokat is beszédesekké teszik némellyek. *Plato in Politic. Philo de Conf. Lingv.* — A' sz. történet csak az emberekről mondja, hogy egyajakuak és ugyanazon beszédüek valának. Ők napkeletről *elmenének* Senaar földére lakni. Babelt kezdették épiteni. Leszálla az Úr; *elszéleszti* minden tartományok' szinére. Igen: *elszéledtek*; 's az időnként történt egymástól *távolodás* nem csak különböző szóejtést, hanem egész nyelvbeli másítást is okozott. Mint oszlott el a' nagy magyar nemzet még ázsiai lakhelyében több apró népágokra, tanítja a' történet; mint telepedtek le Europában, milly viszontagságokon mentek keresztül: ugyanabból olvassuk. Én itt, minekutána fennebb kun és székely telepeket említettem, a' többi szakadékot elmellőzve csak azoknak tudatom a' honunkbelitől eltérő nyelvbeli különbségét, állítván, hogy

A' magyarok nevezetre, polgári alkotványra, következőleg nép-ágra, a' kunoktól csaknem kezdet óta különböztek; de nyelvök, mellynek csak dialectusa változott, ugyanazon volt. Azt a' magyari,

megari, makari, madsari, hunoguri, ungri 'stb. nevezetek, és a' boëbodok alatt tulajdon nemzetbőli köztársaságok (Const. Porphyrog. de adm. Imp. C. 38—39.), ismét a' hiongun, poloucz, cabar, chun 'stb., és a' chagánok v. chánok alatt létezett polgári alkotvány (olv. Prisc.) bizonyítják; ezt Constant. Porphyr. 's több hiteles görög egyidejü irók, a' keresztény vallásnak a' kunoknál történt hirdetése, sőt a' magyar honunkban letelepedett nemes kun rokonink' historiája is, igenli és a' részrehajlatlan előtt olly határozottan betudja: hogy a' Dugonics' Etelkájában található kun miatyánk, vagy a' Petracha' feltalálhatott *kun szótára* is, a' józan kritika' mérlegében többet nem nyomand.

Ezeket érintvén, ámbár a' moldvai kun- és székelyek közötti szóejtést tulajdonképen *) meg nem különböztethetjük; mindazonáltal ime' mind a' kettőnek a' magyarországitól való eltérése:

Miben különbözik az erdélyi székely dialectus a' magyarországi (kivált az ugy nevezett dunai) szóejtéstől, nyelvbuváraink jutalmat nyert iratokban adták elő (l. Horváth Adámot, Gáti Istvánt az 1815., 16., 17-dik évi kérdésekre): épen abban különbözik a' moldvai székely telepek' szóejtése is a' honunkbeli közönségestől; mert (némelly becsúszott oláh szavakat, mellyeket azonban figyelmeztetésre magyarul is rögtön ki tudnak mondani, u. m. espasz = áldozó csötörtök, komanie = eskü, gelbe = meder, árok; komándor = tor, vorba = táncz, punga = erszény, oka = pint 'stb. kivévén) erdélyi rokonaiknak különös szavait, a' magánhangzók' kel-

*) Tulajdonképen azért nem lehet megkülönböztetnünk, mert a' hosszas együtt-gyarmatozás és közlekedés a' dialectust képző szavakat — némelly csekélységeket kivévén — csaknem összegyalulta.

letlen megnyujtasát, a' mássalhangzók' vastagítását 's t. eff. megtartották. Például: ők az *az* névszócskát mássalhangzó előtt is használják: *az kalap*. A' szórövidítést szeretik: *kéne* = kellene, *keme* —kegyelme, *kend* vagy *kegyend*=kegyelmed, *üddeg* = igen de, vagy eddig p. o. nem indulhattam; a' mássalhangzón végződő nevek után is *val vel* ragokkal élnek: *kenyérvel*, *szekérvel*. Vannak betücseréik: *rágelmazni*, *penig*, *esmeg*. Igen a' magyar-honitól különböző szavak is: *festékes cserge* = gyapju szövet, pokrócz; *odor* = csürökbeni oldalszakasz, *légely* = lyukakkal ellátott viztartó faedény; *avar*, *csempe*, *kujak*, *pipe*, *pislen* 'stb. A' mult időnek *an en* köztaggal toldása: *adtanak*, *mentenek*; a' *volna* és *vala* kettőztetését elmellőző jelen vagy alig-mult idő' használása: ha meg nem nem *int* (intett volna), kiléptem volna; a' *tennők*, *vinnők*, *adnók* 's t. efférlék a' moldvai székely telepek' nyelvén szintugy hangzanak, mint az erdélyiekén.

Mi a' chángó telepek' nyelvét illeti, ez az egyes betük, igék' hajlítása, szókötés, ragok 's a' beszéd' több részeire nézve a' székelyekétől nem különbözik, 's csak a' méltó jegyzésre, hogy

1-ször. A' magánhangzók, mellyeket olly rendkivüli nyitott ajakkal mondanak ki, mintha *ai*, *ao*, *aò*, *au*, *ei*, *iö*, *uo* 'stb. kettöztetnék; 's mégis egyikét csak félig hangoztatják, p. o. *fejieczkiem* = fejecském, *kiévuán* = kiván; *iugy megfutaosziám uaz iöneöczke aután* = ugy megfutosám az ünőcske után, 'stb.

2-szor. A' nevekbeni gyakor kisebítés (diminutivum), mellyel csak az egyházi énekben nem élnek; p. o. *lelkeczkém*, *boroczkám*, *Boriszka*, *Juliszka*, *Aniszka* 'stb.

3-szor. A' *cs* és *s* helyetti *cz* és *sz* czengő, sziszegő fogbetük; p. o. *czak szósz* = csak sós; 's igy három eltávozó kellemetlen szokások rongálják, homályosítják, sőt érthetlenné is teszik nyelvöket.

Egyébiránt ezeken kivül vannak nálok is:

Hangcserék, p. o. *kenyer*, *tej*.

Betücserék, p. o. (*k*)*avannyó*, (*e*)*fiu*, *h*(*e*)*zzám*; *szárig* = sárga, *reik* = rájok; (*i*)*szlop*, *nepe*(*sz*)*tig*, *lap*(*i*); *k*(*é*)*n* = kín, (*i*)*pít* = épít, *lig*(*a*)*t* = liget.

Betü-elhagyások; (*l*): *gyócs*, *tőczér*, *vót*, *pácza*; (*n*): *paracsolat*; (*v*): *beretálni*, *kiel*, *miel*, *süeg*.

Különös szavaik: *megévett* = érett (maturum), *megorantani* = szaglani; *eszlem*, *-ed*, *-i* = észreveszem; *jüvelni*, *farol*, *fartat*; *tar* = szügy, *igyen* = irány, *urus*(*z*)*ág* = orvosság, *megebédlem* = vendéglem, *elmajtozni* = halasztani, *joulok* = javulok; *tege* = tegnap, *kujon* = hamis, *kujak* = ököl, *eresz* = előszoba vagy tornácz; *borona* = fenyőszálak' neve, mellyekből építnek; *házhiú* = a' ház'fedele alatti hézag, *piszlen* = csibe, *gyér* = ritka, *osztováta* = szövőszék, 's ennek *hasaló*, *lábító*, *vetélő*, *fordító*, *agy*fái. *Janisz né* = Anis vagy Anna néném, *Gyurka bá* = György bátyám, t. i. ezek székelyesen a' *néném*, *bátyám* szavakból nevek után csak a' *né* és *bá* gyököt mondják ki, a' birtokos ragot elhagyván.

Kölcsönözött szavaik: *pesze* = talán, *isztena* = juhakol 's a' t. (oláhból); valamint ezeknek is: *paptyeleket* = paptelke, *herengláb* = harangláb, *sziliu* = szőlő, *kuhalm* = kőhalom, *halasteó* = halastó; 's a' még ma is divatozó *apród* = fejedelem' udvarábani szolgáló boér-nemesek' neve 'stb. (magyarból). *Kázma* = csákány (törökből); *páterecz-*

ke, *oltároczka* 'stb. (latinból). A' templomot azonban *egyháznak* nevezik.

Összeolvasztott szavaik: *utszegén* = ugysegéljen; *naipám*, *nainyám* = nagy apám, nagy anyám.

Merész szórövidítéseik: *attyikat*, *annyikat* 'stb.

Nagyító szókettőztetések: *legeszleg*, *czupddonczupa*, *mindenesz-mindig* eveget; *igen-igen;* használják a' *derék* szót is nagyításra: *derék szeg*, *derék láncz*; hozd ki a' *derék fieszét*, azaz, nagy fieszét.

Határozatlan neveik: *szokadalom*, *fesztékész*, *ujjosz*, *fejtösz* = festett gyapottali himzés, *beágyazni* = a' kévéket a' cséplésre sorba rakni, *hojszável*, *veledvel*, *nénémnál*, *viznál* 's t. efféle ragok; *melly* helyett *ki*, *ban* helyett *ba* — p. o. *lovamat Bákóba(n) vettem* — hallhatók.

A' székely telepekben: *német hajnal* = nap' fölkelte; *ollyan vagy mint a' rosz olaszpap* = csalárd; *terem az ember; erős mint az oláh eczet.* A' chángóknál: *földhöz ütött magyar* = gyáva, *vitéz tolvajok* = hires zsiványok; *előpénz*, *szőrén szálán elveszett* 's több más nálunk ismert közmondásokat és példabeszédeket hallhatni.

Figyelemre méltó népmondák és dalok itt is ugy nincsenek, mint az e' szempontból szegény Erdélyben. Minden nyomozásom 's kutatásom után, a' számtalan „*Egyszer volt*, *hogy nem volt*" összefüggetlen mesék közt még ollyant sem találtam mint a' kunfalvi öreg Csákié, ki elbeszélé: miképen esett török rabságba két kenyeres pajtás — nagy Szilágyi Miklós és nagy Hagymási László — két gerezd *szőlőért*; mint szabadította ki a' császár' leánya, aranyokkal, *költő* pénzzel és *zabos* lovakkal ellátván, velek szép Magyarországba szökendő. Folxtatta, hogyan küldött vitézeket utánok a' császár, 's mint védték a' szökevények azok ellen

magokat, főleg nagy Szilágyi Miklós ugy vagdalkozván, hogy *egy elmenésében gyalog-ösvényt, visszajövetében szekér-utat vágna.* Elvégre, midőn a' határhoz értek, mint akart a' két magyar urfi karddal osztozni a' császár' leányán: kinek esengésére Szilágyi nem markola kardot, megvallván, hogy neki is van otthon *gyürüse*—jegyese. (L. versezetben t. t. Vörösmartytól, 1829. Aurorában). A' chángóknak népmondái még érdeketlenebbek; p. o. egy királyfinak jegyesétől kapott gyürűjét a' ragadozó madár elorozza; midőn kergettetik, tengerbe ejti; ezért háborgás a' két szerelmes közt, mellyet a' hal' gyomrában feltalált gyűrü ismét lecsillapít. Még illyent is: *Ember az, ki el tud beszélni* — a' haza járó lelkekről, nyul és egyéb alakokban megjelenő kisértetekről stb. A' babona 's előitélet már a' kisdedekkel igen sokat beszéltet. A' dalban még szegényebbek a' székelyeknél, 's ennek hiányát keserves fütyölés és *iu!* kurjongatás pótolja. Midőn több ifjakat felszólíték, mondanának nekem egy népdalt (vig v. bús éneket): „Énekeljen, ha kell, a' kántoroczka" volt a' felelet. Egyébiránt a' nyelv-vizsgálatra, mindenki gondolhatja, hogy több idő kivántatik, mint a' mennyit én ez uttal fordíthattam; azért Dr. Viola, P. Sándor, Finta, Petrás iskolatanító, kiknek 30 év alatt efféle nem ötlött eszökbe, ráfigyelmeztető kérésemre megigérték: hogy hiv nyomozást tévén, ha valamelly érdekes népmondákat, dalokat és a' miénktől eltérő nyelvbeli szóejtést vagy összeköttetési különséget találandnak, híven közlendik. 'S én ezt aprilis' végén költ levelemben ismét sürgetém; a' választ minden nap várom; 's remélem, nem soká a' tud. magyar academia elébe terjesztem.

VI.

a)

Figyelmezzen az ott netalán találtató, nyelv' és historia' tekintetében érdekes iratokra, oklevelekre, mellyek közt, ha némellyek lemásolandók lennének, ennek eszközlése is kéretik. Melly czélra a' tisztelt tagnak elnöki megbizó és ajánló levél fog kiadatni, költségűl pedig 100 fr. conv. p. rendeltetik ki, teendő számadás mellett.

Midőn utasításom' ezen pontját P. Sándor Tatroson olvasá, előre értesíte, hogy ősz régiségeket Moldvában nem találandok; mert azokat az idő' duló foga és a' pusztító háboruk megemésztették. A' magyar régiségeket tárgyazó ezen lelkes gondoskodásra tehát, fájdalom! nem-mel kell felelnem annál inkább, minthogy ha fenn maradának is az ó kornak valamelly érdekes kéziratai, ezek a' jászvásári könyv- és levéltárban lehetének, mellyet azonban az 1825-diki nagy tüz összehamvasztott. Mit tettem e' szempontból Erdélyben, jegyzékét már a' t. academia' kis gyülésében bemutattam; 's azon vagyok, hogy hováhamarábban a' lemásolt kéziratokat is beadhassam, a' költségről pontosan számot adandó.

b)

Valljon Tatros városában, melly a' milkovai püspökséghez tartozott 's hol az ugy nevezett müncheni kézirat készült 1466-ban, találtatnak-e még némelly, Magyarországot érdeklő kéziratok; vagy olly nyomok, mellyek az érdeklett codexre nézve felvilágosításul szolgálhatnak?

Szívemen viseltem a' t. m. academiának e' sz. régiséget tárgyazó gondoskodását, 's szerettem volna még az enyészet' méhéből is a' honunkat érdeklő régi kéziratokat elővarázsolni; de, nem tudom, az apák' aluszékonysága-e inkább, vagy az egymást *felváltó* vérrel festett századok' duló kezei,

összetépték, eltemették. Innét minden buvárkodásom mellett is csak azt felelhetem: *Tatros* ma nem város hanem a' hasonnevü folyam' bal partján szerte szórt középszerü falu, mellynek fa házait magyarok és oláhok elegyest lakják. A' városok' számában hajdani létét, történeti adatokat nem említve is, eléggé bizonyítja Tirgul-Tatros oláh nevezete; mert Tirgul oláhul *vásárt* vagy *várost* jelent. A' müncheni codexnek vagy hasonló magyar kéziratoknak itt semmi nyomára nem akadhatni. Romboló — mint mondám — az idő; 's talán azon romok közt irhatták hajdan, mellyek körül ma eke szeldeli a' falútól félórányira fekvő földet. Egy illy rom mutatkozott tizennyolcz öl hosszúságban a' mostani falunak keletre eső egyik halmán is, mellynek faragott maradványaira P. Pap Sándor saját költségén középszerü fa templomot építetett. Voltam ezen egyház' kerítésében; 's örvendett lelkem, hogy ott, hol ezelőtt 370 évvel magyar könyvet irtak, még ma is, legalább a' sirhalmak körében sürűn emelkedő keresztfákon, magyar felirásokat olvashattam. Igen, ha kéziratokat nem is, legalább a' temető kert' új ajtajáról e' következő sorokat lemásolhattam:

Ez kaput csináltatta
Szilvester Mátyás
1 8 3 4.
Gyujtó Mártonnal
a' Tatrosi templom mellé.

Igen, hogy Tatrosnak ma is nagyobb része magyar, Diószeg és Akna *) filiáival. Ezen plebánia — mint népe' számából kitetsző — csekély jövedelmü lé-

*) Aknának 1637-ben első birója magyar volt; 's ma alig számlál 60—70 magyar lakost, kik többnyire mesteremberek. Azonban tapasztalásomból tudom, hogy az oláhok is beszélnek magyarul.

vén, a' tisztelt lelkiatya' harminczkét évi takarékosságából paplakot ingatlan javakkal (oláhul moschea = jószág), hatkövü malommal, egy gépelyes velniczával (mellynek mását Moldvában gyéren szemlélhetni), ugy alapított, hogy mindezek a' missió' rendelkezése alá soha ne eshessenek, hanem utódrúl utódra jussanak. Róma megerősítette alapítványát: mit a' moldvai praefectura görbe szemekkel nézett; 's netalán illy kényelmes megyébe magát befészkelje, Sándor az illető úton, minthogy magyar a' megye, illyen utódra ohajtja átszállítani. A' jó isten segélje sz. ügyét! mert ő azon' hiveknek lelkiatyja, kiknek buzgó apáik két századdal ezelőtt Deodát püspöktől a' magyar nyelvet nem értő olasz papot el nem fogadták; 's kik Bandin püspöki helyettest is figyelmeztették, hogy nekik nem vándorló idegen barátot, hanem nemzetök-belit rendelne állandó papjokul, ki őket és édes övéiket nemzeti nyelven tudná tanítni! Ekkor nyertek magyar lelkészt székely születésü János atyában *).

*) Die decimanona novembris lustrando alios pagos transivi ad oppidum Tatros, quod ab Ungaris et Valachis eodem nomine usurpatum. Olim remotius erat ad orientem medietate milliaris ungarici . . . Antiquitus oppidani erant ungari, jam non sunt nisi triginta domus... Catholicum templum ex lapidibus constructum a Margaretha ungara principissa ante ducentos annos sub titulo sancti Nicolai: longum quadraginta passuum, latum quatuordecim. In maximo altari est imago Annunciatae Virginis Mariae duodecim cubitorum longa, septem cubitorum lata, quae ex collegio Homonnensi Societatis Jesu tempore rebellionis Rakoczi Transilvaniae Principis 1645. accepta ad hanc tandem Ecclesiam devenit ... Quod vero sterilem hanc terram Illustrissimus Deodatus depinxerit, non culpa illius accidit ... Populares homines vehementer timuere, ne ex Turcia vel Italia ignotae lingvae Monachum ipsis imponeret, aut ipsemet *regionis* ubertate motus ibidem maneret — ste-

Mindezekből kitetszik, hogy nem találtam olly nyomokra, mellyek a' szóban forgó codex' felvilágosítására, vagy más hasonló kéziratok' föllelésére vezérlettek volna. Annyi azonban történeti kutforrásokból bizonyos, hogy — miután a' milkovai püspökség hamvaiból több izben 's legutószor Zsigmond magyar király 's romai császár alatt felidűlt, 's 1438-ban Gergel püspökkel dicsekvék — az erdélyi vajda Hunyadi János ellen táborba szálló törökök Moldvát és Oláhországot feldulván, a' milkovai püspökséget is 1441—42. táján elpusztították. Gergelnek 's több utódinak nevök Pray és Timon szerint egész 1519—21-ig a' püspökök' sorában előfordul, de a' kik már csak czímét viselik 's Erdélyben laktak. 1466-ban — mikor a' müncheni codex iratott — János volt a' czímzetes püspök, egyszersmind gyulafehérvári püspöki helyettes. 1518-dik esztendőben — tehát félszázaddal az említett codex' iratása után — II. Mihál milkovai püspök Tatroson egyházi zsinatot tartott, mellyben a' milkovai püspökséget, mint a' 17 decanatushoz intézett körlevele mutatja, vissza akarta állítani; de 1525. körül elhunyván, ma annak Milkó nevezetü folyam' moldvai partján, Mira és Foksányhoz közel, romjai is — mellyeket közelebről P. Kőrösi megvizsgált — alig láthatók.

---

rilitatem terrae opposuerunt. Vix ullum a memoria hominum constantem sacerdotem catholicum ista regio tatrosiensis habuit?' nos pro consolatione illorum volebamus unum sive ex missionariis sive aliunde conquisitum momachum dare; at illi reclamarunt: „Non nobis! non nobis vagabundum monachum, sed nostrae linguae sacerdotem nobis procuret, qui nos et parvulos nostros erudire nostra lingua sciat.“

VII.

Melly összeköttetéseket szőhetne a' társaság az ottani magyar telepek' viszonyainak további megismerhetése végett? és találtatik-e ott olly tudományos férjfiu, kit a' társaság e' czélra használhatna, talán tagjai közé is fölvehetne?

Ha visszamenünk képzetünkkel az ősz időhez, hol az emberiség még a' maga bölcsőjében szendergett; ha visszatekintünk évezredeken a' föld' első helytartójához, 's a' társasági összeköttetésnek különbféle köteleit szemléljük: átláthatjuk, hogy a' legelső társaságot kétség kivül a' szeretet' mennyei kötele kapcsolta öszsze, akkor, midőn még nem volt egyéb törvény az érzés' sugalmánál. Szaporodván a' föld' lakosi, az ész világánál szív mozgatta ujjakkal kezdék fonni a' köteleket. A' nagyravágyás fitogatott vaskapcsokat is: 's ezek voltak bezzeg a' körömre font kötelek!

Milly helyezetben van jelenleg a' nemzetek' viszonya: a' történetek és mindennapi hirlapok tanítnak. A' hazát (ez alatt nem annyira az áldott földet mint a' polgári társaságot értvén) mellyben bölcsőnk ringott; mellyben szabadsággal, védelemmel és sok egyéb jótéteményekkel élünk; mellyben pihenni fognak valaha pormaradványaink is: szeretni tartozunk. Ez olly természetes érzés, hogy egy ifju Themistocles vagy Scipio 's több más derékeken történt háladatlanság szülte szomorú esetek meggyengítni nem tudták. De a' józan ész' elvei szerint törpe azon hazaszeretet, melly egyik népet a' másiktól elidegeníti. Az igaz honszeretetnek szülöttje a' világpolgárság; 's ismét csak a' sajnos, hogy egy keskeny határvonal ezt igen sokszor megnyaggatja; az emberi *enyém* és *tied* pedig, midőn a' feje felett hömpölygő fényes testeket birodalmába nem hajthatja, legalább az emberi fő'

kisded de kies tartományából derülő napnak hajnalát gyakran kötve tartja: netalán a' hosszas mámorban szendergő embertársainkat felköltse. Az igaz, méltó és szükséges a' határvonal azon korlátlanság ellen, melly boldogtalanság' örvényibe sodorhatna; 's isten mentsen olly fénytől, melly szelid világítás hellyett perzselni szokott. De hálá az idők' jótévő szellemének, melly a' tudományokat a' Nilus' zuhatagin tul lévő tartományokba is elviszi. Hálá a' mivelt lelkü fejedelmeknek, kik tágos kaput nyitnak lelkünknek az igaz tökéletesedés' pályáján: hogy a' tudományos egybeköttetések' sz. kötele csaknem az egész földteke' lakosira, egyik világ' sarkától a' másikig, kiterjedjen.

Midőn az érintettem tudományos összeköttetést akarná a' m. academia Moldvával szőni, nem kétlem a' világpolgárság mellett rokonink iránti vonszódás is lelkesíti, 's kötelét a' hajdani szoros kapocsból fönmaradt arany fonál is vastagítja. Idv neki azért, hogy ezt tenni akarja! — Az igaz, hogy mig mások a' tudományos' miveltség' útján fölemelkedtek, Moldva századokkal hátramaradt; de a' szelid béke' véd szárnyai alatt az ébredező világosság' sugárai fölötte is kezdenek terjedezni, igen a' szorgalomnak mindennemü ágai eleven munkásságban forogni. És igy vannak ma természetesen a' tudományoknak is beavatottjai, kik közjóra törekedő emberkedéssel megfelelhetnek az academia' ohajtásának, sőt segéd munkásságok által nemcsak a' moldvai, hanem a' nyelvet vesztett bessarabiai magyar rokoninkról is *) az oláh nyelv' nyomozásával hő-

*) Bessarabia vagy Besso-Tihraca a' hajdani Comaniának, később Moldvának is, szegletét képezte. Nevezteték némellyektől Bucsák-országnak is eme' tatár szótúl: Butschak, melly szegletet jelent. Ebben volt a' milkovai püspökségnek neszterfehérvári (törökül:

vebb adatokat közölhetnének édes honunkkal; 's alaposb felvilágosítást tehetnének mint Julián (kit IV. Béla —), Plano Carpini (kit IV. Incze, —) és Rubruquis (kit IX. Lajos franczia király — küldöttek vala a' tatárokhoz); értesítésök pedig egy Turkolyi' sőt Orlay' tudósításánál is mindenkor hitelesb maradna.

Erdélyi hazánkfiai t. t. Dr. Viola József úr, az austriai agentia' és moldvai fejedelem' rendes orvosa, arany sarkantyus vitéz, és az austriai polg. aranyérdempénz' tulajdonosa 'stb, mint dec. 14-kén Jászvásárból hozzám intézett levelében is buzgón említé, kész a' t. m. academia' felszolítása után a' köz munkálkodásra: kit a' külföldi levelező tagok közé fölvétetni — csak azon szempontból is, hogy ő már ezen utazásba küldött jegyzeteivel ügyünkbe befolyni sziveskedett — a' t. m. academiának alázatosan ajánlok.

---

akiermani) esperességi kerülete, Csöbörcsök nevezetü legnépesb magyar mezővárossal. Erről Zöld Péter, Molnár János' magyar Könyvháza' III. szakaszában, értesített; fő tisztelendő Martinotti, Jászvásárból 1779-dik majus' 29-kén Sulzerhez költ olasz levelében — mellyet Benkő' Milkoviájában olvashatni — még az akkor is fennálló sz. Lászlótúl épitetett templomot is említi. Vannak jelenleg is Bessarabiában magyarok, de a' kik (kivált mióta a' Pruth lett Moldvának keleti határa) uralkodójok alatt katholikus papra szert nem tehetvén, szapora léptekkel nemzetlenednek el; ez az oka, hogy közűlök a' nyelv és vallás Moldvának Huss nevü városában — mint említettem — sokat letelepített A' benmaradtak többnyire neszterfehérvári kerületben laknak; 's ámbár eloláhosodtak is, a' *kilii* és *ismaili* oláhoktól (a' magyar nyelv' sajátságát az oláhba átöntvén) igen különböznek. Ezt P. Sándornak 's több más moldvai magyar rokoninknak, kik Bessarabiát beutazták, tapasztalásokból.

TOLDALÉK.

I.

A' moldvai püspökségekről.

A' mulandóság' nagy teremében, e' világban, sok nagy tárgyokat feláldoza már az idő-pap az enyészetnek. Ennek szentelte ő a' moldvai püspökségek' történeteit is, összehamvasztván csaknem emlékőket is. Az idő' emésztő hatalmával szinte egykézre dolgozott a' hajdani történetiróknak azon szokása is, mellynél fogva — midőn a' természeti tüneményeket: nap-, hold-fogyatkozásokat, szeleket 's több efféléket hiven feljegyeztek — a' világi és egyházi legérdekesb dolgokat, a' késő ivadéknak nem kicsin kárára, elmellőzték, feledékenységnek adták. — Igy történt, hogy hozzánk is a' *milkovai*, *argyasi* (argi), *serethi* és *bákói* püspökségeknek csupán nevei szállának által. A' történeti nyomozásból azonban a' messze távul-homályon is azon világosság szüröődik által, hogy a' milkói legrégibb és terjedtebb volt. Ezt némelly pápai bullák megkülönböztetik az argyasitól; más történeti adatok pedig ugyanazon egynek vélik lenni, állítván: hogy az argyasi név az Oláhországban keblezett Argosz, Argis, Arga nevezetü helységtől (hol háborgós időkben fő papja menedékhelyet keresett és lelt) ragadott a' milkói püspökségre. Ez állítás annál hitelesebb, minél bizonyosb: hogy a' milkói püspökségnek *veranczi esperesség* kerülete Oláhországba behatott.

Mi a' serethi püspökség' eredetét illeti, ezt már bizonyosabban tájékozhatjuk. A' milkói püspökségnek ugyanis 17 egyházi kerülete közül

egyik, a' hason nevü folyam mellett éjszakra fekvő mezővárastól *serethi esperességnek* neveztetett. A' sok viszontagságoktól hányatott milkói püspökség 1345. körül elpusztulván, igen hihető: hogy ez időn vonult a' püspök serethi kerületébe, megyéjét onnét kormányozandó. Sok historicusok Laskó vagy Laczkó moldvai fejedelmet említik, ki 1370-dik évben V. Orbán pápát felszolította volna az ő örökös városában (Sereth) történendő püspökség' alapítására: mit a' pápa szivesen teljesített, a' kalocsai metropolita alá rendelvén a' Domonkos' szerzeteseinek lakjában emelt 's gazdag jövedelemmel ellátott püsp. széket. (Baron. ad an. 1370. Kowiatkowitz és Vading Annal. ord. Min.). Alig lábadozott fel itt a' püspökség, 's már 1400. elején a' békétlenség miatt Bákó (némelly földabroszokon Braskovia és Braislov) a' hajdani milkói püspökség' moldváni esperességi kerületének mezővárosába költözött: hol jó és bal sors között *sereth-bákói* —, elvégre csak *bákói* czím alatt a' jelenkorig fenmaradt. Nem leend unalmas rövid történeti jegyzetektől kisért pillanatot vetnünk az említett megyék' püspökeinek — a' következő lapra, Benkő', Bandin' 's t. m. szerkeztők' irományaiból, évrendbe szedett — nevökre, figyelmezve eme' rövidítésekre: hogy *dom.* Sz. Domonkos szerzetbelit, *min.* minoritát v. Sz. Ferencz' rendén lévőt, *p. helytt.* püspöki helyettest jelent.

A' milkoi vagyis argyasi püspökségben.

Év körül.	Nevek.	Jegyzetek.
1096.	Lőrincz.	Lőrincz püspök a' keesd, orbou és scepus (kezdi, orbai és sepsi) püs. megyéhez tartozó székely papokhoz irván, Mihál elődjét is említi.
1227.	Theodoric.	
1273.	Tamás.	
1332.	Vitos.	
1372.	Jobelin.	
1375.	Miklós.	Miklós püspök Magyarországból kormányozta megyéjét.
1418.	János (de antiqua villa).	
1421.	Hunyadi Pál.	
1438.	Gergel.	
1466.	János.	1466. (mikor a' müncheni magyar codex Tatroson iratott) János, a' bel viszályok miatt, nem lakott állandóul Milkóban. II. Mihál volt az, ki, a' feldúlt püspökséget vissza akarván állítni, Tatroson egyházi zsinatot tartott.
1469.	Ondolay László.	
1471.	Mihál.	
1484.	Péter.	
1494.	Batka Tamás, dom.	Batka Tamásról. Ferrar Zsigmond, De rebus hungaricae provinciae ordinis Praedicatorum czimű munkájának 411. lapján, ezt irja: „Fr. Thomas Batka hungarus ab Alexandro VI. Pontifice in Moldavia episcopale onus suscepit 1494.“
1504.	Ilsvai Pál.	
1510.	II. László.	
1511.	Demeter.	
1519.	II. Mihál.	

A' sereth-bákói püspökségben.

Év körül.	Nevek.	Jegyzetek.
		Ezen püspökök vagy püspöki helyettesekre nézve észre kell venni: hogy, többnyire (mint nevök is mutatja) lengyelek levén, megyéjeket hazájokból igazgaták.
1380.	Jaslozebince András, dom.	Jaslozebince, Erzsébet magyar királynénknak volt gyóntató atyja; 's Budán Lajos királynál, mint követ, megfordult.
1395.	Martini Ist. dom.	
1400.	Sartorius Ján. dom.	Sartorius sürgette IX. Bontifacius pápa alatt a' serethi püspöki széknek Bákóba történendő áttételét: mi azonban rögtön megnem történt; mert csak 1431-ben kezdének élni Sereth-bákói nevezettel.
1414.	Zajoncek Ist. dom.	
1431.	Erneber Tam. dom.	
1451.	Roza János, dom.	
1497.	Zagrodina Tamás, dom.	
—	— —	Az egész VI-ik században, talán a' vérengző hadak miatt, fő őr nélkül maradván e' megye, püspöki nevek nem említetnek. VIII. Kelemen pápa volt az, ki ismét 1600. kezdetén föléleszteté; de olly lassú volt az ébredés, hogy 40 év után is öt nagy magyar helységet (hajdan plebániákat) csak egy pap kormányozott.
1603.	Quirini Tam. dom.	
1605.	Jeromos, min.	
	Lubieniczki, dom. Valerian.	
1618.	Goiski Ádám, min.	
	Bogaslavics András, min.	
1624.	Fredro Miklós, min. Deodat.	

Év körül.	Nevek.	Jegyzetek.
1633.	Zamoiski Ján. dom. Ennek helyettese (1647. körül) scopiai Bandin Mark min.	1647-ben P. Bandin Márk a' bákói püspöki lakról ezt irja:,,Domus episcopalis ad septemtrionalem partem civitatis jacet. Domus haec episcopalis vulgo Monasterium vocatur, quae domus non aeque per temporum vicissitudines et volubiles Principum Moldaviae conditiones atque per incuriam, una cum Ecclesia Moldaviae suam ingemiscit ruinam.
1651.	Kurski Mátyás.	
1670.	Parcovich Péter, majd Tapolczai István 's Pater Csiki, magyarok.	
1681.	Dluski Jakab, min.	
1693.	Cieszeiko Amand. dom.	
1700.	Bugánszki Szaniszló, min.	
1711.	Lubienniekki János, dom.	
1715.	Skrzetnski Adrian. min.	
1717.	Parysieviwicz Josephat. min.	
1733.	Slubicz. Zalenski Tamás, dom.	
1738.	Jezienski Szaniszló, dom.	
1764.	Karwosiceki Domokos, min.; p. helytt.	
1779.	Martinotti József, olasz. min.	

A' Vajdához írt levél.

Kegyelmes Herczeg!

Illető kormányom' kegyes engedelme mellett a' t. magyar academia' útasítása szerinti tudományos szempontból a' Herczegséged' kormánya alatt boldogul élő magyarokat e' folyó hónapban meglátogattam. Örült lelkem, hogy a' Tatros és Pruth közti földön, főleg a' bákói és románi kerületekben (czinut) annyi ezer hiv charecterü magyarokra találtam; örült lelkem, hogy ezek Herczegséged' virtusait mindenütt egekig magasztalák. Kegyelmes Herczeg! jól tudom én, hogy a' nagy lélek lenni inbább mint bámultatni kiván; igen, hogy valameddig a' hivatali érdem, addig a' Herczegségedé is tiszteletben leszen; azonban, midőn Moldvából olly örömérzettel lépek ki, mellyet talán a' Sequana' és Themse' partjairól soha kebelemben nem hozhaték, méltóztassék megengedni, ha még a' távul határszélekről is magyar rokonim iránti atyai áldását lelkem' teljességéből hálálom, és őket további kegyes pártfogásába mély alázatossággal ajánlom.

Hálámhoz bátorkodom mellékelni figyelmeztetésemet is. Az anyatermészet Moldvát sok javakkal megáldá: 's ezeket, mint tapasztalám, Herczegséged' fáradhatlan lelke naponként fejtegeti. Nem utolsó helyet foglal a' természet' adományai között a' savanyúviz (borkút), mellyben azonban Moldva iránt mostohálkodni látszott, mint maga Kantemir Demeter hajdani herczeg bizonyítja: „Gesund-, Sauer- oder mineralische Brunnen hat entweder Moldau gar nicht, oder sie sind noch versteckt“, 's mint magam is tapasztalám. Nekem adatott azon szerencse, hogy Herczegséged előtt a' természetnek egy illy elrejtett kincsét fölfedezzem: t. i. Doftánfalván (a' bákói czinutban) utazván, értésemre esett, hogy ők a' Nyimire hegyén egy kőbül csergedező borkutra találtak, mellynek vize olly erős, hogy minden-fa, üveg 's cserép edényt, noha szelelő lyukat hagynak, szétpattant; gyógyító hatása pedig ollyan, hogy a' görcsben, száraz-betegségben, 's más nyavalyákban senyvedőknek visszaadja az épséget. Ezt azok állíták, kik esztendőkig voltak ágyhoz szegezve 's magokat az említett borkúthoz vitetvén, azt olly foganattal használták, hogy még ma is egészségesek; de hiresztelni az út-csinálás' tekintetéből nem merészlik.

Kegyelmes Herczeg! bölcsen méltóztatik tudni, mint lettek közhasznuvá csaknem minden borkútak; nem lenne-e *méltó ez is a'* megvizsgáltatásra? Herczegséged' mély belá-

tása fogja meghatározni. Engem minden esetre eme' gondolat vigasztaland, hogy alázatos figyelmeztetésemmel keresztényi kótelességemnek, mellyel a' közjót mindenütt és mindenkor előmozdítani mindenki tartozik, megfeleltem Egyébiránt sth.

Gyimes, october' 26-kán 1836.

álázatos tisztelő szolgája
P. Gegő m. k.

Válasz.

Reverende Pater!

Litteras Reverentiae tuae de dato 26-ae Octobris a. c. Gyimesino exaratas, ac Nobis substratas, percepimus; et relate ad demissas gratias, quas ob benignam propensionem, qua in Hungaros Regimini Nostro Subditos, ducimur, Reverentia Tua Nobis referre non intermisit, reponimus: quod prout in genere paterna Nostrâ cura ac sollicitudo, totusque animus eo vel maxime tendat, ut universum Moldaviae populum, cujus gubernacula divina favente clementia Nobis concredita habentur, pro posse humano felicem reddamus; ita etiam in specie optimam in pectore nostro alimus voluntatem Hungaros per Principatum Moldaviae degentes, non tantum ut fideles subditos Nostros fovendi; verum etiam tamquam prosapiem nobilis gentis hungaricae, per quam, seculis superioribus, familiae quoque nostrae Sturzajanae

Tisztelendő Atya!

Tisztelendőséged' f. e. october' 26-kán Gyimesből Hozzánk irt 's Előnkbe terjesztett levelét megkaptuk; és illetőleg azon alázatos köszönetére, mellyet a' mi kormányunk alá tartozó magyarok iránti jótékony hajlandóságunkért megtenni el nem mulasztott, viszonozva azt feleljük: hogy valamint a' mi atyai gondunk, szorgalmunk és egész lelkünk oda irányozvák, hogy az egész moldvai népet, mellynek igazgatása Isten' kegyelméből ránk bizatott, emberi tehetségünkhöz képest boldogítsuk közönségesen; ugy különösen legjobb akaratot táplálunk kebelünkben a' Moldvai - Fejedelemségben lakó magyarokat, nemcsak mint hiv alattvalókat ápolni, hanem ugy is egyszersmind, mint szakadékát azon nemes magyar nemzetnek, melly által feljebbi századokban a' mi Sturzai család[illegible] emlékezetű elő

piae memoriae Majores inter Proceres Hungariae benigne adoptati, juribusque ac privilegiis Nobilitatis hungaricae insigniti exstitere, peculiariter protegendi.

Relate autem ad insinuationem, quam Nobis intuitu scaturiginis acidularum, peculiarem vim medicantem, uti dicitur, praeseferentium, facere placuit: dibitam animi Nostri gratitudinem significamus; Deputationem, rem uberius investigaturam, et super detegendis ope artis chymeae ejusdem acidulae constitutivis partibus, exactam Nobis relationem facturam, ad faciem loci mox ordinaturi.

Datum in Metropoli Nostra Jassiensi die 5. Novembris 1836.

M. Stourdza.

nemesség' jogaival és szabadságaival ékesítve valának, kiváltképen védelmezni is.

Azon jelentésért pedig, mellyet, a' mint mondják különös gyógyerővel biró savanyúviz' tárgyában tetszett tenni, tartozó köszönetünket jelentjük; a' dolgot bővebben megvizsgálandó, és a' savanyúviznek vegytanilag fölfedezendő benső tulajdoniról Minket tökéletesen tudósitandó kiküldöttséget a' hely' szinére nem sokára rendelendünk.

Költ Jászvásárban, november' 5-kén 1836.

Stourdza M.

Ezt a' jelenkorban egy magyar származatu fejedelemtől. — De maradtak a' hív magyar alattvalókhoz mutatott fejedelmi pártfogásnak a' hajdankorból is jelei; például P. Bandin' kézirata szerint.

Basilius Dei gratia Princeps Terrarum Moldaviae.

Deposita est a' Civibus Bakoviensibus querela contra Reverendissimam Paternitatem vestram: acsi sacerdotem ungarum Parochum Bakoviensem indigne tractaret, et ex propria domo exturbare vellet. Quare serio Reverendissimae Paternitati vestrae mando, ut sacerdotem illum ungarum interturbare abhinc non praesumat, nec

Vasul Isten' kegyelméből moldvai fejedelem.

A' bákói polgárok panaszt nyujtottak fő tiszt. atyaságod ellen, hogy roszul bánnék a' bákói magyar pappal, és hogy őt ön házából akarná kihajtani. Minél fogva egész komolysággal paracsolom fő tiszt. atyaságodnak: ezután az említettem magyar papot bolygatni ne merje, sem a' tisztes polgárokot becstelen 's megvető méltatlan szavak-

honestos cives verbis inhonestioribus et contumeliosis (prout intellexi) afficiat; alioquin si semel adhuc de Reverendissima Paternitate vestra conquesti fuerint, sciat indignationem meam incursuram, nullo unquam tempore obolendam, imo citius se discessurum speret, quam illum Parochum, qui quindecim annis in hac Provincia digne et cum aedificatione omnium suo functus est officio. Interim Reverendissimam Paternitatem vestram recte valere cupio.

Jassis. 15 July. 1647.

Reverendissimo Domino Marco Bandino Archi-Episcopo Martianopolitano reddantur.

kal (a' mint értettem) ne illesse; mert ha még egyszer panaszt teendnek fő tiszt. atyaságod ellen, tudja meg, hogy soha el nem felejthető neheztelésemet nem kerűli el; sőt tudja meg azt, hogy hamarább el menend innét mint azon pap, ki tizenöt év óta sikerrel hirdeti az isten igéjét, és mindenek' lelki épülésével felel meg hivatalának. Én azonban fő tiszt. atyaságodnak jó egésséget kivánok.

Jászv. Julius 15. 1647.

Adassék fő tiszt. Bandin Márk martianopoli érseknek.

P. Bandin moldvai püspöki helyettes' hivatalos levelének töredéke.

Jászvásárról.

Templum Catholicum unum ligneum supra lapideum fundamentum, et illud Parochiale, de quo ab aliquot Annis multae lites et contentiones, plurima vero scandala exorta: de quibus ut certam dare possimus informationem, de possesso, et possessore loci et templi prius loquendum; et ne ulli parti magis nos favere quispiam suspicetur, ex auditis et de visis veritatem testabimur.

Posquam Nos ex Dei gratia et sedis Apostolicae fa-

Jászvásárnak egy fa de kő alapra épült kath. anyatemploma van, melly miatt nehány évek óta sok pör 's meghasonlás, de legtöbb botránkozás történt: mellyekről hogy bizonyos értesítést adhassunk, előbb a' hely' templombirtokáról és birtokosáról kell szólanunk; 's hogy egy résznek se láttassunk inkább kedvezni, a' hallottak és látottakról igazságot bizonyítandunk.

Miután mi Isten' kegyelméből és a' sz. szék' kedve-

vore in Moldaviam destinati venimus, actu tum populus Catholicus agminatim ad Nos suplex accurrit, ac in praesentia Reverendi Patris Gaspari a Notho min. Convent. hoc a Nobis enixe rogavit, ut Parochum Ungarum, utpote suae lingvae, Sacerdotem procurarem. Patrum missionariorum insolentiam reprimerem, propter quorum agendi licentiam nullus Sacerdotum Jassys morari potest. „Ideo nos — inquiebant — Barbaris in moribus similiores, et nostri filii ac filiae, quasi bruta animalia, sine pietate ac religione succrescunt. Hi missionarii nos non docent, aliosque nos docere volentes impediunt; Parochiam per nefas occuparunt, iurgia et altercationes fovent, unum et alterum annum hic morantur, et rursum abeunt: scandalisant, non aedificant. Unde accidit, ut numerus catholicorum non solum imminueretur, sed etiam Cristianae devotionis ardor in omnium nostrum animis pene exstinctus in dies deficeret.“ His ego auditis, primum ob oculos posui honorem et aestimationem Sacrae Congregationis de propaganda fide etc.

Anno Domini 1645. evoluto Festo Nativitatis Domini supervenit ex Italia R. P. Franciscus Spera Natensis Missionarius Min. Convent.; quo viso et audito, iterato

zéséből Moldvába rendelve lévén ide érkeztünk, azonnal a' kat. nép seregesen hozzánk folyamodott, és t. Notho Gáspár atya' jelenlétében azért esengett előttünk, hogy szereznék nekik magyar papot, tudniillik nyelvökbelit. A' missionarius atyák' dölyfösségét pedig lealáznám, minthogy az ő bánásmódjok miatt semmi pap Jászvásárban meg nem maradhat. „Ezért mi — mondák ők — erkölcseinkre nézve a' vadakhoz hasonlók levén, fiaink és leányaink is, mint az oktalan állatok, minden buzgalom és vallás nélkül nőnek fel. Ezek a' missionariusok minket nem tanítnak, más minket tanítani akarókat pedig gátolnak; az egyházi megyét törvénytelenül foglalták el; a' czivódásokat és perlekedéseket szeretik; egykét esztendeig itt tartózkodnak, és ismét elmenek: botránkoztatnak, nem hogy épülésünkre lennének. A' honnan történik, hogy a' katholikusok' száma nemcsak kevesedik, hanem a' keresztényi ájtatosság' neve majd midnyájunk keblében hűledezve napról napra szűnik.“ Én ezek hallására szemem elébe függesztettem a' vallásra ügyelő szent congregatiónak tiszteletét 's becsületét stb.

Ezekre 1645 eszt. Karácson innepei után Olaszországból érkezett T. Ferencz atya, kinek látására és hallására ismét csapatonként hozzánk sietett a' nép panaszkodólag

populus ad Nos turmatim confluxit conquerentes et expostulantes, quod cum ipsi petant ammotionem missionariorum ex sua domo parochiali, nos insuper quaerelas eorum augeamus.

Plena domus et area populi frequentia, qui sic loquendi initium fecit: „Notum est nobis Sacrae Congregationis Nomen, quod nos debita cum obedientia veneramur; curam de nostra salute et sollicitudinem audivimus, quam nos cum gratiarum actione suscipimus: illud vehementer miramur, quod expensam liberaliter et adeo inutiliter largiatur. Jam duo, iam tres Itali hic morantur, cum quibus hi missionarii sua negotia garriendo tractant; nobis nec concionantur, nobiscum nec spirituali conversatione utuntur; Confessiones quidem sive valachica sive ungarica lingua factas liberrime excipiunt, etiamsi nec verbulum intelligant: unde quoties nostrum aliquis confitetur, nullam instructionem et spiritualem doctrinam ab iis accipit, sed qualis ad confessionem accessit, ne pilo quidem melior recessit. At vero Itali vix in maioribus solemnitatibus Ecclesiam frequentant; tunc etiam quando veniunt, aut sedent et garriunt, aut uno genu flectunt, et capite cooperto alteri genu se appodiant. Quicunque et undecunque veniat nostrae lingvae Sacerdos, nec in domum, nec in templum admittunt; certum ac

és kivánólag, hogy ne szaporítsuk bajaikat, miután ők a' missionariusok' elmozdításaért könyörögtek.

A' ház és az udvar tömve volt néppel, ki igy kezde szólani: „Ismeretes előttünk a' sz. congregatio' neve, mellyet mi tartozó engedelmességgel tisztelünk; hallottuk, minő szorgalommal 's gonddal akarja előmozdítni a' mi boldogságunkat, melly irántunki gondoskodását mély hálaadással veszszük; de azon nagyon csudálkozunk, hogy bőkezüségét olly hasztalanúl pazarolja. Majd két majd három olasz itt tartózkodik, kikkel csevegve közlik dolgaikat ezek a' missionariusok; mi hozzánk sem sz. beszédeket nem tartanak, sem lelkiképen velünk nem társalkodnak; gyóntatnak ugyan akár oláhúl akár magyarúl, bár egy szót sem értenek: honnét következik, hogy bárki közűlünk gyónjék, semmi oktatást, semmi lelki tanítást és vigasztalást nem nyer, hanem mint a' gyónáshoz járult, ugy egy hajszállal sem jobbulva távozik el onnan. Az olaszok pedig a' legnagyobb innepeken is alig jelennek meg a' templomban; 's mikor megjelennek is, vagy ülnek és csevegnek, vagy egy térddel térdelnek 's födött fővel másik térdökre támaszkodnak. Bárki 's bárhonnan

persuasum nobis est, quod sacra Congregatio de missionariorum insolentia nihil sciat. Parochiam nostram inique invaserunt, violenter occuparunt, Parochos exturbarunt." Interrupit sermonem Pater Gasparus affirmando suum Conventum esse hoc loco, et templum ad conventuales spectare.

Populus ad hoc ita replicavit: „Hoc jam saepius apud Illustrissimum Principem nostrum isti monachi agitarant, sed nihil unquam effecerant. Isti novelli et peregrini magis volunt scire, quam nos inquilini et Cives. Nos hic sumus nati, educati, et aliqui nostrum octuagesimum agunt annum; ita nos accepimus, ita vidimus, ita Parentes nostri nobis narrarunt, quod fundus iste Ungarici populi a condita hac civitate fuerit; quando haberi potuit Parochus hunc locum inhabitavit, neque ulli mortalium hoc in contraversiam venit: nisi a tempore Alexandri Vajvodae, cui a consiliis fuit quidam Graecus nomine Baptista, et ad instantiam quorundam Italorum Advenarum, inscio populo a Principe Alexandro datas confixit litteras, quibus hoc tempellum, domum et fundum missionariis monachis donari simulavit. Magna hic ap-

jöjön a' mi nyelvünkféle pap, sem a' házba sem a' templomba nem eresztik be; mi tehát meggyőződve bizonyosak vagyunk arról, hogy a' sz. congregatio a' missionariusok' dölyféről semmit nem tud. A' plébániánkba igazságtalanúl jöttek be, erőszakosan foglalták el, papjainkat kiüzték." A' beszédet félbeszakasztotta P. Gáspár, erősítve hogy a' templom és klastrom a' missionariusok' tulajdona.

A' nép erre igy viszonozott: „Ezzel már gyakrabban a' mi kegyes fejedelmünknél is voltak ezek a' szerzetesek, de soha semmire sem mehettek. Ezek az újonczok és idegenek jobban akarják tudni ezt., mint mi itt lakók és polgárok. Mi itt születtünk, neveltettünk és némellyek közűlünk már nyolczvan évesek; mi ezt igy találtuk, igy láttuk, atyáink szájról szájra igy adták által, hogy ezen telek a' város' kezdete óta mindig a' magyaroké volt; a' mikor papunk lehetett, e' helyet ő lakta: mi egy halandónak sem esett ellenére; és csak Sándor vajda idejétől fogva, kinek Baptista nevű görög tanácsosához a' nép' tudta nélkül kérelemlevelet nyujtva némelly jövevény olaszok, Sándor fejedelemtől adatott levelet költött a' tanácsos, mellynek erejénél fogva a' templomocskát, házat és telket a' szerzetes missionariusoknak

paruit imperitia illorum missionariorum. quod tali donatione fuerint contenti. Princeps propria donare potest; aliena si donat, tamdiu valida est donatio, quamdiu imperat; exspirante eius dominio, exspirat simul aliaenae rei donatio. Deinde non solum nos populares miramur, sed ipsi etiam proceres Moldaviae: qua fronte et quali mente donatione Alexandri ex authoritate Principis allegare missionarii audent? quam foede eiectus ille ex Principatu. Graecus ille Baptista frustatim, ut perfidus, in ipso civitatis conspectu discisus et miserrime perditus. Qualem donatorem, qualem patronum illi monachi obtrudunt, nec tamen ipsos pudet? movet bilem, movet omnium stomachum sola illorum recordatio. Illi quoque Itali, horum monachorum advocatores et promotores, partim e vivis cesserunt, partim alio migrarunt; Populus adhuc aliqua ex parte durat. Jam vero quod superest, vel hinc abeant, vel sibi locum in civitate quaerant; Parochiam inique non occupent: ut si Deus aliquem nostrae linguae Sacerdotem adduxerit, quiete domum parochialem inhabitet.“ Ad haec, et multa his similia populo respondimus, nos alia vice de iis judicaturos; interim cum Patre Gasparo vivant in pace.

ajándékoztatni hazudta. Innen egyéb nem világlik ki mint nagy tudatlanságok azon missionariusoknak, kik illyetén ajándékkal megelégedtek. A' fejedelem csak a' magáét ajándékozhatja el; másét ha elajándékozza, addig van ereje ajándékának, meddig uralkodik; megszünve uralkodni, megszünik egyszersmind másénak általai elajándékozása. De nem csak mi közönségesek csodálkozunk ezen, hanem magok a' moldvai nagyok is, hogy minő joggal, minő észszel bátrak ők magoknak tulajdonítani Sándor általi ajándékot, ki gyalázattal fosztatott meg fejedelmi székétől. A' görög Baptista pedig mint hitszegő az egész város' láttára darabokra gyilkoltatott és csufosan végeztetett ki. Milly pártfogóval kérkednek az érintett szerzetesek, még sem pirulnak? epét gerjeszt mindenkiben csak az azokra való visszaemlékezés is. Azon olaszok szinte, kik pártfogóik voltak a' szerzeteseknek, részint elköltöztek ez életből, részint máshová vándoroltak; de a' népnek egy része legalább megvan még. Semmi sincs tehát egyéb hátra, mint hogy vagy innét távozzanak el, vagy keressenek magoknak helyt a' városban; a' pap-lakot törvénytelen ne foglalják: hogy idővel, ha az Isten könyörülve küldene egy mi nyelvünkbeli papot, ő lakhassa.“ Ezekre és több

Recedente Populo sumus locuti cum Patre Gasparo, quem etiam nolentem juxta officii nostri debitum serio monuimus, ut abstineant a rixis, a contentionibus; populum ne spernant, sed illis satisfacere conentur. Tandem vir quidam fide dignus suggessit, ante nostrum adventum quod me quaesiverit Bakoviae quidam Societatis Jesu Sacerdos e Transilvania missus in Moldaviam hac intentione, ut totam perlustraret provinciam, sicubi locorum societas Jesu suam operam cum fructu animarum locare possit. Ille Pater sibi commissa celeriter peragens, unde venerat, rediit. Hac de re interrogavi Patrem Gasparum, utrum aliquid sciret; affirmavit Jassis quoque fuisse Ungarum Sacerdotem e Transilvania venientem, sed an Jesuita fuerit, sibi non constare, eo quod diversum a Jesuitis habitum portavit; imo accepta licentia Jassis aliquoties Sacrum celebravit, et concionatus est. Hoc audito testimonio, subjunxi: ne populus furore correptus extrema tentet, videtur scribendum esse Patri Gasparo Raiki Transilvanicarum missionum Societatis Jesu superiori, ut vel eundem Patrem, vel ex sociis quemcunque *Ungarum*, etiamsi ad tem-

hasonlókra a' népnek azt feleltük, hogy azokról máskor fognánk itélni; addig is éljenek P.Gáspárral békében.

A' nép' eltávozása után szót váltottunk P. Gáspárral, kit, bár nem tetszett is neki, hivatalunknál fogva szigoruan megintettünk, hogy tartóztassák magokat a' pörlekedésektől 's viszálkodásoktól; a' népet meg ne vessék, hanem annak eleget tenni iparkodjanak. Végre egy hiteles férfiu érinté, hogy engem még ide jöttem előtt keresett légyen Bákón egy Erdélyből Moldvába küldetett Jézus-társaságbeli pap azon szándékkal, hogy az egész tartományt megvizsgálná, ha hol az említett társaság a' lelkek' hasznára fáradozhatna. Azon atya a' rábizottakban gyorsan eljárván, a' honnan jöve oda visszament. E' dolog felől tudna-e valamit P. Gáspár, kérdezém; azt állította: hogy Jassban is lett volna egy Erdélyből jött magyar pap, de ő nem tudja valljon jesuita volt-e, minthogy jezsuita ruhát nem viselt; sőt szabadságot kapva néhányszor Jasson misézett, és szent beszédet tartott. Minekutána ezt igy erősítni hallottam, hogy netán a' nép elkeseredve végső eszközökhez nyuljon, tanácsosnak véltem Rajki Gáspár atyának mint az erdélyi missiók' elnökének és Jézus-társasága' elöljárójának irni: hogy vagy azt az atyát, vagy a' tár-

pus, submittat; ut singularis effervescentis populi impetum Societatis praxis sedare velit. Placuit hoc consilium Patri Gasparo, et ipsemet me dictante in Transilvaniam litteras exaravit: ut Ungarus aliquis Patrum e Societate Jesu quanto velocius advolaret. Quod postquam intellexit populus, me scilicet scripsisse pro Ungaro Sacerdote, mitior factus est. Ego rebus infectis confusus Bakoviam repetivi, tunc quasi novitius exerceri coepi in patientia, humilitate, mortificatione, et aliarum virtutum classibus.

Vix duo menses effluxerant, ex Ungaria superiori Pater Paulus Beke cum socio in Moldaviam appulit, qui ob aquarum inundantiam, cum Bakoviam ad Nos venire non potuerit, Vicarium Nostrum Kutnarii commorantem requisivit; sic per illum, et per litteras suas se excusavit, quod recta ad nos non venerit. Interim relictis impedimentis Kutnarii solus Jassium pervolavit: partim ut populum solaretur, partim ut hospitium sibi prope Catholicum Templum conduceret, aut omnino aliam aediculam emeret. Ipse iam ante notus Patri Gasparo, et a nobis de eo Pater Gasparus bene informatus, quod is sit e Societate Jesu Sacerdos, a populo rogatus, et antecedente anno vocatus. Attamen his non consideratis, nescio quo spi-

sakból egy magyart ha csak kevés időre is küldjön, kinek bánásmódja a' felzúdult népnek bőszültségét lecsendesítse. Tetszett P. Gáspárnak illyetén tanácsom, és szavam után maga levelet irt Erdélybe: jőne minél hamarább valaki az erdélyországbeli Jézus-társasági atyák közül. A' mit midőn meg értett a' nép, azonnal szelidebb lett. Én a' dolgok' el nem végezte után pirulva Bákóra tértem vissza; és mint egy újoncz kezdém magamat gyakorolni a' béketürés, alázatosság, önmegtagadás és egyéb erkölcsökben.

Alig mult el két hónap, felső Magyarországból érkezett P. Beke Pál egy társsal Moldvába, a' ki midőn a' viz' áradása miatt hozzánk Bákóra nem jöhetne, a' mi Kutnárban tartózkodó helyettesünket (Vicarius) kérte: ön levele mellett mentené őt előttünk, hogy egyenesen hozzánk nem jöhetett. Ő azonban Kutnárban hagyva holmijét, maga Jászvásárba sietettt: részint hogy a' népet vigasztalná, részint hogy magának a' templom' közelében szállást szerezne, avvagy pedig más házacskát venne. Ő már azelőtt ismeretes lévén P. Gáspárral, ez általam is tudósítatott, hogy ő lenne a' néptől magának kikért és a' mult évben hivatott Jézus-társasági pap. De ezeket még sem véve tekintetbe, megnem foghatom mi lélektől

ritu ductus, miram et miseram excitavit tragoediam, cuius seriem non refricare, sed aeterna oblivione optarem sepelire. Quia vero de tragico illo actu plurima sunt scripta Sacrae Congregationi, apud quam, ut supremum Tribunal, iidem accusatores et testes esse non potuerant, nostri officii esse duxi, de veritate testimonium exhibere, et nec uni nec alteri parti favere, sed rem nobis bene exploratam sincere proponere.

Postquam praenominatus Pater Paulus Beke. cum aliquibus sociis, in Moldaviam missus Kutnarium appulit, relictis ibi sociis, et impedimentis solus Jassium petiit, ut illic prope Templum Catholicum domum aliquam emeret, aut saltem conduceret pro hospitio; priusquam vero id fecisset, prudenter se Principi terrae praesentavit, eique se vocatum a populo ad spiritualia munia exposuit: ac proinde in tutelam Princeps benevolo affectu ipsum recepit. Interea temporis Pater Beke petiit licentiam a Patre Gasparo, ut possit celebrare Sacrum; prima petitio non fuit inanis, admissus ad celebrandum; secundo petiit, negatur illi; die tertia, quarta et quinta repulsam passus. Media erat quadragesima, incidit in Dominicum;

vezéreltetve, csodálatos és igen szomoru történetet okozott, mellyre nem hogy visszaemlékezni, hanem inkább örök feledésbe takarni szeretném. Mivel pedig azon szomoru történetről sokat irtak már a' sz. székhez, mellynél mint a' fő itélő hatalomnál minthogy nem lehetének ugyanazok bizonyságok kik vádlók, a' mi hivatalos kötelességünknek lenni tartjuk, az igazságról bizonyságot tenni és sem egyik sem másik résznek kedvezni, hanem a' dolgot jól vizsgálva lelkiesméretesen elöterjeszteni.

Miután a' fön nevezett P. Beke Pál némelly társaival Kutnárra érkezett, itt hagyván társait 's némelly butorait, személyesen megjelent Jászvásárban: hogy ott a' templom' szomszédjában valami házikót venne, avvagy csak felfogadna, szállásul; előbb mintsem ezt tenné, igen okosan cselekedve a' tartomány' fejedelménél megjelent, előadván hogy ő a' néptől lelki szolgálatra hivatott meg, és ennélfogva a' fejedelem' jótékony hajlandósággal őt pártfogása alá fogadta. Ezen időközben P. Beke engedelmet kért P. Gáspártól, hogy misézhessen; első kérelme nem volt hiába, mert misét mondani megengedtetett neki; második, harmadik, negyedik, ötödik kérelme megvettetett. Böjt-középi vasárnap volt, mikor térdre borulva kért

supplex privatim celebrandi facultatem rogat, negatur illi: ad audiendum Sacrum Pater Beke se confert, finito sacro P. Gasparum ad Altare demissse rogat, ut liceat sibi celebrare, aut saltem aliquot verba pro populi consolatione dicere. Pater Franciscus calicem ex Altari rapuit. Pater Gasparus iisdem sacris vestibus indutus prout celebravit, Patrem Paulum eiicere ex templo voluit. Paulus ad evitandum scandalum exire volens a populo per vim retinetur, et iubetur concionari. Pater Paulus primo, secundo, tertio recusat. Fit clamor, tumultus, minae in Patrem Gasparum, et a verbis ad verbera populus inclinabat; ut ergo populi furorem Pater Paulus sedaret, signo sanctae crucis se munit, pro suprimenda seditione aliquid dicturus.

Vix Sanctissimae Trinitatis Nomen expressit, per medium populum P. Gasparus involat, una cum P. Francisco, ut Patrem Paulum baculis et securi contusum eliminaret; sponte recedit P. Beke, populus invalescit. P. Franciscus securim vibravit, et primarium Civem Catholicum, ipsi Principi notum et charum, in capite percussisset, ni quidam miles in conserta multitudine advertisset, et retrorsum stans de repente manubrium apprehendisset, ac Georgius Kutnarsky Secretarius Principis

engedelmet, csak külön misézésre; a' mi midőn megtagadtatnék, misét hallgatandó mégis megjelent, mellynek végével P. Gáspárt az oltárnál egész alázatossággal kéré, lenne szabad neki áldozni, vagy csak keveset szólani a' népnek vigasztalására. P. Ferencz a' kelyhet az oltárról elragadta. P. Gáspár pedig ugyanazon ruhában levén mellyben áldozott, P. Pált a' Templomból kidobni akará. P. Pál, botránkozás' elkerülése végett a' templomból ki akarván menni, a' néptől vissza tartatott és predikálni kénytszerítetett. P. Pál ezt megtenni háromszor vonakodott. Erre nagy zajongás történik, és P. Gáspárt fenyegetik; a' hangos vitatkozást majd ütlegekkel követte volna a' nép, ha P. Pál a' nép' dühét le nem csillapítá buzgó beszédével.

A' sz. háromság' nevét alig mondá ki, a' népen keresztül rohan P. Ferenczczel P. Gáspár, hogy P. Pált botokkal és fejszékkel kiverje 's kizárja: önkényt hátrált P. Beke, de a' nép még inkább dühöngött. P. Ferencz fejszét villogtatott, és egy előkelő kath. polgárt, kit maga a' fejedelem ismert és szeretett, főbe sujtandott, ha bizonyos vitéz a' sokaságból eszrevévén hátulnyelét meg nem fogta; és ha a' fejedelem' titoknoka Kutnarszky György a' népet nem zabolázta volna, vége leendett

furorem populi coercuisset, actum fuisset de amborum vita. Ad nimios clamores maxima Schismaticorum multitudo accurrit, qui P. Gasparum casula indutum in medio populi vociferantem contendentem, et usque ad raucedinem gesticulando clamantem, iam huc iam illuc se versantem intuentes, aliqui ipsum mente captum, aliqui a demone obsessum putabant. Contentio erat de Templo et de Parochiali Domo. P. Gasparus clamabat Templum non Populi, sed monasterii Conventualium esse; aedem sacram et domum non esse Parochialem, sed Conventum missionariorum. Populus reclamabat. P. Gasparus excommunicationem ingeminabat; quidam intelligentiores e populo nullam excommunicationis apparere causam asserebant, eoquod hospitio excepti monachi pro sede sua ipsum haerum excommunicare ludicre minantur.

mindkettőjök' életének. A' nagy zajra a' nemegyesültek' számtalan sokasága összetódult, kik — látva, hogy P. Gáspár áldozópapi ruhába felöltözve a' nép közepette tombol, dühöng, zajong ide oda hadarászva lármáz egész a' dühösségig — azt gondolták, hogy esze veszett, vagy rosz lelkektől megszállott. Az egész viszálkodás volt a' templomért és paplakért. P. Gáspár kiáltogat, hogy a' templom nem a' népé, hanem a' szerzet' klastromáé; a' ház nem paplak, hanem missionariusoké. A' nép visszakiáltoza. P. Gáspár egyházi átokkal fenyegete: mire némelly értelmesbek a' nép közül azt mondák, hogy erre épen semmi ok nem volna; mivel a' szállásra befogadott szerzetesek nevetségesen fenyegetik átokkal a' ház' urát a' maga házaért.

Ezen pör, mint P. Bandin hosszasan leirja, a' fejedelem elébe került. Ez a' magyar jezsuitákat pártolá, a' paplakba beiktatá, és telket ajándékoza számokra iskolát alapitandó; de az idegen barátok öszszeszövetkeztek a' görög papokkal, 's a' magyar papokat ugy rajzolák le mint jószágaikra vágyókat; azért elvégre is Moldvából távozniok kellett, és a' sokszor emlitett kézirat szerint „Multi e numero Catholicorum ad schismaticos defecerunt ob scandala et defectum concionis.“.

A' bessarabiai magyarokról.

P. Zöld és Bandin után.

A' moldvai magyar telepek' rövid rajzolatját előre bocsátván, nem lehet helytelen a' bessarabiai magyarokat is hiteles kútfők után érinteni; annál inkább, mivel hajdan egy fejedelem és püspökséghez tartoztak. Ezekről P. Zöld „Magyar Könyvház, irá Molnár János" czímü munkában (III. szakasz, 421—28. lap.) imígy ir:

„A' hussiták' második része a' Krimi-Tatárság' határára vette magát, és Csöbörcsök nevű mezővárost építette; azonfölül három falut, mellynek egyike Szent-Péter, a' másika Szent-János, harmadik Sz.-Antal *). Elébb-e vagy utóbb nyerték ezen helységek a' neveiket (t. i. midőn már a' katholika hitre tértek): arról nincsen hagyomány. Hogy pedig mind arra tértek: én, a' ki nálok voltam, bizonyítom. Mert 1767-dik esztendőben hozzájok útaztam Carisi Ferencz nevü bizonyos missionariussal, ki Huss városi administrator volt. Elmentem pedig oda az ó kalendáriom szerinti húsvét után. Ott az újnak (a' Gergely nevünek) egész Moldvában

*) A' Krimi-Tatárságban, vagy (mint értenünk kell) Bessarabiában, a' hussita magyarok' oda költözése előtt is keresztény kún-ivadékoknak kellett létezniök; mert a' milkói püspökség' történetében előforduló Akierman egyházi decanatus, melly a' tatrosi zsinatra összehivó 1519-ben költ körlevélben említetik, 1460. előtti időre mutat. Nem is lehet hinni, hogy a' számüzött magyarok rögtön léptek volna Bessarabia' földére; hanem idővel a' körülményeket jobban kipuhatolván, a' Pruth mellől szálltak által. Példánk ebben a' Huss mellett Jeromos falucska' lakosai, kiknek egy része a' XVI. század' végével telepedett le Bessarabiába.

nincsen kelete. Kocsin hatod napra Csöbörcsökön voltam. Kik, holott 17 esztendeig katholikus papot nem láttak, bennünket ugy fogadtak mint égből szállott angyalokat. Kőbűl vagyon templomjok, melly Boldog-Asszonynak és a' 12 szent apostolnak tiszteletére épitetett. A' mise-mondó ruhák különszínüek, és majd a' pap' bokájaig érnek. Vagyon ott két ezüst kehely, jó a' plebánia-ház is. Egyéb szőlejek' közepén vagyon a' templomnak és a' lelkiatyáknak szőleje. Azt minden esztendőben mívelik, a' bort az említett végre megtartják, mig el nem romlik; ha az történik, kiöntik, és a' hordókat musttal megtöltik: hogy, ha katholikus pap talál érkezni, légyen bor a' misére és egyéb szükségére. A' templomba gyülekeznek minden vasárnap és innepnapon. Ott kezdi-háromszéki bizonyos öreg ember, ki az olvasást és irást egy kevessé érti, előttök imádkozik és az olvasót napjában kétszer velek elmondja. Énekelnek ájtatos egynéhány éneket is. Az olvasót vastag czérna' gombjaiból készítik. A' házasságra való esküdtetés a' biró és esküttek előtt men végbe. Azok az atyafiság' és sógorság' akadékira szemfülesen keresnek. Az egyházi böjtöt, főképen a' 40 napit, valamint a' péntekit és a' szombatit is, keményen megtartják: 's akkor csak kenyérrel és vizzel élnek. A' testi vétkektől és káromkodástól irtóznak. A' haldokló beteghez sokan egybegyülnek, és azt bűneinek igaz szivvel való megbánására ösztönözik; éjjel nappal imádkoznak boldog kimulásaért. A' holtakat a' szegényekre osztott alamizsnával kivánják segíteni: 's érettek imádkozni meg nem szünnek. Hust szerdán nem esznek; de tejest és vajast magokhoz vesznek akkor is. A' földjök igen bő termő, kölest és főképen tisztabuzát vetnek. A' buzalisztből gyönyörü jó kenyeret sütnek; a' kölesből pedig b r a h a nevü tatár italt készítenek: és ez a' közönséges italok. Felibe

tatár, felibe moldvai módra öltözködnek; az asszonyok kenderből 's lenből elég vékony vásznot és gyolcsot állítanak elé. Tömérdek a' szarvas, gyapjas marhájok 's lovok. Mert tiz esztendő alatt alig esik egyszer, hogy téli időben azokat szénához kellessék fogni, akkor is jobbára füvön legeltetnek. Minden esztendőben két ezer török tallérral adóznak a' tatár khánnak avvagy fejedelemnek. A' vallás' dolgában a' tatártól semmi háborgatást sem szenvednek. Egyedül a' tatár khán' első feleségének birtoka alatt vannak. Azért senki sem meri őket bántani.

Más nap hogy oda érkeztünk, elvégezvén imádságinkat, neki fogtunk a' dolognak. Én magyarul keresztyén tanítást tettem tömérdek nagy nép' hallottára, azokról, a' miket az idvességre tudni legszükségesebb. Tovább tartott a' tanítás egy óránál. Azután az öregeket gyóntattuk tizenegy óráig. Ezt a' terhet jobbára nekem kellett viselnem, holott a' magyar nyelvet én tudtam; az öreg P. Ferencz oláhul egynehányat gyóntatott meg. Végezetre tizenegy órakor bemutatánk a' szent áldozatot, 's azokra, kik meggyóntak, felosztánk az oltári szentséget; következék az ebédecske. Délest két órakor ismét a' tanításhoz állottam, 's a' szentségekről közönségesen, nevezet szerint a' keresztségnek szükséges voltáról beszéltem, az egész mezővárosnak és összehítt három falunak hallottára. A' beszédet három órakor végzém. Háromtól fogva öt óráig a' miket ama' két tanításkor mondottam, kérdezve feleletre vevén a' népet, ismét fejökbe vertem. Öt órától fogva hatig a' bábáktól 's az öreg licentiatustól értekezém a' keresztség' feladása' módjáról; 's bizonyosan vettük észre, hogy a' bábák soha sem adták fel a' keresztséget igaz foganatossággal; mert noha vizbe meríték a' kisdedet, semmi szót, melly oda tartozandó, ki nem mondottak; hanem csak a' kereszt' jelét ve-

tették a' kisdedre. Az öreg licentiatustól feladott keresztséget is igen kétségesnek találtuk; mert az elébb mondá ki a' kereszteléshez tartozandó igéket; 's mikor a' szent lelket nevezé, akkor kezdé a' gyermekre tölteni a' vizet. Azért megparancsoltuk az atyáknak és anyáknak, hogy a' kik tizenhét esztendő alatt kereszteltettek meg akár a' bábáktól akár a' licentiatustól, következő nap délest azokat mind hozzák előnkbe; 's a' kereszt-komákra szert tegyenek. Végtére ismét gyóntattunk, 's a' népet éjszakára eleresztettük.

Más nap azután elvégezvén imádságainkat, tanítást tettem a' szent gyónásról; gyóntattunk, tizenegy órakor szent misét mondottunk, 's a' gyónókat megáldoztattuk. Délestt a' keresztségről tettem tanítást. 'S feleletre fogtam a' népet ismét öt óráig. Attól fogva hétig mintegy hatvan kisdedet kereszteltünk meg újonan, az esztergami Ritualis nevü könyv' oktatása szerint, minden bábának és az öreg licentiatusnak jelenlétökben. És igy hét napig egymás után: reggel az öregeket gyóntattuk, az ifjabbakat pedig megkereszteltük. Egymás után való hat nap alatt én magam egyedül hétszáz hatvannyolcz ifjat kereszteltem újolag, 's mintegy ezer négyszázat gyóntattam meg. A' következendő öt nap alatt reggel a' rövid tanítás után szüntelen az öregek' gyóntatásában foglalatoskodtunk. Délest pedig a' tiz esztendősnél öregebbeknek új keresztelésökben, kik között házasok is voltak. 12-dik napon a' mezőváros' számára hat bábát, a' faluk' számára kilenczet, és az öreg licentiatust eléállítánk; 's azokat a' keresztelés' módjára, igéjére 's minden odatartozandóra jól megtanítottuk. Tizenkét nap alatt — a' meddig tudniillik nálok valánk — meggyóntattunk hétezer száz harminczkilencz személyt: újonan kereszteltünk kétezer ötszáz tizenkettőt. Három haldoklót

készítettem az örökkévalóságra, kettejét eltemettem; harmadikát életben hagytam. 13-dik nap elvégezvén az isteni szolgálatot 's az igaz hitben megmaradásra tett ösztönözést, elbúcsuztunk. Sivás, rivás, jajgatás közt két ezernél több férfi és asszony majd egy magyar mérföldnyire kisértek bennünket; 's reménykedtek kérvén a' Krisztus' vérehullására: hogy nekik a' missió' előljárójától papot kérjünk és nyerjünk ki. Azoknak esedezésöket midőn visszajövett Jassiban az említett előljárónak beadnánk, azt felelé: hogy oda senki nem kiván menni; 's hogy senkit nem kényszeríthet: holott mind csak Moldva' számára küldettek! Volt-e azóta nálok katholikus pap, nem tudom. Ezeket Kassáról irá N.N. 1780-ban 3. septemberben újság gyanánt közölvén jó barátjával Zöld Péter úrnak T. P. Blahóhoz adatott levelét. (Halgasd meg én Istenem kérésöket!)." Ezt szórúl szóra azoknak kedveért, kik a' czímzett könyvet nem olvashatták, közlöttem.

P. Bandin, latin kézirata' utolsó lapján, igen röviden csak azt említi: hogy Csöbörcsök mezőváros a' Neszter' partján magyar és oláh elegyes lakosokkal, kik között 200 oláh-, török- és tatárnyelvet értő katholikus van, a' harangozásra (mi más nemzetbelieknek tilos) szabad joggal birók. „De oppido Csöbörcsök. Est oppidum in ripa Fluvii Nester situm, unde tribus Ungaricis milliaribus Album Castrum, seu Nester-Alba distat. Incolas habet Ungaros, et Valachos. Solis Ungaris permissum, ut campana possint uti, Valachis prohibitum; Catholici habent Templum rudi opere ex ligno constructum. Apparamenta antiqua et trita. Hoc oppidum spectat ad Chanum Cemensis Tartariae. Catholici cum parvulis ducenti hoc loco numerantur, Ungaricam, Valachicam, Turcicam et Tartaricam no-

runt linguam. Unde per Tartariam et Turciam quaqua versus libero passu ire et redire possunt, solo hoc titulo, quod sint Csöbörcsienses. Olim pertinebat ad Moldaviae Principem, a quo Tartarus per vim eripuit".

II.

A' bukovinai magyar telepekről.

Miután a' moldvai magyar rokonink' zsenge ismertetését előadtam, 's az Oláhországban létezőkrűl hirlapjaink már rövid említést tettek *): a' bukovinai magyar telepeket is röviden érinteni annál czélirányosbnak véltem, minél inkább jutott eszembe, hogy utasításom nemcsak a' Moldvában hanem másutt azon környéken letelepedett magyar feleinket is tárgyozza. Ezt saját tapasztalásomból nem tehetvén, t. Czernovich székely kapitány, hadikfalvi Fodor Ferencz, jelenleg is Bukovinában tartózkodó szerzetembeli táboripap Vajda Hilarion 's több más hiteles férfiak nekem körülményesen lerajzolák. Öszszeszedtem tehát az adatokat; minden kétség' elhárítása miatt irtam e' tárgyban a' lembergi érsek' t. titoknokának is, kinek hozzám intézett becses válaszán és a' mondottakon alapul a' következő rövid ismertetés.

---

*) Hazai és Külföldi tudósítások, 1836. — Az oláhországi magyarok körülbelül *öt ezeren* lehetnek 's többnyire a' helvécziai vallást tartják. Épen akkor, midőn utazásom' leirásával foglalatoskodnám, látogata meg Lukács Farkas bukaresti seborvos, kitől örömtelve hallám, hogy most akarnak egy czélszerü magyar könyvtárt és olvasó társaságot Bukarestban alapítani. Erről, 's az Oláhországban létező rokoninkról is, körülményesen értesítend: azt igéré a' buzgó hazafi.

1. §.

A' *gallicziai királyság'* Csernovicz nevü 19-ik kerülete *Bukovinának* neveztetik és 178 □ mf. területen 120 ezer lakost számlál. Hajdan Erdélyhez tartozott, idővel Moldvához kapcsoltatott, elvégre a' török 1777-dik évben Austriának engedte. Bukovinában még akkor, midőn tschernauczi és szucsavai kerületek neve alatt Moldvához tartozott, (P. Bandin 1647-diki kézirata szerint) magyarok léteztek. Azonban, mi a' mostani m. telepeket illeti, ezek b. e. Mária Terézia' és II. József' uralkodások alatt a' moldvai gyarmatokból 1777—80. körül költöztek által; 's új székely szökevényekkel is szaporodván *), hét magyar falut képeztek, mellyeket betürendben a' következendő táblán láthatni.

*) Szentmiklósi Lukács nyugalmazott őrnagy beszélé, hogy Gegő Elek székely hadnagy (ki alatt ő káplár volt) illyetén szökevények után küldetett a' haditanácstól Bukovinába.

Sor-szám.	Faluk nevei.	Lélek-szám.	Papok' nevei.	Észrevételek.
1	Andrásfalva.	700 kat. (324 ref.)	Tornay Antal.	Reform. predikátor Biró József. L. alább 2. §. az Eklézsia' történetét.
2	Boldogfalva.	7—800 körül	—	A' lélekszám Fodor Ferencz' adata. Az 1, 3, 5, és 6 sor-számi papok' neveit a' lembergi érsek' titoknoka irá meg. Három helységnek papjait név szerint nem említhettem, mert azok Szucsava és Radaucz plebániákhoz tartozó filiák, 's az itteni segéd papokkal láttatnak el. Nem kell elfeledni, hogy a' lembergi érseki megyében több magyar születésü papok vannak, kik Szucsava, Radaucz sőt Csernovicz városokban is, mellyekben magyarok nagyobb kisebb számmal léteznek, nyelvökön szolgálnak.
3	Hadikfalva.	1607 kat. (39 ref.)	OrossAndrás.	
4	Istenfogadj (Jakobest).	700.	—	
5	Istensegíts (Cziben).	1275 kat. (17 ref.)	Piroch Ignácz.	
6	Józseffalva (Tolova).	800.	Gyurovics Albert.	
7	Magyarfalva.	600.	—	

E' szerint Bukovinában, ha a' többi falukban sőt várasokban lakókat is összeadjuk, körülbelül 7—8000 magyar létezik, kikről megjegyezhetjük:

a) Hogy mikor Bukovinában letelepedtek, két évig minden szolgálattól felszabadíttattak, sőt földmivelő eszközökkel is (a' mellyekből némellyeket, p. lánczokat 's a' t., még jelenleg is mutogatnak) megajándékoztattak; és csak azután kezdettek, egyedüli országlásnak hódolván, értéki arányban adózni. Szántó és kaszáló telkeik fácsákkal elosztvák; 's közönségesen minden gazda kilencz-kilencz fácsát (9 fácsa = 80 rud, 1 rud = 3 öl és 2 arasz) bir és mível. E' szempontból Andrásfalva a' többi faluktól abban távozik el, hogy földjei három osztályuak; 's az első osztálybelitől 24, a' másodikitól 12, a' harmadikitól 8 napot szolgál. — Azonban nem kell elfeledni, hogy ezen magyarok (a' hegyes ugyan, de völgyeiben termékeny földű) Bukovinának nem valamelly elszigetelt részét birják, hanem faluik és határjaik a' már létezett oláh helységek közé estek; innét oláhul is beszélnek. Földjök nem olly termékeny, mint a' moldvai telepeké, 's kivált Szucsava' környékén homokos. Népesedésök olly szapora, hogy ház házra épül. Érték 's birtok szerint van felosztva az adó, mellynek azonban lefizethetésére — a' méhtartás, szekereskedés 's t. effélén kivűl — alkalmat nyujt az is, hogy a' ki otthon tartozása felett szolgál, két ökörtűl 20 p. krajczárral, gyalog 10-zel fizettetik; azaz: a' marháival dolgozónak veres, a' gyalogoknak fekete nyomatu levélkék adatnak, 's a' sz.-mártonnapi conscriptio' alkalmával kifizettetnek, vagy szolgálatjok az adóba számítatik. — Az országutak jó karban fentartására minden gazda évenként 4 napot fordít. Főbb törvényszékeik Czernovicz, Szucsava és Radaucz városokban helyezvék. Katonákat — azon kérésök, hogy a' magyar ezredekben szolgálhassanak, nem sikerűlvén — a' lengyel vadászok közé adnak. *P. Vajda.*

b) Hogy csaknem minden szokásaik, erkölcsi characterök' egy szennyét ide nem értve, székely származatokra mutatnak. A' szenny alatt o r z á s t kell érteni, melly talán a' sok vándorlásból ragadhata rájok, 's mellyet a' gondos iskolai nevelés — igen remélhetni — idővel lemosand, annyival inkább, mivel minden faluknak vannak trivialis iskolái, melylyekből a' magzatoknak ok nélkül történt egy-egy elmaradásaért a' szülők 30 p. krt tartoznak fizetni. Iskolai kézi-könyveket a' két magyar honból használnak. Felsőbb tanulmányaikat a' székely gyimnasiumokban szokták hallgatni. Székely eredetöket: nyelvbeli szóejtésök (mellybe német és oláh szavakat is szőtt be a' mindennapi közlekedés, p. o. kreisuny = kerület) —; ön szövetü öltözetök —; faházaik (mellyek közt a' régiek kürtő nélküliek) —; bor' hiányában sörrel és pálinkával élés —; szabad hus-, pálinka- 's t. e. f. mérés —; Bálint, György, Márton, Kajtár 's a' t. vezeték-neveik —; *guzsalyasság* —; *farsangi hajnalozás* (honnét az arany vagy ezüst sujtásos kordovány csizma el nem maradhat) —; bucsuk alkalmávali *lövöldözés* (mert fegyvert kedvelők) —; 'stb. szokásaik — eléggé igazolják. Említést érdemel az is, hogy vizkereszti koledakor a' leányok papjaiknak fehérített czérnát ajándékoznak (talán a' *jó fonó* nevezet' megérdemléseért); és hogy minden helységben a' szolgáknak felügyelő szolga-birájok van (közönségesen a' legidősb), ki a' gazdák és szolgák közt támadható pert barátságosan elintézi.

2. §.

A' bukovinai magyar reformata eklézsia.

(*Erdélyi Predikátori Tár. VI. F.* 159—62. l.).

„A' mult század' utolja felé folytatott török háboruban szolgált egy akaratja ellen katonává lett debreczeni diák Ajtai Sámuel, ki ezen kedve elleni állapotot oda hagyván, Moldvában egy töröknek szolgálatjában várta be a' háboru' végződését. Ekkor visszajött Bukovinába, 's ott Csernoviczon és a' Pruth vizén túl egy a' moldvai határszélhez közel fekvő *Rarancs* nevű helységben nehány magyar reformátusokra talált, kik őtet levitájoknak választották.

A' magyar faluk' építetése' és a' magyaroknak Moldvából Bukovinába feljövetele' alkalmatosságával (mintegy 1780-ban és azutáni nehány esztendőkben) a' magyar falukba, különösen Andrásfalvára, gyülekeztek a' reformatusok: a' hová Ajtai Sámuel is eljött velek, és papi hivatalt is folytatott közöttök; 's vannak még ma is némellyek életben, kiket ő esketett meg. Tanulótársa volt Ajtai Sámuel a' közelebbről elhunyt Szabó László úrnak, ki Csernoviczban a' criminale forum' elölülője volt, hajlott korában pedig Petrozban élt nyugodalomban, 's utolsó esztendeiben ezen andrásfalvi eklézsia' insp. kurátorságát az erdélyi méltóságos consistorium' megbizásából buzgón folytatta.

Andrásfalva, Hadikfalva és Istensegíts három helységekbeli, már 52-re szaporodott református gazdák két követeik által 1797-ben papot kértek magoknak, n. főtiszt. püspök Abacs János úrtól: 's erre a' bukovinai kerületi tisztségtől szabadságot is nyertek; de csak 1801-ben ment be ezen hivatalra

t. Miskolczi István uram. Ugyanezen évben néhai B. Naláczi József úr a' papi fizetés' pótlására 400 forintokból álló fundátiót teszen, az erd. m. fő consistorium pedig egy rendelést, melyben a' bukovinai eklézsiát a' Kézdi-kerülethez csatolja, azon ajánlással egyszersmind, hogy mig magános joltévők által annyira 'szaporodhatnék, az akkor 150 forintra ment pénzbeli papi fizetést 200 forintokra fogja esztendőnként kipótolni.

Megajándékozá az új gyülekezetet néhai nagy-méltóságu Zabolai gróf Mikes Anna, B. Dániel István úr' kegyes özvegye, Úr' asztalához való két rendbeli drága készületekkel, mellyeket ugyancsak fő tiszt. püspők Abacs János úr tulajdon kezeivel jegyzett fel az eklézsia számára készített jegyzőkönyvbe.

Templomot kezdettek építeni 1825-ben, de a' melly mindeddig be nem végeztetett. Akkori papja t. Miskolczi István uram 1827-ben visszajött Erdélybe, 's most Karában folytatja sz. hivatalát. Helyébe a' most is buzgón munkás lelkipásztora t. Biró Mózes úr vállalkozott, ki a' papi sz. hivatalra 1832-ben Déésen tartatott sz. synoduson szenteltetett fel.

Mostani állapotja ezen eklézsiának röviden ennyiben áll:

1) Az eklézsiai igazgatásra nézve van a' bécsi cs. k. év. ref. consistoriumnak alája rendelve, melly rendeléseit a' gallicziai és bukovinai protestans eklézsiákra nézve küldi a' lembergi aug. conf. superintendenshez (Adolph Theodor Haase), ez a' gallicziai három (u. m. nyugoti, közép, és napkeleti) senioratushoz: melly utolsóhoz tartoznak a' bukovinai két aug. és egy helv. conf. eklézsiák is.

2) Templom, papi ház és iskola még nincs készen.

3) Tartoznak hozzá: két filialis eklézsia (Hadikfalva és Istensegíts) 's néhány szét lakó ref. háznépek.

4) Lelkek' száma Andrásfalván 324, Hadikfalván 34, Istensegítsben 17, Radauczon (kik a' papi functiókat Andrásfalván vitetik végbe) 57; és igy mindössze 432.

5) Papi fizetés, a' hallgatók' szegénysége miatt nem mégyen többre mint (legfölebb 's mindent bele számlálva) 166 forintra c. p.

6) Iskola' fentartására van a' Szabó' alapítványának kamatja 50 forint c. p.; 8 holdból álló iskolajószág, és 10—12 korecz (egy köböl) gabona.

7) Vallásbeli szabadságuk egyenlő a' keresztyén vallás' más követőinek szabadságával, mellyet *Ferdinand* császár ő felsége, mult évi május' 23-kán költ határozatánál fogva is illy kegyelmes kifejezéssel erősített meg: „A' protestánsok és általában a' keresztyén vallásnak minden hivői egyenlő jusokkal birnak.“

3. §.

E' tárgyban költ levelek.

A' lembergi érsek' t. titoknokához.

Nagy tiszteletü titoknok úr!

A' moldvai magyar telepekrőli értekezésemet, melly a' mult esztendei útazásom' szüleménye, édes hazám elébe akarván terjeszteni, czélirányosnak véltem, hogy a' bukovinai magyarokat is, u. m. kitűzött tárgyamhoz tartozandókat, ez uttal megismertessem. Körülményeim köztök személyesen megjelenni nem engedvén, Erdélyben és Moldvában, sőt bukovinai magyaroktól is, adatokat gyüjtöttem össze. Azonban, netalán valóság helyett mondákat közöljek: tanácsosbnak látám közelebbi kutfőkhöz, 's — miután Gallicziában ismerősim nincsenek — nevezetesen a' n. t. titoknok úrhoz azon merész, de tisztelt hivatala ébresztette bizodalmas kérésemmel folyamodni:

hogy engem a' bukovinai magyarok' jelen helyezetéről, előkelőleg statisticai szempontból, tudosítani méltoztatnék. Melly kegyességét 'stb.

P. Gegő m. k.

Válasz

Tisztelendő Atya!

Folyó hónap' 5-dikén költ becses levelére, mellyben a' mi bukovinai nemes magyarjainkról értesítetni kíván, örömest segéd kezeket nyujtva, ezennel azt irhatom: hogy Bukovinában, mennyire a' mult évi ugyanazon helységekben tartott érseki látogatásból tudom, magyar ajaku 's egyházakkal ellátott *négy* falu van, ugymint: *Istensegíts*, melly Szucsava, szabad-, és Radaucz mezővárosok között fekszik, 1275 lélekkel: kiknek papja Piroch Ignácz, Árva vármegyéből származott. Ezen plebániához még 11 falu tartozik ugyan; de nem tudom, valljon némellyikét magyarok lakják-e? *Hadikfalva* közel Radauczhoz 1607 kat., 39 ref., 7 zsidó lakossal. Helybeli pap Oross András, csak eredetre és, névre, nem pedig tettre is magyar. *Andrásfalva* Radaucz' fiókja, mostani helybeli papja Tornay Antal. Végre *Józseffalva* a' szucsavai parochiához tartozó káplánság, mellyben jelenleg szepesi fi Gurovics Albert lelkészkedik. Ezen helységeknek mindegyike trivialis iskolával dicsekszik; de — mivel a' bárdolatlan moldván nyelvü faluk közt szétszórvák, mert elkülönzött földrészt nem birnak — papjaik' minden ipara mellett is, a' mivelt népek' számába nem jöhetnek.

'S ime' én, részint tulajdon tapasztalásomból részint az érd. megye' névkönyvéből, csak ezekről értesíthetém, 's jelenleg az érseki lakhelyen *Obroson* lakván, és így távul a' kutfőktűl, mellyekből dicséretes kivánságát kielégíthetném; annálinkább, mivel érsekemmel, a' zolkiewi kerület' látogatására, kell indulnom: bővebb tudó-

sitással nem szolgálhatok. Hanem tanácslom, tessék Tisztelendőségednek az istensegítsi plebánus' környülményesebb értesítését — kinek én már e' tárgyban irtam — elvárni; vagy Zboray Imrét, Wisznica mezőváros' káplánját, ez ügyben levele által fölkeresni. Ahhoz *Szucsava*, ehhez *Kuty* az utolsó posta. Egyébiránt 'stb.

Obrosynii május' 24-kén 1837.

Dr. Dziubasik Ker. János, m. k.
érseki titoknok.

TÖREDÉKEK

A' MOLDVAI KAT. ANYASZENTEGYHÁZNAK KÉT SZÁZAD ELŐTTI ÁLLAPOTJÁRÓL ÉS A' MOLDVÁNOK' NÉMELLY SZOKÁSAIRÓL,

SCOPIAI P. BANDIN MARK'

sz. Ferencz szerzetebeli bosnyák provincia' tagja, Mysia- és Bolgárországban martianopoli érsek, dorostori, Scythiában thomisvári és moldvai püspökihelyettes

útazása 's 1648-dik évi latin kézirata

után.

ELŐSZÓ.

A' moldvai kat. anyaszentegyháznak két század előtti állapotját és a' moldvánok' némelly szokásait t. cz. P. Bandin Márk martianopoli érsek 's moldvai püspöki helyettes, 1646-ik évben történt főpásztori látogatása után, X. Incze pápához 1648-dikban Bákóbúl küldé meg. Őt — mint irományából kitetszik — VIII. Orbán p. nevezé ki érseknek. Bolgárország *Chiprovácz* nevü városából Bosnia' *Olovam* (plumbum) mezővárosába sietett főtiszt. Deodat Péter sardici érsek által felkenetendő: mi azonban háborus idők miatt a' *csesevi* kolostorban történt meg. Innét ismét Chiprovácz, aztán a' dúló mirigy miatt *Scelesna* és elvégre *Clisura* lön menedékhelye. Itteni rövid mulatása után Parkevich Péter bolgár pap' társaságában, utját *Tergovistnak* vévén, tiz tallér költséggel Moldvába indult 's Jászvásárba szerencsésen megérkezett: hol azonban öröme sirásra változott; mert nem elég, hogy elpusztult lakra talált, hanem ebből is az alattomos irigység, további rendelésig, ökrös szekéren a' bákói kolostorba tolta. Ennek magányában időze mind-addig, mig a' pápa és Zamoysky Ker. János (mind a' két Oláhország' püspöke) értesíték *Vazult*, az akkori moldvai fejedelmet. Az első 1635-dik május' 10-kén Rómában költ levelében ajánlá a' vajda' hat-

hatós pártfogásába. A' másik ugyanazon év' junius' 1-jén Grodeciából bocsátá ki körlevelét, mellyben mint püspöki-helyettesét megyéje' papjainak és hiveinek bemutatá. Ezen levelekre a' kétségek eloszolva, P. Bandin, mint megismert püspöki helyettes, 1746-dik augustus' 12-kén Jászvásárban latin és *magyar* nyelven költ levelében (melly a' néppel közöltetett) kihirdeté a' még azon évben történendő püspöki-látogatást, mellyet szerencsésen elvégzett 's — mint említém — följegyzett.

E' Töredékek' közlője mult esztendőben a' moldvai magyar telepeket beútazta 's jelen állapotjokat környülményesen megismertette. Moldvából visszatértekor P. Bandin' latin kéziratát (mellyre Tatroson P. Sándor magy. minorita figyelmezteté) a' sz. Ferencz szerzetebeli t. atyák' gyöngyösi könyvtárából nagytiszt. *Magócsi István* főelőljárótúl ideigleni használatra kinyervén, érdekesb és amaz első munkájával öszefüggésben lévő részeit a' t. cz. közönség elébe terjeszteni annál szükségesbnek látta, minél kevesebb iratok jelentek meg a' honunkból ugyan elszakadt, de a' religió' és nemzetiség' sz. köteleivel ma is minden igaz k. magyarhoz kapcsolt rokoninkról. — *Töredékek*-nek azért czímzé, mert csak a' magyar anyaszentegyházat érdeklő adatokat szemelte ki. *Magyar*-ra azért *fordítá*, hogy a' latinul nem értők is olvashassák.

Szombathelyen, septemberben. 1837.

P. Gegő Elek Nicephor.

A' moldvai kath. anyaszentegyház' két század előtti állapotjáról.

Ezerhatszáz negyvenhatodik eszt. october' 19. napján, nagy bajjal és a' költség' hiánya 's vizáradások miatt még nagyobb úti akadályokkal küzdve, Bákóbúl Jászvásárba siettünk, hogy innét Isten' vezérlése mellett Hussba érkezvén a' látogatást elkezdenők. Magunkhoz hivók tehát tiszt. Simon minorita missionarius atyát, ez időn Baja' plebánusát: hogy kocsijával megjelenvén, hacsak Jászvásárig is, miután egy lovunknál több nem vala, bennünket elvinni sziveskednék. Megjelent ő, kinek és Zlatom János urnak (ki, Oláhországból Jassiba szándékozván, Bákóban hozzánk szállott) társaságában, 15 tallér utiköltséggel megindultunk. Utazásom' első napján a' P. Simon' lovai úgy ellankadtak, hogy a' hat mérföldre távolitott Románba késő éjjel érénk be; és innét visszatérni kénytelenítetténk, ha az említett Zlatom úr rajtunk nem könyörül. Illy körülményben P. Simon haza sietett, hol szegénységünket híveinek elbeszélvén, buzgón ajánlott. Ezek félhordó bort ajándékozának, mellyet a' tisztelt atya eladott, az árát (15 tallért) hiven kezünkhöz szolgáltatván. Mi azonban october' 23-dikán Jászvásárba érkeztünk: hol P. Beke Pál jezsuitát — kit magunk mellé püspöki látogatásunk' idejére magyar tolmácsnak és predikátornak megkértünk vala—nem találván, nyolcz napig várakoztunk; 's ohajtott megérkezése után, mindszent-napján a' tiz magyar mérföld messzeségre fekvő Huss felé indultunk.

Huss.

Három dombon emelkedő mezőváros, regényes és termékeny környékkel. Nevezetét a' Magyarországból számüzetett sopronyi és pozsonyi magyar hussitáktól 1460. körül nyerte. Ezek még most is magyar nyelven éneklik a' misét és lytaniát: mit mi, a' hivek' megegyezésével, úgy mérséklettünk, hogy a' mise és hozzátartozandók latin —, a' mise előtti és utáni énekek pedig magyar nyelven mondassanak. A' katholikusok' egyháza szép helyen épült, de olly alaktalan, hogy külsejét tekintvén paraszt kunyhónak véltük. Anyaga: fa, sár és szalma. Pappja: Rapczon Mihály székely-magyar. A' lakosok magyarok és oláhok, de sokkal számosbak a' magyarok és mindenben elsők. Különös tisztelkedő szokásuk borral megtöltött 8—10 messzelyes kobakokat ajándékozni. Illyenekkel tiszteléknek meg minket is. A' katholikusok' száma 682, kikhez P. Beke mindennap magyar egyházi beszédeket tartott. Bérmáltunk 124-et; sokkal többet, ha a' fejedelmi szolgálat némellyeket nem foglalatoskodtata. Itt ezelőtt még csak nevét sem hallották ezen szentségnek.

A' Pruth' partján két év előtt egy major (szállás), 's benne tizenkét kath. magyar ház létezett, de a' huzás-vonás miatt elszéledtek; némellyek Tatárországnak Csöbörcsök nevü városába, mások a' szomszéd Hussba vonultak.

Vaslu.

Husstól 4 magy. mföldnyi távulságra eső mv. Hajdan több mint 300 családból álló magyarok lakták, szentegyházzal, pappal és tanítóval ellátvák, ma a' boldogabb multra romok emlékeztetnek. A' templom elpusztult; a' temetkező helyre tehénólak építettek; a' kat. nép dögmirigy' áldozatja, tatárok'

rabszolgája, vagy részint nem egyesült-görög hitü lett. Hat év előtt még 30, ma 4 kath. házot 16 lélekkel. számlál. Ambár Jászvásártól nincs igen messze, soha missionariusok meg nem látogatták. — November' 8-kán

Barlad

mezővárost köszöntők. Lakosai: oláhok, örmények és magyarok. Katholikusok 30 házban 150-en vannak. A' kisded fatemplomban papjok' hiányát csekély-fizetéses iskolatanító pótolja, ki az ünnepeket 's böjti napokat kihirdeti, és az összegyülekezett hiveknek magyarul énekel 's magyar postillákot olvas. Ezeket is sem missionariusok sem püspök, nemzedék óta, fel nem keresték.

Barladhoz közel, hasonnevü folyam' partján, mutogatnak egy vár-düledéket. hol a' tatárok, midőn sz. László magy. király a' scythákon (?) 1236. körül diadalmaskodott, magokat befészkelték. — Innét két napi és egy éjjeli utazás után

Galacz-ra

jöttünk. Ez a' Duna' partján fekvő mváros, hires kikötőivel. A' magyarok, jóllehet csak *hetvenen* valának, igen kértek: hogy nekik magyar papot adnánk, igérvén az illendő eltartást és a' paplak' felépítését.

Takucz

mezőváros; Galacztól nyugatra 12 magy. mf. távulságban kies helyen fekszik. Hajdan 200 magyar ház szentegyházzal, pappal, tanítóval ellátva, jelenleg egy katholikus sincs benne.

Bogdana

faluba november' 16-kán érkeztünk. Régente csak magyarok lakták, most 6 kath. házban 18 lelket számlál. Vallásokat megváltoztatták; mert nálok is a' missionáriusok gyéren mutatkoztak.

Stánfalva

számszerint 150 magyar lakossal, és Hilp helység felé sz. Kozmás' és Demény' tiszteletére épült kápolnájával: hová, u. m. búcsus helyre, Moldvából és Erdélyből a' pünkösdi ünnepek' alkalmával több ezeren összegyülekeznek.

Mánfalva 9, *Godzafalva* 14, *Völcsör* 12, *Ujfalu* 10

magy. házzal egy plebániát képeznek. — Az említett falukból kiindulván, november' 19-én

Tatros

mezővárosba jöttünk. Ezt hajdan magyarok lakták, ma csak 30 házban léteznek. A' kat. templomot sz. Miklós' czíme alatt Margit magyar herczegné kétszázad előtt kőbűl építette. A' nagy oltáron lévő szüz Mária' képe a' jezsuiták' homonnai collegiumából Rákóczi erdélyi fejedelem' zendülésekor hozatott ide. Régi idők óta nem lévén a' tatrosi környéknek állandó papja, vigasztalásukra egy missionariust akaránk adni; de ők ellenszegülének: hogy nekik ne kóbor barátot adjunk, hanem magyar papot, ki őket és övéiket nyelvökön taníthassa; honnét *Jánost*, nem nagy tudományu de példás életü erdélyi magyart, papjoknak felszenteltük. A' legidősb lakosok sem emlékeznek, hogy Tatroson püspöki látogatás történt volna, pedig Bákótúl alig esik egy nap messzeségre.

Mi előbocsátván a' k. oktatást, körülbelül 140-et bérmáltunk, ezek közt mellék-falubelieket is *).

Az említett városok és faluk után, püspöki látogatásunk' tárgyai a' következendők valának: *Lukácsfalva*; régenten 100 magy. familiát, ma alig 80 lelket számláló. *Alfalu*; hajdan nevezetes nagy telep, most elhagyatott szállás. *Szaloncza*; egészen magy. falu, mellyben 105 személyt bérmáltunk. A' Krisztusnak ezen szőlőjét is soha püspök és missionariusok nem mivelék; csak diákja van, ki ünnepeket és böjtöket hirdet, 's magyar énekeket zeng el a hiveknek. Még egyszer tehát misézvén és predikálván szegényeknek, Bákó felé indultunk. Ezen vonalban:

Forrófalva

csupa magyar lakosokkal; noha Bákótúl egy magyar mföldnyire fekszik, emlékezet óta püspököktől meg nem látogattatott. Mi 400 lakosai közül 118 férjfit, 106 nőneműt bérmáltunk.

Paskan;

hajdani lakosai mind magyarok voltak, ma 30 lélek 6 házban létezik.

Bogdánfalva 55 —

Hidegkut 58 —

magy. lakossal, kik a' bákói szentegyházot gyakorolják.

---

*) Tatrosrúl, hol utasításom' pontjai szerint a' mult évben meg kellett jelennem, többet olvashatni a' moldvai magyar telepek' jelen állapotját tárgyazó munkámban.

Terebes

a' bákói püspökséghez tartozó falu, 155 lakossal. Sokszor elsajátítatott, és ismét a' püspökök' gyakor változása miatt visszaadatott. Az egyházi telekből András dalmát barát egy paripáért nagy részt eladott.

Bákó

városába november' 29-kén mentünk be, a' moldvai katholikusok' székes egyházát is meglátogatandók. Ezen város az előidőkben, kivált magyar Margit István-vajdáné' korában, inkább virágzott 's fejedelmi lakkal birt: mellyet azonban az idő rommá tett. A' püspöki lak a' város' éjszaki részén fekszik és *monostor*nak neveztetik. Minthogy a' bákói püspökségről az iróknál eddiglen keveset olvastam, 's Gonzaga és Pázmán bibornok' munkáiból csak arra emlékezem: hogy a' *bákói* monostor és *tergovisti* (Havasalföldön az argi v. argyasi püspöki megyében) az erdélyi vajda' leánya által sz. Ferencz' szerzetes fiainak számára alapíttattak; de ezeknek is a' hajdankorbeli viszontagságát, levéltár' és jegyzetek' hiányában, ki nem fürkészhetém; tehát, hogy mégis valami bizonyost, legalább egy életszak óta, kitanulhatnék, 80—100 esztendős katholikusokat idéztem elé, kik hitökkel a' következendőket vallák:

„Hetven év előtt, midőn gyenge koruak volnánk, emlékezünk, hogy azon teleken, hol most a' püspök tartózkodik, monostor létezett 's abban barátok laktak." A' többi közt a' legidősb három valló még azt is állítá: hogy a' monostorban, melly szebb és terjedelmesb épület volt a' püspök' mostani lakjánál, 12 magyar barát lakott 's utolsó guardiánjok *Ferencz* barát nevezetü volt.

Minő öltönyt hordoztak? „Fa talpat lábok alatt.“

Hova lettek azok a' barátok? „Némellyek meghaltak, mások a' villongó időkben elfutottak. P. Ferencz, fogadásához és a' helyhez erősen ragaszkodó, itt végezte el az Úrban életét.“

Kik voltak az elhunyt barátok' utódjai? „Lelkivezér nélkül maradtunk.“

Ki volt tehát püspök Moldvában, hogy lelkiatyát nem adott nektek? „Püspököt e' tartományban régen nem láttak, mert helyettes viselte a' hivatalát, ki a' magyar barátok közül választatván e' monostorban lakott, 's innét igazgatta a' lelki ügyeket. A' barátok kimulván, Bákónak nem volt lelkikormányozója, mignem Rómából Quirinus nevü küldetett. Ezt aranyozott pásztori pálczájáról, melly az emberek előtt szokatlan volt, *Aranyos*nak nevezték. Az ő eljövetele és P. Ferencz' halála közt körülbelül 20 év elhaladhatott.“ — Ezeket szórúl szóra. Most P. Bandin, Quirintól kezdve egész koráig' a' bákói püspökök' v. helyetteseik' névsorát terjeszti elő, tetteiket birálgatván. Majd a' magyar diákok' visszaélését érinti, kik oda vetemedtek: hogy gyóntatnak, esketnek, avatnak 's a' t. Környülményesen leirá a' bákói magyar pappal történt pörlekedését, nem titkolhatván el még azon levelet is, mellyben Vazul vajda a' magyarok' ügyét védi, 's őt mint püspököt fenyíti. *). Szóval P. Bandin mindent elkövetett, mi a' bákói püspökség' egyházi javára és diszére tőle kitelt. Legalább jóakaratjának (hisz' a' nagyobb résznek örökségűl csak ez juta!) eme' sorok csalhatatlan tanúi: „Quid vero de metropolitano Catholicorum templo et in Moldavia Catholi-

*) Ezen levél latin és magyar nyelven közöltetik a' már czímzett utazásomban.

corum Antistitum residentia dicendum sit, ignoro. Flebile hoc intuentibus spectaculum, et profecto consideratione dignissimum: cum maximum etiam apud efferas nationes pariat scandalum, et admirationem non modicam. Luget ista Ecclesia, et non est, qui consoletur eam; inclinato capite, fatiscente latere collacrymatur: mihi lacrymas colligo lacrymis, et solamen ferre non valeo. Roma huius Orphanae mater est, matris charitas est filiae provisio.“ Igy irt a' többi közt, mert igy érzett, a' moldvai kat. anyaszentegyház' derék lelkiőre; 's miután Bákóban 310 személyt megbérmált, további tárgyához sietett. Olvassuk ismét saját szavait:

Karácsonkő

oláhul *Piatra*, mv. Hajdan egészen magyar lakosokat, ma 3 magy. házat 16 lélekkel számlál, kik közül csak az öreg János tud anyanyelven beszélni. A' kat. egyház romjában fekszik, a' papi és tanítói lak' teleke elfoglaltatott. Mindenek felett dicséretre méltó az említett hiveknek azon buzgósága, mellynél fogva jelesb ünnepek' alkalmával 48 órányi távulságra is misére és predikáczióra megjelennek. — Mi, balra hagyván az éjszakra eső hires remete-barlangokat *), tovább siettünk.

*) „Hic ascendenti — P. Bandin' szavai — versus septemtrionem occurrit celebre monasterium Basilianorum, illic sublimem transcendenti montem Eremitarum tuguria et speluncae in latebris vallium et montium cavernis quaesitae occurrunt, qui si a transeuntibus requirantur, obsoniis et favo mellis hospites tractant. Eremicolae illi a monasteriis in tanta locorum distantia latent, ut solemniori festivitate ad audiendam liturgiam et sacram communionem percipiendam commode possint venire. Carnibus nunquam vescuntur, nec pisces quovis die, sed certo tantum tempore comedunt; imo nonnulli etiam ab esu piscium absti-

Román

város, melly Bákótúl keletre 5 magy. mf. távulságra esik, a' Római-birodalomból Dáciába átszállí-

---

nent, raro panem gustant; et aliqui inveniuntur, qui etiam panis esum sibi interdicunt, tota quasi vita pro delitiis habent, si ex millii contusi furfuracea farina tortam subcinericeam sine salis condimento in magnis festivitatibus comedant; herbis potius sylvestribus, fructibus et favo mellis vescuntur, et idgenus eduliis, quae poenitentiae causa pro peccatis suis, suorumque parentum, sponte suscipiunt.

Indusium, nec ullum indumentum ex lino admittunt; ipsimet sibi, ex lana aut pilis animalium a monasterio acceptis, vestimenta conficiunt; die et nocte in contemplatione rerum coelestium, vitae Christi, sanctorum perdurant. In tuguriis non est praeter mensulam; in cavernis et speluncis nec mensulae locus, sola imago Christi, aut Deiparae, aut sancti alicuius in iis visitur. Humi, aut super durum asserem, aut super lapides cubant, pro pulvillo lapis inservit; praeter viatores aut peregrinos, aliorum hominum non solum conversationem, sed etiam conspectum fugiunt, pauci et moderati in loquendo. Rumusculis aures aliorum demulcientibus non delectantur, et quid in mundo geratur, minime expiscantur. Multi ex iis centesimum superant annum, sani et vegeti, barba prolixa, crinibus humeros tegentibus, pilosa facie et manibus, aspero vestitu, nigri aut cinericei coloris; dum se peregrinorum conspectui offerunt, mirum in modum ad pietatis ardorem movent. Et ne ulla temporis pars otiosa transeat, honestis occupantur negotiis. Plerique circa apes in aestate occupati, alii hortos colunt, serunt; alii rosaria ex pilis texunt, alii ex viminibus corbes; ut verbo dicam: unusquisque sua manualia habet exercitia, tam hyemali quam aestivo tempore.

Nihil isti de controversia orientalis et occidentalis Ecclesiarum norunt, cum sint rudes, nec indagandae verae Ecclesiae studiis addicti; sed aliqui Sanctos imitandi affectu, nonnulli pro satisfactione suorum peccatorum, alii calamitatibus mundanis exterriti hanc asperam vivendi rationem sibi elegerunt."

tott gyarmattól vette nevezetét, 's a' természetnek mindennemü javaival bővelkedő földön fekszik. Ezelőtt két temploma volt az itteni katholikusoknak: egyik magyar, másik német; ma az elfoglalt teleken romjait mutogatják. Ahhoz Lukács hegyen 2, ehhez 6 szőlő tartozott: mellyek részint eladattak, részint miveletlen hevernek; mert a' 800 kat. lakos 36 személyre leolvadott, kik közül bérmálkoztak huszonketten. —

Tamásfalva

Rómántól 1 magy. mf., 70 kat. lélekkel.

Dsidafalva

(Quasi diceret, turcici iaculi meta) oláhul *Dsudai*, 163 magy. lakossal.

Domafalva

oláhul *Reketen*, 389 lakossal.

Lakosfalva

(Nomen accipit, quasi pigre euntis pagus), 40 lakossal.

Steczkőfalva

(Nomen hoc sonat: state cum pago; ex valachico cum ungarico compositum), 160 magy. lélekkel.

Szabófalvá-hoz

tartoznak. Ez magyar helység szentegyházzal, papi lakkal és, mikor lehet, pappal. Jelenleg csak énekese van, kit a' nép többre becsült mint minket. *). — Innét

---

*) Ezen 6 magyar telepek két század alatt igen gyarapodtak.

Nemcz

(magyarul *Németváros*)

felé ügettünk 's december' 15-kén beértünk. Mondják, hogy hajdan csak szászok lakták *) 's öt templommal ékesítették; mostanában egyet találtunk, mellyet kő alapra Sophia nevü szász asszonyság 1629-dikben építetett, 's körülbelül 100 kat. l. gyakorol. Ezen tájék hegyes lévén, a' bányászatra alkalmas lehetne; de a' török miatt senki nem miveli.

Gyula

hasonnevü vezértől alapított város volt akkor, midőn 744-ben (?) a' magyarok Scythiából Pannoniába másodikszor kijöttek és Sarmatiának ezen részében ideiglen letelepedtek. Németvárosból éjszaknak irányozva Baja és Nemcz között kies és termékeny helyen feküdt templomának, melly 3 oltárral ékeskedett, alaphelyét megszemléltük, köveit 1645-dikben egy hatalmas görög báró palotája' építésére használta. Ma sárga kalászok lengenek ott, hol egykor pompás épületek emelkedtek. Ez a' vezér halhatatlan név után vágyott, mert Pannoniában is a' Tisza mellé maga nevéről Gyula várt épitete, mellyet már törökök birnak a' Magyarok ellen.

Baja

Németvárostól 4 mföldre távolított szász város. Az előidőkben 6000, most 256 kat. lakost számlál. Az 50 lépésnyi hosszu és 25 l. széles bolthajtással, 5 oltárral, négyszegü erős toronynyal ellátott *Nagy-Asszony'* egyháza, mellyhez Moldvában hasonlítható nem találkozik, a' maga épségében van. Ezen templomnak közepén van a' keresztelőkut, melly

*) Soprony és Posony vármegyei német hussiták is.

alatt nyugszik a' moldvai egyházoknak elfeledhetetlen alapítója Margit herczegné. A' nagy oltár' jobbján emez emlékirás olvasható: „Anno 1410. hoc templum in honorem B. M. V. dedicatum ab Illustrissimo Principe Alexandro Voyda, aedificatum est una cum Monasterio Moldaviensi. Cuius piae memoriae Coniux Margaretha sub fonte Baptismatis sepulta est. Requiscat in vitae aeternae resurrectionem. Amen." Papjainak névsorában (mellyben lengyel, dalmát, bolgár, sehonnai kóbor kicsapongó térítők, sőt Péter vajda alatt nőszült gyógyszeráros is, fordulnak elő) leginkább tündöklék az erényes életeért szeretve tisztelt magyarhoni P. Kecskeméti Ambrus, kinek halála után a' hivek sirkövet emeltek ezen felirással:

„1618. Ambrosius Kecskeméti magnus Pater atque sacerdos divi Francisci Religiosus, erat mansvetus, pius, mitis, prudens, fuit ipsi ingenita bonitas, quoad vixit."

Szucsava

második városa a' fejedelemségnek, szász, magyar, olasz polgárokkal, és egy 1638-dikban megujított templommal, mellynek nagy oltára' balján a' következő felirást olvashatni:

„Deo ter Optimo Maximo et Deiparae
Virginis Mariae in laudem hoc Altare
Fieri fecit Illustrissimus Princeps
Jeremias Mogilla in suam totiusque
Prolis memoriam."

Nem levén lelkiőre ezen plebániának, a' nyáj' nagyobb része görög akolba tért. *).

*) Szucsava' jelen állapotját bővebben lerajzolva lásd utazásom' II-dik Toldalékában, hol a' bukovinai magyar telepeket ismertetem.

Seredvásár

a' hasonnevü folyam' partján. Hajdan jeles kolostora *), csudákról és bucsujárásról hires temploma volt, ma csak puszta helyét mutogatják. Az üldözött kat. nép részint görög vallásra ment által, részint Kutnárra és Bajára bujdosott. Az említett kat. kolostor' könyvtárát a' *raduczi* görög-püspöki monostor, és Moldva' fő cancellárja, egymás között elosztották. E' történt az egyházi javakkal is.

Herló

mv. régenten magyar polgárokkal, kik 500 házat laktak; jelenleg csak 19 kat. lelket számlál; mert (noha Kutnártól 1 magy. mf.) a' 80 esztendős emberek sem emlékeznek, hogy püspök látogatta volna meg őket. Innét a' 40 lépés hosszu és 16 lépés széles templom, födél nélkül, pusztuló félben van. Izmos falai még állnak, 3 oltára düledezett, sekrestyéje sértetlen, valamint a' pap' és tanító' háza is. A' templom' ékszerei közt a' nagyobb ezüst kereszten: sz. István, Imre, László és Katalin ereklyéi följegyezvék. A' város' házai körül még ma is azok a' szembetünőbbek, mellyeket 12 év előtt magyarok birtak, de kiknek elhunytok után maradékaik oláhokká fajultak.

Kutnár

mv. Nevéről a' vélemények különbözők **). Fekvése kellemetlen. Lakosai: szászok, magyarok és

---

*) A' *kolostor* nevezet alatt *püspökséget* kell értenünk; mert történetiróink bizonyítják, hogy a' milkó-argyasi v. argi kat. püspökség *Sered* v. *Sereth* városába tétetett által, innét pedig idővel *Bákó*ba.

**) *Bandin* eme' regét jegyzé fel: „Mondják, hogy nevét a' moldvai szőlőtők' ültetőjétől vette volna. Midőn t. i. hajdan ezen tartomány a' magyarok' királyának adófizetője vala, történt, hogy a' vajda Budára a'

oláhok. Legszámosbak a' magyarok, tehetősbek a' szászok. A' katholikusoknak, ámbár összesen csak 276-an vannak, 3 kőtemplomuk van, mellyekhez több hold szőlők tartoznak. A' magyarok a' szamárhegyieket mivelik.

Jas

magyarul *Jászvásár*, oláhul *Jas*, latinul *Jassium*; az országnak fő városa: hová mint középponti helyre, a' kereskedők Török-, Tatár- és Oroszországból különféle árukat összehoznak, mellyeket azután Lengyel-, Magyar- és Erdélyországba szállítnak. Regélik, hogy *Jas*nak hasonnevü juhásztól neveztetett, ki itt hajdan nyáját legeltette. *). Fekvése hegyes völgyes. Jelenleg 15000 jobbadán faházat (mert a' török törvény szerint csak szentegyházakat és monostorokat szabad kőbűl építeni), 60 templomot és 11 monostort számlál." A' legújabb és pompásb monostort, melly várhoz hasonlít, a' mostani fejedelem hat év előtt alapítá. Iskola is mellékült hozzá, de ez a' taval összehamvadt. Lakosai legnagyobb számmal oláhok, aztán: magyarok, örmények, görögök, bolgárok, albánok, tö-

---

királyhoz utazott, hol megizlelvén a' legjobb magyar borokat sajnálta, hogy az ő fejedelemségében bor nem termesztetik. Mire nézve a' királytól egy szőlőültetésben jártas embert kért és Gutnar nevezetű németet nyert, ki beutazván a' tartományt azon hegyes dombos környéket találá alkalmasnak a' bortermesztésre, hol ma Kutnár fekszik: mellyet nevéről Gutnar-nak azután betücserével Kutnarnak neveztek. — P. Pap Sándor *Kutvár*nak nevezi; mert illyennek, mint állítá, oklevelekből olvasta. — E' közlemény' egyik birálójának véleménye: „Minekutána hazánkban is Kutnár nevü helység találtatik, ezen szláv vagy oláh nevezet Moldvában is saját eredetű lehet."

*) Kantemir herczeg származtatja *Jánoska* molnártól.

rökök, tatárok, lengyelek, muszkák, ráczok, szászok, moskoviták és néhány olaszok. A' 20000 főbűl álló bárókat, udvariakat, szabadosokat, és katonákat kivévén, 28000 személy adózik. Összesen 20 iskolát számlál, de ezekben alig 200 (kétszáz!) tanulót. A' kegyelmes fejedelem a' jezsuita atyáknak is iskola-telket adata és megigéré, hogy fel is építeti; de némelly más szerzetbőli missionariusok' alattomossága e' sz. tervet megsemmisíté. — A' kat. magyar népszám, melly ezelőtt ezerekre ment, mostanában körülbelül 3—400 lehet; 's ennek is egy része a' szőlőhegyeken lakván, templomba gyéren jár. Vannak ugyan magyar katonák is, kiket u. m. ideigleni lakosokat (jelesen a' 130 reformátust, kik taval állottak be a' fejedelem' szolgálatjára, 's már a' predikácziókat hiven gyakorolják) az említett számból kihagytuk. A' kat. templomot kő alapra egy görög bojár fából épitette, melly templomért a' magyar lakosok és külföldi missionariusok a' fejedelmi törvényszék előtt épen most perlekednek. Jövedelme szőlőkbűl állott, de ezeket a' szünetlen változó lelkészek részint eladták részint elzálogosították. Ezen plebániát példás életü magyar lelkiatyák nélkül virágzóvá tenni lehetetlen; azért mi jézsuitákkal láttuk el, kik már is a' paplakot és szentegyházat megujították, a' népet oktatják, vallásunkban erősítik; mert itt is fájdalommal kell említenem, hogy a' predikácziók' hiánya miatt sokan görög szertartást követnek. De ellenök a' többi missionáriusok mindent, mire csak az irigység viheti, elkövetnek; 's a' görög főpapoknál és fejedelemnél hazudoznak, incselkednek: csakhogy Moldvából kiküszöbölhessék. „Et quid futurum sit, Deus novit": ezen szavakkal élt jelentésében a' tisztelt P. Bandin, ki elvégezvén püspöki látogatását, Jászvásárrúl 10 pontbúl álló körlevelet bocsáta papjaihoz és hiveihez, kiket keresztényi

életre serkent, az erényekben erősít, oktat és vigasztal. Jegyzetre méltó eme' két pontja: „7. Incantationes et aliae superstitiones in concionibus et privatis colloquiis reprehendantur; et siquis in eis deprehendetur, ad Episcopum deferatur.“ —„9. Percussores Parentum, et contumeliosi erga eosdem, in facie Ecclesiae *centum baculos subeant*, praeter aliam poenam ab Episcopo infligendam.“

'S im ez rövid tartalma a' t. cz. P. Bandin' püspöki látogatásának, kinek jegyzete szerint Moldvában 1647-ben 33 helységben 1020 család létezett, Zolich István (ez Zmoilban, Bababan, Thomisban is szolgált), Boldizsár, Illés, Simon, Gáspár, Rapczon Mihály, Polján János, Beke Pál, Deli Márton *lelkiatyák'* és *tizenhárom diákok'* felügyelése alatt.

Jegyzetek Moldváról.

Előszó.

A' gondviselésem alá bizott kat. anyaszentegyházot tárgyazó előbocsátott rövid értesítéshez azért ragasztom a' Moldváról szóló következendő jegyzeteimet, hogy bővebben ismertessék meg ezen tartomány, mellyből az apostoli férfiak, a' népek' térítésére minden napkeleti országokba legkönnyebben eljuthatnának. Melly ügy ha példás életü, és nemzéti nyelvet értő szerzetesekre (kivált a' Jézus' társaságából és sz. Ferencz' rendéből felszólítandó atyákra, kik predikácziókkal és iskolák' alapításával a' nép' lelkét felbuzdítják) bizatnék, a' római anyaszentegyházra nézve tetemes foganatja lenne. A' sz. Ferencz'. szerzetesinek jó hire és neve egész Moldvában elfeledhetlen; 's ők, ha a' bákói kolostorban lakhatnának — onnét a' körülötte fekvő 22 helységre, sőt az egész tartományra is, kihatván — gyarapíthatnák a' lelkek' számát. Máskép Moldvában 6—10 év alatt a' kat. religió elenyészik. Mi minden iparunk mellett is a' különbféle nép, hely, idő és egyéb körülmények miatt többet nem tehettünk; hanem mély alázatossággal kérjük a' sz. gyülekezetet, méltóztassék e' tárgyban atyailag szorgoskodni. Az Isten szentségedet, és a' bibornok urakat éltesse 's a' t. P. Bandin m.k.

Moldva' nevéről.

Az erdélyi havasokból több mföldekre hömpölyög le, 's Románhoz közel ömlik a' Szerethbe, Moldva vize, mellytől e' tartomány Moldvának neveztetett. Honnét származott a' folyam' neve, történeti adataim nincsenek. A' bizonyos, hogy a' régi irók e' tartományt Moldvának nem czímzették, mert a' krónikában, mint lakosai, ugy változtak nevezetei.

Traján, Erdély' és más déli 's nyugati országok' hódoltatója, Sarmatiának és Scythiának ezen részeire római gyarmatokat nem szállított; mert a' moldvánok (mostani oláhok) Erdélyből szakadt később koru telepek. Történt t. i. — igy regélik — hogy Erdélyből három római főnemes testvérek (Domucus, Volcha, és Dragus) számos cselédek' kiséretében a' havasokra vadászni mentek, 's egy vad ökörre bukkantak. Ennek nyomozásában egyenkint elfáradtak, 's mindenik más folyam mellé jutott nyugodni, mellyeket a' maguk nevökrül Domucus, Volcha, és Dragosnak hivának. Pihenés után összejöttek, 's ismét a' vad után estek; de most Molda nevü kutyájokat a' negyedik viz elsodrá, mellyet Moldától *Moldá*nak (idővel *Moldvá*nak) nevezének. A' vadat azonban elejték; 's látván a' föld' termékenységét, mutatványnyal tértek vissza özvegy anyjokhoz. Ennek javaslására a' nevezett földre nagy gyarmattal beköltöztek. Volch vezérré választatván kezdé hatalmát kiterjeszteni, 's a' Moldva folyón túl elfoglalt földrészt Moldvának nevezni; tulajdon neve Volch, Valach (magyarul: oláh) a' népre ragadott, mellyet mindazonáltal némellyek Flaccus római vezértől, mások Velisch német szótúl, melly olaszt jelent, származtatnak *).

*) Lásd Kantemir moldvai fejedelem' véleményét: „A' moldv. magy. telepek stb" czímü ismertetésben.

Nagyságáról.

Keletre Tatárországtól Nester folyam, délre Bolgárországtól a' Duna, Erdélytől Foksány' csermelye választják el; éjszakra Podolia, nyugatra az erdélyi havasok, határai. Hossza éjszaktól délnek 80, szélessége nyugatról keletnek 70 magy. mf., köre több mint 150. Déli részén a' Duna' partján jelenleg csak Galacz városát birja a' moldvai fejedelem, a' többi városokat és várokat a' Török elfoglalta. Rhene, Smail, Chilie, Tatarbunar, a' bucsáki nagy puszták, csaknem az egész Dunán inneni keletre eső tartomány, jelesen: Nester-Fehérvár, Akerman, Janokosár, Tekenye városok és erősségek, a' Nester' folytában igen sok népes faluk és szállások a' Török' és Tatár' hatalma alá estek, 's igy a' hajdan négyszegü moldvai földnek azon szeglete, mellyet a' Nester és Duna képzett, ellenség' kezére jutván, a' fennebb említett nagyságba nincs beszámítva. *).

Városairól.

Itt csak azokat a' városokat említjük, mellyeknek kerületeik és főtisztjeik a' határvonaltól nem messze helyezvék. Illyenek, délre: Galacz, Foksány, — aztán Azsiud, Takucz, Barlad, Vaslú; éjszakra: Csernocz, Hectin, Toroka, Moila, — aztán Stephanovics, Janova; keletre: Skripiczen, Hoiley, Broska, — aztán Sapusna, Falesin, Huss. A' többit Török birja. Nyugatra nagyobb számmal: Tatros, Bákó, Karácsonkő, Németváros, Baja, Szu-

*) Ám de idővel ezen nagyság is, a' Pruthon túli és Bukovina felé fekvő részek elesvén, csaknem felére leolvadott.

csava, Sered, — aztán Botosány, Herló, Kutnár 's a' t. Az ország' közepén Jászvásár *).

Termékenységéről.

Olly jó és termékeny Moldvának a' földe, hogy a' ki nem látta, alig hiheti. A' természet az élet' fentartására szükséges mindennemű javakkal megáldotta. Itt ugyanis a' föld egyszer szántatik fel, 's ha előbb miveletlen lévén gyom és hasztalan burján lepé is azt, a' vetést gazdag aratás követi. Sokszor történik, hogy egyszeri szántás mellett kétszer vágják sárga kalászokba a' sarlót. Terem mindenféle vetemény, u. m. görög és sárga dinnye, retek, ugorka 's t. eff., a' salátát, mellyet lakosai nem kedvelnek (?), kivévén. Bora nagy mennyiségben, jó minemüségben. Szőlőtőkéinek egyszeri kapálás elégséges, csak hogy buja hajtásai felkötöztessenek. Legjobb és csaknem magyar bort a' kutnari szőlőhegyeken termesztenek; hires a' hussi, forrófalvi, és terebesi is. A' tartomány' egész déli része borban annyira bővelkedik, hogy szüretkor egy akót (urna) négy pénzen lehet venni. — Vannak számos juhai, némelly bojároknak 24,000-ből álló nyája. A' juhok pedig akkorák, hogy a' jövevény távulról tekintvén ökröknek vagy teheneknek véli lenni. A' moldvai juhnak csupán farka egy fél német-juh nehézségü (?!). A' török császár' és pasák' asztala' számára évenként nagy mennyiség hajtatik el. Tenyészt Moldva számtalan teheneket és ökröket is, mellyek nem olly hoszszu lábuak ugyan mint a' magyar földön létezők, de azokat testességre felülmulják. Sajtja (melly a' pármaival vetélkedik) és méze bőven van. Ez nem is csoda, ha kövér legelőire, virágos rétjeire, mezeire 'stb. figyelünk. Egy méhkas ugyanazon nyáron 7,

*) Ma szinte a' határszélen.

vagy több rajt ereszt, 's ezen kivül mézzel is adózik. Vannak madarai, vadjai igen nagy mennyiségben; de a' tudatlan és henye nép vadhussal nem él, mert a' madarászatot és vadászatot nem gyakorolja. Halából Podoliába, Russiába, Ukraniába és Erdélybe sok ezer szekerekkel visznek ki.

Ásványáról és pénzéről.

Arany-, ezüst-, ón-, réz- és mindennemü ásványbányái lehetnének, ha mivelni mernék; de a' török zsarnokság 's önkény miatt, fejvesztés büntetés alatt senki nyilván el nem kezdheti, pedig a' nyugati hegyeken — bab nagyságu golyókat, 's vizáradás vagy- apadáskor a' fövényben nem megvetendő részecskéket találnak. E' szerint Moldvában pénzt nem vernek *), hanem ennek hiányát a' kereskedés' közös gyakorlása pótolja. Mindenek közt legnagyobb becsben van a' magyar pénz, valódi ezüst anyagjáért.

Öltözetükről.

Mint minden napkeleti nemzetek 's ezek közt a' törökök, ugy a' moldvánok is bokáig érő öltönyt viselnék, pedig többnyire selyemből; mert ámbár némellyeknek alig van kenyerök a' korrogó has' lecsillapítására, külső viseletre nézve szinte bojári fényűzésben kell járniok. Melleikről és karjaikról arany vagy ezüst gombok csillongnak. Szokásban van a' nemeseknél és kereskedőknél a' drága béllésü felső ruha (toga) is, mellyet az asszonyok és leányok ujj nélkül hordoznak. A' nőnem nagy érte-

*) *Bandin*, hihető, itt a' maga forongó korát érinti; mert már a' XVI. századnak elejétől kezdvén, a' moldvai vajdáknak többféle ezüst pénzei fentartattak gyüjteményeinkben, mellyek többnyire a' magyar ezüst kispénzek' formájára verettek.

kű gyürükkel, aranylánczokkal, karpereczekkel, gyémánttal és gyöngyökkel —; a' férjfi nem pedig gyürükkel — ékesíti magát.

Fegyverökről.

Fegyverök: nyil, görbe kard és pánczél. Kétélü szablyát, sisakot, dzsidát 's t. eff. már kevesen használnak. Bombákkal és puskákkal közönségesen csak a' fejedelem' gyalogsága fegyverkezik fel. Igen gyorsak a' lovaglásban; mert nem csak serény, hanem tartós lovakkal is birnak.

Szokásaikról és természetökről.

Ha bár tudatlan 's miveletlen is a' moldvai nép, vannak mégis némelly tulajdon szokásai. Üdvözölvén egymást, tisztelet' és szeretet' jeléül egyik a' másiknak kezét megcsókolja. Ezt ugyan az urak szolgáiknak és alsóbb helyzetü embereknek nem cselekszik, hanem jóakarat' és kegyelem' jeléűl ők nyujtanak kezet a' csókolásra. A' köznép midőn fejedelméhez járul, ennek lábát is megcsókolja. Ezt teszik az alattvalók is uroknak, és a' baltettben marasztaltattak, midőn térdre roskadva kegyelmet várnak vagy nyernek. Egyébiránt a' tisztelkedés nem térdhajtásban, hanem miután a' kezek mellre vitettek, az egész testnek illendő meghajtásában áll. Ha becsületes vendégek látogatnak meg valamelly házat, ekkor ennek lakosa szőnyeget 's párnácskát, vagy legalább tiszta lepedőt terít le a' földre, hogy azok leülhessenek. Alábbvaló vagy jobbágy, nagyobb rangut vagy urát, sőt magához hasonlót is, soha ajándék nélkül nem látogat meg: nagy vagy kicsiny legyen ez, nem vizsgálják; csakhogy üres kézzel ne jelenjen meg, 's jóakaratját megmutassa.

A' moldvaiak a' havasalföldi és más országi oláhoknál vendégszeretőbbek. Ha kiveszszük a' lengyel határ felé lakókat, kik, rájok ragadván a' szomszéd

szokás, ingyen semmit nem adnak a' vándoroknak: Moldvát költség nélkül is be lehet utazni. Lakosai ugyan kenyérrel, sajttal, téjjel 's effélékkel az utast szivesen megvendéglik, csakhogy ez is vendég voltáról el ne feledkezzék; máskép az élelem helyett ököl és pálcza leszen utra valója. — A' moldvánok ravasz természetüek, eleven eszüek, orzásra hajlandók, hideget és meleget, éhséget és szomjuságot 2—3 napig eltürő vitézek. Láttunk sokszor nemes vérből származott férjfiakat, kik a' forrásoknál letelepedtek, az aszott kenyeret elővevén hideg vizbe mártogatták, és jó étvágygyal megették. Innét ha táborba szállnak, csekély eledellel magokat sokáig táplálják; kenyér' hiányában lótéjjel, (erre sem tehetvén szert) lóhussal is elélnek.

A' lég' mostohaságát gyenge koroktúl kezdve megszokják; mert a' gyermekek egy silány vászoningben meztelen lábbal a' jégen és nagy hóban játszanak: mit mi, a' csikorgó hideg ellen bélett ruhát öltve, nem egyszer bámultunk. Még az előkelő nemesek is gyakran illy próbára teszik ki magzatjaikat: kik ha sirás nélkül kiállják, nagy a' remény, hogy jó katonák leendenek. Ők ezenkivül is nem annyira a' kereskedésre, művészetre, szőlő- és földmivelésre, mint a' táborozás- és ragadozásra születtek, mellyben egy hajszálnyit sem engednek a' tatároknak. Mind e' mellett is, hogy adót fizetnek a' törököknek, nem kell csodálnunk; mert nincsenek erősségeik; és népszámok sokkal kisebb, mintsem a' török sokaságnak ellenszegűlhetne.

A' fejedelemről.

Moldva' fejedelme oláhul *Vaidá*nak mondatik, ki Lajos magyar királynak a' mohácsi ütközetben történt halála óta többnyire a' török császártól neveztetik ki, és tétetik le. Magyarországnak ugyanis

következett királyai Moldvával, valamint a' magyar koronához tartozott többi országokkal is, nem sokat gondolván, a' Török meghódítá. Innét, mint a' Török alatt lévő többi hivatalok, a' moldvai vajdaság is nagy arany és ezüst sommán vétetik, 's még nagyobbal tartatik meg; mert évenként csak százezer tallért adózik, de a' császárnak és vezéreknek különösen küldetni szokott ajándékokra *kétszázezer arany* sem elegendő. Moldva' fejedelme törökök, tatárok, magyarok és lengyelek közt uralkodván, ha mindezeknek kedvök szerint nem alkalmazza magát, igen könnyen elveszti hivatalát; sokszor történik ugyanis, hogy a' Török által rendelt fejedelmet a' Lengyel kiküszöbölte, vagy maga az erdélyi fejedelem is, midőn ez olly bajnok, mint Báthori Zsigmond. De maga a' Török is gyakran változtatja: részint fösvénységből, hogy az uj fejedelemtől uj sommát zsarolhasson ki; részint félelemből, tartván netalán a' lengyelekkel és magyarokkal valaki közülök összeesküdjék. Azonban a' mostani fejedelem Vazul már 13 év óta szerencsésen országol, pedig a' törököknek nem kis aggódásokra, mert a' lengyelekkel sógorságban, a' magyarokkal, mint tetteivel bebizonyítá, a' legnagyobb barátságban van.

A' moldvai fejedelem, árnyéka de nem vetélkedő társa a' török császári udvarnak; mert abban is ugyan mindenek azon renddel, de kisebb fénynyel, pompával elintézvék. Mindazonáltal szemügyre vévén Moldva' jelen állapotját, gyérűlt városait, faluit, az arany és ezüst bányák' hiányát, a' nagy adót 's t. efféléket: nem lehet eléggé csodálni a' fejedelemi udvar' fényét és pompáját, mellynek némelly sugárai a' következő adatokból szembetünnek.

A' Vaida megnyervén a' fejedelemséget, elődeinek szokása szerint *tiszviselőket* nevez ki, kik oláh nyelven imigy hivatnak:

Hacaman	=	Hadi fővezér, ki az egész fejedelemség' katonáinak parancsol.	
Logophet	=	Cancellár.	
Vornik	=	Ország-birája; számszerint 2: alsó és felső Moldvában.	
Visternik	=	Cubicularius. sz. sz.	3.
Vrickar	=	Ruhatárnok	1.
Kamercs	=	Kincstárnok	3.
Poharnjk	=	Pohárnok	3.
Spatar	=	Fegyvernök	3.
Postelnik	=	Udvarnok	4.
Sugsir	=	Husra ügyelők	3.
Stolnik	=	Asztalnok	3.
Sitnicer	=	Tizedek' gondviselője . .	2.
Pisar	=	Titoknok . . . . . . oláh, görög, török, tatár, latin, lengyel, és magyar nyelvekre.	6.
Armas	=	Tömlöcztartók' elnöke . .	4
Vatars	=	Apródok' elnöke.	
Usar	=	Ajtó-őrök' elnöke . . .	3

Ezen bárók és főbb nemesek ékesen öltözködve tisztes cselédjeikkel együtt jelenvannak a' fejedelem' udvarában, legkisebb jeladásra készek a' szolgálatra, mellyet annál pontosabban teljesítnek, minél valóbb, hogy a' hibáért a' tisztviselők bünhödnek. Ebéd' alkalmával, kiket a' fejedelem névszerint nem marasztalt, fejet hajtván eltávoznak. Ez történik vacsorakor is. Az alsóbb hivatalbeli és vitéz rendű személyeket, kik mint a' raj éjjel nappal zsibongnak a' fejedelmi udvar körül, rövidség

kedveért nem is említjük. Mindezek mellett meg kell jegyeznünk, hogy a' fiu atyja vagy a' testvér testvére után nem követelheti a' fejedelemséget, minthogy örökségi jogot Moldvához és Erdélyhez a' fényes Porta senkinek sem enged. Török szokás szerint tehát, valamint a' vezérségek, úgy ezen tartomány' fejedelemsége is a' stambuli udvar' rendelésétől függ. Ezen fejedelmek abban szerencsésbek, hogy a' császár olly szabadon és rögtön, mint a' maga vezéreit, pasáit, meg nem zsinóroztathatja; de más részről keservesebb a' helyzetök; mert ha uralkodások' idejében (mi igen ritkán történik) meghalnak, vagy letétetnek: első esetben, javaik eloroztatnak; másodikban, mig az országban tartózkodnak, életök veszedelemben forog; magzatjaik, rokonjaik megbecstelenítetnek; orraik és füleik levágatnak, csakhogy a' fejedelemségre ne vágyhassanak. Ha pedig valamellyik a' trónból letaszított fejedelmek közül, épen megszabadulván, a' fényes Porta' elébe járulhat, 's ártatlanságát bebizonyítja, előbbeni méltóságát ismét remélheti, de immár nagyobb áron. A' moldvai fejedelmeknek tehát egymás utáni következésök nem rokonsági ágon, hanem az arany' és ezüst' tömött számán alapszik. A' ki többet adhat, az huzamosban is uralkodik. A' mostani fejedelem Vazul bőkezü az adásban, azért régi az uralkodásban. A' törökök *aranyos* fejedelemnek nevezik.

Vizkereszt' ünnepe.

Régi szokásból vizkereszt előtti napon Moldvának püspökei (a' nem-egyesült metropolita, 3 püsp. társával) összegyülekeznek a' jászvásári fejedelmi lakba, tömjénezés, szentelt vizzel hintezés, keresztcsók és más szertartások közt a' vajdának szerencsés kormányt, boldog éveket 's dolgok' folyását ohajtan–

dók. — Mi is e' szokáshoz ohajtván alkalmazni magunkat, előre a' jezsuita atyákra bizván a' tisztelkedés' tervét, a' parochialis egyházból menetet (processiot) rendeltünk. Tizenkét angyali alakba öltözött ártatlan kisded vivé az ünnep' titkát jelentő szerepet, kettő a' fejedelem' és ország' czimereit. Alig közelítettünk a' trónhoz, a' vajda felállott 's áldásunkat, imádságinkat, feszület-csókolást stb. szertartásainkat szivesen fogadta. — Mindezeket követte egy jezsuita által intézett üdvözletünk, 's az említettem kisdedek' latin és oláh nyelven történt köszöntése, kiket a' vladikok (püspökök) „Amin, Amin" szóval kisérték, az udvari nemesek megkedvelték, sőt ő vajdasága is arany serlegekből itatá és pénzzel jutalmazá meg őket.

Vizkereszt napján, mellyet a' szertartásos vízszentelés ünnepélyesít leginkább, ismét összecsődült az ország' minden nemese, a' fejedelem, nője, fiai, és udvari tisztviselői is megjelenének. A' fejedelem napkeletre néző trónban, 7 és 5 esztendős fiai balra tiz lépéssel távolítva, nője még tovább tiz lépéssel, hogy a' magzatok épen közre essenek, a' harmadik trónban foglalának helyet. A' szertartásra a' curia' kapuján kivül egy igen szép és terjedelmes kör készítetett vala, mintegy 80 lépés messzeségre az említett trónoktúl. Éjszakra és keletre az egyháziak, kalugerok és éneklők' kara álla szemközt a' fejedelemmel. Ennek jobbján az udvarnok, fegyvernök, cancellár, országbirája stb. méltóságok (hivataloknak rende szerint), és a' roppant számu katonaság. Nyugatra a' fejedelem' és nője' széke közt száz janicsár mutatkoztak. A' fejedelemnét pompás asszonyságok környezék; ezek után több ezer gyalog, és 10 ezer lovas katonák, kik közül most csak 150 ült lovon. Délre különféle szentek' képeik valának láthatók, mellyek után a' hangászkar

foglalt helyet. Ezeken kivül környöskörül több mint 20,000 ember bámészkodott. A' fejedelem illy néptömeg' közepéből körültekintvén, minden sorsu és állapotu emberektől mély főhajtással tiszteltetett. Ruháján 100,000 aranyértékü gombokat hordozott. Nőjét 40,000 aranyba került ékszer piperézte. A' fejedelem középtermetü, piros-barna szinü, fekete szemöldökü, sasorru, fekete bajuszu és szakállu. Neje sárgásb-piros arczu 's igen szép termetü. Ő herczegségökkel szemben első helyen a' metropolita, ki fején arany koronát hordozott, kezében pedig zöld saphirból művészileg készült keresztet tartott; másodikon a' románi, harmadikon a' badavceni *), negyediken a' hussi püspökök, ötödiken mi ültünk; utánunk a' külföldi érsekek, (kik a' töröktől számüzetvén) Moldvába menekvének, és a' többi egyháziak, foglaltak helyet.

Most az elkezdendő szertartásnak, az asztalok és vizzel tölt kádok körül lobogó gyertyák valának jelei. Felkelt tehát a' metropolita 's első a' fejedelmet, fiait és nejét megtömjényezte. Ezt cselekedték a' többi püspökök is. Nekünk tömjényezőnk nem volt. E' füstölés alatt görög ének hangzott. A' tömjényezés után az említett asztaloknál némelly evangeliumok és könyörgések görögül énekeltettek, 's azután egy ezüst medenczében víz szenteltetett: mit álgyuk' durrogási, fegyverek' ropogási és hangászkarok hirdettek. E' közt a' metropolita főhajtás után a' fejedelmet, fiait, és nejét szentelt vizzel meghintezte, kiktől viszatérvén a' szertartási asztalhoz, ezt tevé a'

*) Moldva' keskenyült határi közt jelenleg nem létezik a' badavceni püspökség, 's hihető hogy P. Bandin Badavcen szót Radaucz helyett hibásan irá, mit a' pápaság' állapotjáról szóló §-ban *Raducz*nak jobbított. Ez Bukovinába kebleztett város.

feszület-csókolásra és áldás' elfogadására hozzájáruló többi püspökökkel és bárókkal is.

Az uraknak és urnéknak ezen vallásos szertartása után, dobok és trombiták' harsogása közt 124 ló kivezettetett az istálóbúl: ezeket is az udvar' középén átmentökben az ujonan szentelt vízzel, szokott szertartással a' metropolita meghintette. Mindezeknek végeztével a' hivatalosok pompásan megvendégeltettek; mi, az utánunk tóduló sokaságtól kisértetve, latin énekek' zengése közt tértünk lakunkba.

Milly pompával szokta a' fejedelem meglátogatni tartományát?

Minden évben, ha nem az egész tartományt, legalább egy részét meg szokta látogatni: nevezetesen Tatárország felé, hogy jelenlétével a' kóbor tatárokat korlátozza, 's akármilly nemzetbőli rablókat elrettentsen. Mielőtt megindul, két három héttel tudatja irányát, hogy arra minden szükségesek összehordassanak. A' menet illy rendelkezetü: Legelől 3,000 lovag léptet, legutól hadi rendben 2,000 gyalog katona követi. Ezek közt 50 testőr, 100 janicsár, 's több száz moldván bárók-, törökök- és görögöktől környezve a' fejedelem lovagot, 's még egyszer a' 10—12,000 főből álló sereg, holdat képező rendben (lunari acie) beköríti. A' fejedelemhez legközelebb áll a' 22 kengyeltartó, kiknek bársonyból van öltözetük, 's hosszu süvegöket sürü aranyozott ezüst-csillagok vagy holdacskák ékesítik.

Akármerre utazzék a' fejedelem illyetén sokasággal, ez a' lakosoknak terhelése nélkül történik; mert bárhol sátorait felütteti, ott, valamint a' városokban, minden eleségek árultatnak. Nem kell ugyanis elfelednünk, hogy a' kereskedők igen számos é-

lelmi szerekből terhelt szekerekkel követni vagy épen megelőzni szokták a' sereget, a' szomszéd falu- és városbeliek az említett hirdetményhez szerintezik (szabják) magukat, a' nemeseket pedig állapotjokhoz képest társzekereik követik. E' tekintetből a' rendtartás és fenyíték olly nagy, hogy a' fejedelem' konyháján sem szabad, illendő fizetés nélkül valamit használni. A' fejedelem öt, tágos, többnyire selyem sátort üttet fel: mellyek az aranytól ragyognak, és selyem függönyökkel, mint megannyi kőfalakkal, körülvétetnek. A' fejedelem' sátorai körül, utczákat képezve, az ország' előkelői szokták felemelni 4—500 sátoraikat, igen sokszor ezekben töltendők el a' tavasz' és nyár' nagyobb részét. Ha észreveszik, hogy a' tatárok a' határszélek felé közelítnek vagy épen dulnak, velök a' leggyorsabb lovagok szembeszállnak, megszalasztják 's ha lehet felkonczolják. Elfogni nem merik, mert a' mostani fejedelemnek kiváltsága (szabadalma, privilegium) van az illyeneket halállal rettenteni el az ország' széléről.

A' fejedelem' törvényszékéről.

Ennek török, oláh, magyar és más nyelveken is *diván* a' közönséges neve. A' fejedelem itélni akarván egy magas trónba ül, mellette a' metropolita foglal helyet. A' fejedelmi pálcza szemei előtt egy asztalon fekszik. A' fegyvernökök és főbb méltóságok körülülik. Alantabb körülbelül 10 báró áll: hogy, ha a' fejedelem valakit ki akar hallgatni, azt rögtön előhíhassák; és ha valaki a' fejedelemhez idegen nyelven szólana, annak tüstént tolmácsai lehessenek. A' nevezetteket igen szép termetű, veres öltözetü 30 paizsos, és 2000 fegyvertelen katona és udvari követi.

Ezek után elkülönözve állnak a' megitéltetendők, bünösök, peresek 'stb. törvényszékre hivatkozók, kiket 200 fegyveres őr körít be.

Most a' fejedelem elébe először is a' főbb vétkekről, u. m. lopásról, gyilkosságról, erőszakról, 'stb. e' félékről vádoltattak bilincsekben vezettetnek, kikre, ha a' vád *ön* *) *vagy elegendő tanuk' vallomásukból* bebizonyodik, a' halálos itélet rögtön kimondatik.

A' bajosabb ügyeket elintézvén a' fejedelem, minden személy-válogatás nélkül a' legnyomorultabb sorsuakat parancsolja előállni: kik ha parasztok vagy félénkek, a' közelálló udvariak bátorítják, lelkesítik; és ha mindjárt az ország' - nagyai vagy épen a' fejedelem' testvére ellen panaszolnak is, csakhogy állításokat igaz okkal támogassák, elégtételt nyernek. Volt már eset, melly csekélynek tetszett, mégis azért két testvérét tömlöczbe záratta, 's három napig a' rabokkal tartatta, nyilván állítván: hogy ő mint fejedelem, testvérével, fiaival és leányaival nem gondol, hanem az igazságot védi. Innét minden nagyobb ügyeket maga ohajt tudni, 's megitélni; netalán a' birák, ajándékok által megvesztegettetvén a' szegénység, igazsága mellett is, elnyomassék. A' kisebb tárgyak al-birákra bizvák. Élet és halál' egyetlen ura csak a' fejedelem, hacsak rendkivüli körülményekben valakit ezen hatalommal ideiglen fel nem ruház.

Ünnep- és vasárnapokat, mellyeken nem itél, kivévén, nincs szünete a' törvényszéki üléseknek. Sokszor panaszkodtak a' fő méltóságok titkos tanácskozások' alkalmával Moldva' állapotjáról, hogy már 20,000 személyt kivégezett volna; 's kérték, hogy a' vétkesek iránt kegyesebb lenne, 's a' tartomány' an-

*) Pedig erre torturát is használtak.

nyi embereit ne irtaná ki: ugyanis sokszor történik, hogy a' jó katona vagy nemes csekély mit a' paraszttól erőszakosan elveszen, 's ha megfogatik, azért bizonyosan meg kell halnia. „Sőt (ezt szokta felelni a' fejedelem) ha Moldvának fél része rosz, veszszen el a' rosz rész, hogy a' jó megtartassék. A' jókkal élni fogók, a' roszakkal mindenkor veszedelemben lennék.“ Honnét Moldvában az utas biztosítva van, Erdélybe és Tatárországba bármilly kincseivel bátran mehet, jöhet, és utfélen is alhatik.

A' görög papság' állapotjáról.

Az oláh püspökök a' metropolitával együtt adó alatt vannak; de nem mindenkor, hanem mikor közönséges adózás történik a' fejedelem' vagy ország' számára. Ezt meg is tehetik, mert tömérdek javakkal és szép kiváltságokkal (szabadalmakkal) birnak. A' papoknak nincsen jövedelmök; 's hogy élhessenek, földet kell mívelniök. Moldvában egy metropolita alatt (ki *Suczavi* czimzettel él) 3 püspök van, névszerint: a' *románi*, *raducsi* és *hussi*. A' metropolita ritkán távozik el a' fejedelem' oldala mellől; innét csak neki van hatalma meginteni azt: de nem mindenkor és mindenben. A' többi püspökök csak nagyobb ünnepek' alkalmával szoktak megjelenni a' fejedelmi udvarban. Ezeket a' fejedelem nevezi ki, de tetszése szerint sokszor meg is fosztja a' püspökségtől 's pedig igen rövid uton; mert az illyentől elveszi a' püspöki pálczát és másnak adja, kit aztán a' metropolita és püspökök felkennek. Igy bánhatik a' kolostorok' előljáróival is, kik *jegumenok*nak neveztetnek. Az itteni monostorok gazdagon alapítattak.

A' kath. papság' állapotjáról.

A' püspökön kezdem e' jegyzetet, ki minden emberi segedelem' reménye nélkül tengődik napról napra. *Terebes* helység ugyan a' bákói püspökség' jószága volna, de jövedelmét a' fejedelem huzza; 's igy a' püspöknek csak az a' haszna van belőle, hogy neki minden héten egykét napot szolgálnak, midőn a' fejedelem nem foglalatoskodtatja, máskép nem robotolnak. Sőt a' falut is Ureki Miklós ur tulajdonának mondja lenni, 's erről némelly iratokkal birván, nem tudjuk a' napot, mellyen elfoglalandja. Ha egy malma van a' bákói püspöknek, legboldogabbnak véli magát; mert legalább mindennapi kenyeret koldulni nem kénytelenítetik: de ha az árviz, mi gyakran történik, malmát megrongálja vagy egészen elsöpri, oda ekkor minden reménye.

Megengedtetett ugyan, hogy minden kath. család évenként 20 pénzt (numos) fizessen illető püspökének; de erről nyilvános törvény mind eddig nem hozatván, tizedik része sem fizeti; a' püspök pedig őket nem sürgetheti, mert a' fejedelmi adóval mentegetik magokat és igy könnyen a' fejedelemhez folyamodhatnának ellene. Ebbeli jövedelmem tehát alig teszen 60 római scud. mellyből magamat ruháznom, táplálnom, és legalább egy szolgát tartanom kell. P. Simon minorita elődöm a' püspöki jövedelemből meg nem élhetvén, sőt némelly egyes missionariusok is a' sz. congregatiótól pénzbeli segedelmet nyertek; mi érseki ranggal küldettünk ez anyaszentegyházhoz, 's még is a' segéd kezek megtagadtatnak! —

Igen dicsérem azoknak buzgalmát, kik ezt a' püspökséget ohajtják, ugy mindazáltal, ha az itteni lakásra és szenvedésre kedvök van; mire nézve csak

arra figyelmeztetem a' sz. congregatiót, hogy még eddiglen senki nem találkozott, ki a' moldvai kath. püspökséggel együttjáró szükségeket, nyomoruságokat, sokáig és állhatatosan eltürhette volna. Ebből következett a' lelkek' hanyatlása, sz. épületek' pusztulása és az ismert közönséges panasz. Vannak ugyan is, kik vagy személyesen, vagy mások által a' sz. congregatiónál kopogtatnak a' püspökségért és magukat, némellyek Caffába, mások Persiába, sőt meszszebb világrészekre is ajánlják; aztán Német- és Lengyelországban kóborolnak, a' sz. congregatio által adott uti költségen kivül, tetemes alamizsnát összekoldulnak, 's a' helyett, hogy küldettetésök' helyére sietnének vagy valaha eljutnának, esznek isznak stb. Igy kell vélekedni némelly Moldvába küldött missionariusokról is, kik Lengyelországban évekig tekeregnek.

A' parochiáknak alapítványai nincsenek, hanem a' nép fogad magának papot, ha táplálhatja. A' csekély fizetés, mellyből a' pap alig élhet, okozza, hogy jelenleg is 6 plebániának nincs lelkiatyja. A' papok és diákok az adótól felmentvék. Mikor mi Moldvába jöttünk, csak Bákóban, Baján és Hussban találtunk, a' többiről aztán kellett gondoskodnunk. Erdélyben a' pestis sok papot elragadott, közelebbről küldének hozzánk 5 nemes ifjat, hogy felszentelnők, mit rövid próba után meg is teendünk.

A' bárókról és nemesekről.

A' bárók és nemesek' sorsa a' fejedelemtől függ; mert annak hatalmában áll, azokat ok nélkül is letenni és akárkit a' pórság közül akármellyik hivatalra előmozdítani. Senki az itteni bárók közül századon keresztül nem képes származtatni a' maga

genealogiáját. *) A' születést, elődök' erényeit 's t. eff. kevésre becsülik, inkább a' jelen tettekre figyelnek, ebben is török törvényt utánozók. Kik a' fejedelmi udvarban, vagy az ország' kerületeiben hivatalt viselnek, felruházvák ugyan némelly szabadalmakkal, kiváltságokkal; de azért a' fejedelem' tetszése szerint ők is sok izben adóznak.

A' polgárokról és parasztokról.

A' városi polgárok csak a' fejedelmet uralják, senkinek ezen kivül hatalma alatt nincsenek. A' parasztoknak faluikban földes uraik vagynak, kiknek bizonyos időben szolgálnak, de pénzbeli adót nekik soha nem fizetnek. Egyébiránt mindnyájan olly szabadok, hogy a' megbántatott paraszt akármelylyik bárót a' fejedelmi törvényszék elébe idézheti.

Temetkezés.

A' *moldvánok* az elhunyt főbb rangú személynek temetési tiszteletére siratókat, hangászokat és énekeseket fogadnak. Meghivatnak a' pópák a' halottas szertartás' végbevitelére, 's miután megjelentek, az asztalokon meggyujtott gyertyákon kivül mindenkinek kezébe még egy adatik, 's illyetén világítás között állva könyörgéseiket és énekeiket elvégzik. — A' sírgödör' párkányánál álló tetemnek lábaihoz egy korsó bort tesznek, hogy kezdett utján szomját eloltbassa; aztán kezébe vagy kebelébe ezüst pénzeket, hogy az ajtón állót megkenvén, annál könnyebben juthasson Paradicsomba; elvégre a' gyertyákat sem feledik el, hogy a' sötétes helyeken meggyujt-

*) Bandin' ezen állítását Cantacuzeno, Argyropulo 'stb. Moldvában létező görög családok, mellyek a' volt konstantinápolyi császári vérből származtatják magukat, — megczáfolják.

ván, bizonyosb léptekkel siethessen a' tekervényes ösvények után következő bémenetelhez.

Ezen görög babonák némelly katholikusokhoz is átszivárogtak; mert ámbár az anyaszentegyház' szertartása szerint szokták eltemetni halottjaikat, mégis ezen alkalommal az oltárokra pénzt tesznek, a' koporsó körül gyertyáznak. Midőn érettök miséztetnek, sirhalmokra pénzt, égő gyertyákat, kenyeret és bort raknak; sőt más alkalommal is, ha az elhunyt az életben maradtaknak kedveltje volt.

Különfélék.

Ünneplés. Az oláhok ünnepnapokon a' kézi munkától magukat megtartóztatják, de azokat eszemiszomban és tánczban töltik el. És jóllehet igen elnyomatvák, az ünnepeket olly vidoran üllik meg, hogy a' sáppasztó szegénységnek nyomait arczáikon fel nem lelhetni. Pénteket minden héten szent Venus' tiszteletére megünneplik, ki, véleményök szerint, tisztelőiért Isten előtt térdre esve könyörög. Némelly tudatlanabbaknál Venust megbántani, nagyobb vétek, mint magát a' nagy Istent.

Eskü. A' moldvánok nem annyira az Isten' nevére, mint szakállokra, szemökre 's t. efféle esküsznek. Ha valaki ökrét vagy tehenét elveszti és megtalálja, ennek a' farkát tartván kell megesküdnie, hogy tulajdona. Sokszor megtörténik, hogy egyik a' marha' farkát tartván már esküszik hogy sajátja, azonban a' másik hiteles tanúival előáll 's a' maga tulajdonának lenni bebizonyítja. Illyenkor az első nevetés közt utasítatik el, hogy máskor szemeit jobban nyissa ki.

Tudatlanság. A' moldván nép olly tudatlan, hogy még az Istenről és jövendő életről sem hallott valamit. Egész Moldvában alig tudják némellyek a'

Miatyánkat, mert minden isteni tiszteletük keresztvetésben (Mataine) alapszik. Templomaikban predikácziók nem tartatnak, iskoláikban keresztény tudomány nem tanítatik, minthogy magok a' pópák és diákok is semmit nem tanultak 's olvasni alig képesek. — Vannak katholikusok is, kik Karácson, Husvét és Pünkösd ünnepein kivül szentegyházba nem járnak, 's némellyek ollyanok, kik a' sz. misét ének és predikáczió nélkül semminek tartják, 's következőleg anyanyelven éneklő és olvasó diákjokat a' papnál, püspöknél, sőt a' bibornokok' gyülekezeténél is többre becsülik. — Az említett tudatlanságnak, előkelőleg az oláhoknál, a' banyamesék, babonák 's t. efféle szoktak lenni szüleményei, mellyek előttök szentebbek minden isteni igazságoknál. Lapokat lehetne azokkal betölteni, de legyen elég említenünk, hogy szerintek minden Nagycsötörtökön elhunyt szüleik' és őseik' lelkei lakomára visszajőnek; miért a' ház' küszöbe előtt tüzet raknak, eledellel várják, 's néha a' lelkek helyett a' hozzá férhető kutyák falatoznak. Hisznek a' valamit bermetelő, szemeit forgató, száját félre csavaró, homlokát és arczáit összeránczosító, magát földhöz verő 'stb. egy darabig lelketlen fekvő, ismét magához térő jövendő-mondónak is. De legkülönösb, ördögöt kiüző szokásuk: kiről gyanakodnak, hogy a' gonosz lélek megszállotta, azt szorosan oszlophoz vagy karóhoz kötözik, hol igen keményen megbotozzák és öklözik, éjjel nappal nyughatatlanítván elfárasztják és megkoplaltatják. 'S ha mindezek sikeretlenek, most izzó vassal torkát és szive' táját addig sütögetik, mig a' nagy kín és fájdalom, ördög helyett lelket röpít ki a' test' zárjából.

Böjt. Az oláhok görög szokás szerint böjtölnek, 's még a' katholikusok' nagyobb része is megtartja a' szerdát. A' böjtölésben olly szigoruk, hogy

a' terheseknek, vagy halálos betegeknek, orvosság gyanánt sem adnak tiltott eledelt; t. i. illy esetben húst, tejet vagy vajast enni igen nagy véteknek tekintik: megrészegedni ellenben, az Istenen kezdve, le egész a' szakállig, égő gyertyáig, sz. Venusig mindent összekáromolni, lopni és gyilkolni — bűnnek sem tartják.

Csak ezeket akartam a' czimzett latin kéziratból, mellyet P. Blahó Vincze, a' sz. Ferencz szerzetesei' kolozsvári levéltárából, 1781-dikben másoltatott-le, a' t. cz. magyar közönség elébe terjeszteni. Igy történtek ezek hajdan, de tapasztalásomból állítom, hogy az idő' jótévő szelleme (nem fergeteget értek) a' moldvánoknál is sokat tisztított.... Isten velünk kegyes olvasóm! hogy nem soká a' buschtyák-országi (bessarabiai) magyar rokonink' történeteit is tudhassuk.
